

07

PRIVATIZACE A DEPRIVATIZACE

Pražská škola alternativ
Sborník 07

PRIVATIZACE A DEPRIVATIZACE

Pražská škola alternativ – Sborník 07

Vydavatel:

Ekumenická
akademie

Ekumenická akademie Praha
Sokolovská 50
186 00 Praha 8
Tel./fax: +420 272 737 077
www.ekumakad.cz

Grafická úprava:

PLANB

Vytlačeno na certifikovaném papíře
FSC (Forest Stewardship Council)
www.fsc.org

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG**

Vydání financovala Nadace Rosy Luxemburgové.
Obsah tohoto dokumentu je plně v zodpovědnosti
příjemce grantu a nelze jej v žádném případě považovat
za oficiální stanovisko Nadace Rosy Luxemburgové.

Rok vydání: 2013

ISBN 978-80-87661-12-3

07

PRIVATIZACE A DEPRIVATIZACE

Pražská škola alternativ – Sborník 07

OBSAH

ÚVOD	4
Jan Májiček (Kordinátor projektu PŠA)	

1. VLASTNICTVÍ

Deprivatizace společnosti	5
Tomáš Tožička	
Formy vlastnictví.	
Jaká forma vlastnictví je sociálně a ekologicky nejudržitelnější?	7
Vlasta Hábová	
Vlastnictví jako sociální vztah z náboženského pohledu	18
Jiří Silný (Pražská škola alternativ 3. 9. 2012)	
Modely kolektivního vlastnictví: příspěvek k ekonomické demokracii	22
Marek Hrubec	
Co a kdo komu patří? Nerovnost v polistopadové ideologii	25
Ondřej Slačálek	

2. ZDRAVOTNICTVÍ

Stane se zdravotnictví obětí finančních predátorů?	27
Nikola Čech (Vyšlo v lednové Solidaritě roku 2014, č.86)	

3. ŠKOLSTVÍ

Školství a vzdělávací systém v České republice: shrnutí diskuze a workshopu PŠA ...30	
Linda Sokačová	
Vzdělání jako zboží a nástroj trhu práce	33
Dagmar Daňková	
Náčrt hlavních problémů současného českého školství	36
Irena Smetáčková, Petr Pavlík	

4. FINANCE A PENÍZE

Peníze tvrdě organizují společnost aneb způsob tvorby „nových peněz“ je určující .41	
Miluš Kotišová (Shrnutí diskuze a workshopu)	
Globální pohled na finanční systém	43
Ilona Švihlíková	
Budoucnost peněz	47
Naďa Johanišová (Katedra environmentálních studií, Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, Brno)	

5. KULTURA

Současný umělec jako předzvěst nové ekonomiky	52
Tereza Stejskalová (Nulová mzda)	

6. ENERGETIKA A VODA

Energetická infrastruktura a její význam pro decentralizaci energetiky a integraci obnovitelných zdrojů energie	56
Milan Smrž (EUROSOLAR)	

Vodárenství především, nikoli však pouze, v Novém Strašecí	61
Pavel Novák (člen rady města Nové Strašecí)	

7. SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Privatizace a deprivatizace sociálních služeb	66
Erik Čípera (Asistence o.s.)	

Jak dál v sociálních službách?	69
Anna Šabatová	

8. DOPRAVA

Outsourcing – tichá privatizace pražské MHD	73
Nikola Čech	

9. AKTIVISMUS

Poznámky o městském aktivismu v Polsku	76
Patrik Eichler	

10. RASISMUS A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

„Když se majorita Romů nezastane, skončí jako oni“	81
Lukáš Matoška	

Zapomenutá evropská menšina	84
Daniela Manske	

Romská integrace bez sociálního státu není možná	88
Béla Janky, Zoltán Pogátsa	

Na Pražské škole alternativ se podílejí:

Ekumenická akademie Praha	93
Alternativa Zdola	94
Eurosolar – národní sekce evropského sdružení pro obnovitelné zdroje	95
Masarykova demokratická akademie	96
Iniciativa ProAlt	97
Socialistický kruh – SOK	98
Socialistická Solidarita (SocSol)	99
Česká koalice Social Watch	100
Levá perspektiva	101
Nadace Rosy Luxemburgové	102

Vážená čtenářko, vážený čtenáři,

v ruce držíte již sedmý sborník z příspěvků prezentovaných na pravidelných akcích Pražské školy alternativ. Ta si v každém ze svých semestrů zvolila téma, problém či okruh otázek, kterým se věnovala z různých úhlů pohledu.

Pro sborník č.7, který shromažďuje příspěvky z letního semestru 2013 je ústředním tématem privatizace a deprivatizace v nejrůznějších jejích podobách. Klíčovou je, samozřejmě, otázka vlastnictví. Co je vlastně soukromé vlastnictví a jaké negativní jevy může v souvislosti s ním pozorovat? Jaké jsou možné alternativy? A proč to nemá nic společného s minulým režimem? I na tyto otázky odpovídají texty v první části tohoto sborníku.

Při diskutování privatizace a deprivatizace jsme s nemohli vyhnout celé škále veřejných statků a služeb. Otázky zdravotnictví, dopravy, školství, energetiky a vody, stejně jako proměna peněz tvoří jádro našeho sborníku.

Stále více se do popředí dostává otázka sociálního vyloučení a chudoby, která je s ním bezprostředně spojena. Když se v oficiální politice přistoupilo na privatizaci zisků a socializaci ztrát, stejně jako na neoliberalní reformy, které jsou privatizací těch sektorů ekonomiky a společnosti, které dosud byly veřejné, je sociální vyloučení jedním z logických produktů. V České republice je to zejména romská menšina, která je sociálním vyloučením postižena nejvíce. Proto jsme se pohledu na privatizaci a deprivatizaci sociálního systému podívali pohledem Romů, kteří tuto situaci znají a žijí v ní.

Doufám, že pro vás následující stránky budou inspirací nejen k dalšímu přemýšlení nad možnými alternativami, ale také k činům, který budeme potřebovat mnoho.

Jan Májíček

Koordinátor projektu PŠA

1. VLASTNICTVÍ

Deprivatizace společnosti

Tomáš Tožička

V neoliberálním diskursu je nejlepší, aby veřejné služby zajišťovaly privátní společnosti. Tento koncept ovšem nikdy nefungoval, nefunguje a fungovat nemůže. Úkolem soukromých firem je zajišťovat zisk pro majitele, nikoli přispívat ke společnému blahu. Ideologové neoliberalismu se nám čtyřicet let snaží namluvit, že dobro pro firmy, je dobrem pro společnost. Tento předpoklad není ovšem podložen ničím kromě nezlomné víry jeho tvůrců. Předpoklad výhodnosti privátního vlastnictví je v případě veřejných služeb naprosto mylný. Je to hra s negativním součtem. Když někdo na veřejné službě vydělává, ztrácí všichni...

V roce 1968 napsal významný ekolog Garrett Hardin známý esej Tragedy of Commons – Tragédie obecní pastviny. Ve své práci naznačuje, že neodpovědné zacházení jednotlivců s obecní pastvinou, která je jakýmsi společným vlastnictvím – vlastně nikomu nenáleží, nakonec vede k její destrukci. Právě na toto zamyšlení, které ani Hardin nezamýšlel jako nějakou hlubokou studii, se odvolávají ti, kteří tvrdí, že společenství – obecní, státní – není schopno postarat se efektivně o společné vlastnictví. Proto je lepší jej zprivatizovat, a tím o majetek bude lépe postaráno k obecné spokojenosti.

Naproti tomu Elinor Ostrom první nositelka tzv. Nobelovy ceny za Ekonomii (ve skutečnosti Ceny Švédské národní banky) ukazuje na výhody komunitní spolupráce. Na několika příkladech které popsala ukazuje, jak jsou komunity schopné si svépomocně nalézt nástroje řízení i technologické postupy k tomu, aby společně dokázali využívat přírodní zdroje ke společnému prospěchu a zároveň zabránili ničení životního prostředí.

Ostrom a výzkumný tým indické university správně poukazují na to, že zdroje jako nerostné suroviny, voda, vzduch, příroda, nejsou vlastně vnímány jako společné vlastnictví. Můžeme je nazvat obecným majetkem (Common-pool resources, Quasikollektivgut).

Proto privátní vlastnictví a většinou i institucionální vlastnictví funguje při zacházení s tímto obecným majetkem spíše destruktivně, jak vidíme na příkladu privatizace nerostného bohatství, vodních zdrojů a dalšího přírodního bohatství. Privátní i institucionální vlastníci (banky, důchodové fondy, státní společnosti apod.) prostě tendují k tomu, aby přírodní bohatství maximálně vytěžily a to bez ohledu na poškození obecného majetku – tedy životního prostředí, kulturního dědictví – nebo dokonce i lidských životů. U nás je příkladem uranové a uhelné dolování v Podkrušnoří prováděné stejně bezohledně státními i privátními firmami; využívání vodních zdrojů v Kyselce a v Bílině, nebo ještě otrěsnější příklady jako těžba uranu v indiánských teritoriích v USA či Nigeru, těžba ropy v Nigérii atd. Podíváme-li se na výsledky privatizace veřejných služeb, vidíme žalostný výsledek. V Čechách se po privatizaci vodovodní sítě ocitly bez pitné vody celé regiony (například Vilémov) a musel

nakonec vypomoci stát. V chudších zemích je situace ještě mnohem horší. Státy, které byly pod tlakem bank a mezinárodních finančních institucí – ve prospěch nadnárodních koncernů – donuceny privatizovat své veřejné služby, dnes zažívají jejich úpadek a zhoršující se dostupnost. Ta zůstává zajištěna ve velmi dobré kvalitě vlastně jen pro nejbohatší části společnosti.

Příkladem neúspěchu privátního sektoru v naplňování veřejné služby je elektrifikace venkovských oblastí. Zatímco střední a západní Evropa byly elektrifikovány již na počátku padesátých let, USA dokázaly svůj venkov elektrifikovat až v sedmdesátých letech. A i to jen „díky“ Velké hospodářské krizi. Do třicátých let totiž bránily velké energetické společnosti svým lobbíngem tomu, aby stát do elektrifikace intervenoval. A tak zatímco poválečné Československo, které přebíralo ze 2 % elektrifikované Slovensko, mělo ve třicátých letech již 70 % elektrifikovaného venkova (samotné Čechy 90 %), Venkov USA byl elektrifikován z pouhých pěti procent! Krize dala do rukou F.D. Roosevelta mocný nástroj k potření vlivu energetických oligopolů a umožnila nastartovat mohutný státní elektrifikační program doprovázený podporou družstevních akcí. Evropský náskok se ale dostihnout nepodařilo a to i přes zpoždění a obrovské škody na infrastruktuře během druhé světové války. Elektrifikace Aljašky pak probíhá takřka jen na družstevním principu.

Otázkou zůstává, v čem spočíval úspěch rozvoje veřejných služeb v Evropě. Odpověď je jednodušší, než by se zdálo. Evropa spoléhala na synergii občanských aktivit, družstevnictví a státní podpory a regulace. V Československu byl ve dvacátých letech přijat zákon o „všeúčitečnosti“. Firma, která chtěla podnikat v energetice, musela pro určité území získat tuto všeúčitečnou licenci. Díky tomu mohla ve svěřeném teritoriu podnikat, ale musela připojit každého, kdo o to požádal.

Na venkov se samozřejmě ani v ČSR nikdo nehrnul, stejně jako v USA. Vznikala zde ovšem svépomocná družstva, která elektrifikaci zajišťovala. Jedním z nejúspěšnějších bylo družstvo v Dražicích, které na vrcholu svého rozmachu elektrifikovalo téměř dvacet tisíc domácností, které byly zároveň členy družstva. Dražické družstvo mělo ovšem taky své zemědělské, strojní a výrobní aktivity a patřilo mezi nejsilnější družstva v Evropě.

Podobná situace je ovšem ve zdravotnictví a školství, při zajištění důchodů a bezpečnosti. Všude tam, kde se do těchto aktivit zapojil rozhodující mírou privátní sektor, znatelně se zhoršila dostupnost a narostly ceny. I když výdaje na zdravotnictví v USA tvoří světový rekord, v obecné péči o zdraví populace je předstihují i některé středně příjmové ekonomiky.

Zdravotnictví v CK monarchii a posléze i v Československu vznikalo jako všeobecné, státní a bezplatné, se zdravotní pojišťovnou pod správou klientů. Své služby – například prodlužování placené nemocenské dovolené – ještě rozšiřovalo i v době, kdy tu řádila pandemie Španělské chřipky a TBC. Kdyby se dnešní zdravotnictví dostalo pod podobný tlak, v první fázi by bylo rozkradeno korupčníky, jak jsme viděli v případech tzv. Ptačí chřipka a následně by rychle zkolabovalo. Privátní zdravotní služby nejsou vůbec schopny na pandemii efektivně reagovat, protože z hlediska profitu je pro ně naprosto neefektivní udržovat kapacity, které řeší výjimečné situace. O tom nakonec mluvil i velký zastánce trhu a prodeje lidských orgánů Prof Pavel Paško, když si stěžoval na to, privátní nemocnice přesouvají obtížné zákroky na státní instituce...

Příklady elektrifikace a vodohospodářství, zdravotnictví jasně ukazují, že lidová akce, státní podpora a regulace privátního sektoru jsou pro rozvoj a zajištění veřejných služeb klíčovými.

Jak ovšem dosáhnout zásadního zlepšení v oblasti zajištění a rozvoje veřejných služeb?

Nejprve je nutné přijmout strategické postupy a zákony na návrat infrastruktury veřejných služeb pod veřejnou kontrolu. Současně s tím je nezbytné připravit občansky kontrolovanou polycentrickou regionální správu veřejných služeb. Na konkrétní postupy se podíváme příště.

Formy vlastnictví.

Jaká forma vlastnictví je sociálně a ekologicky nejudržitelnější?

Vlasta Hábová

Nepředpojatá (neapologetická, nedogmatická) odpověď na otázku, jaká společenskoekonomická forma majetku by mohla být sociálně a ekologicky nejudržitelnější v současné vyspělé společnosti, vyžaduje alespoň **rámcové uspořádání nejčastěji uváděných vědomostí o podstatě vlastnictví a jeho zdrojích, o materiálních podmínkách jeho vzniku a utváření jeho společenských forem, i o funkcích vlastnictví ve společensko-ekonomické reprodukci.**

Přestože jsou vědomosti o uvedených aspektech vlastnictví všeobecně známy (některé už tisíce let, jiné zhruba dvě století), bývají zneužívány podle potřeb uspokojování zájmů vládnoucích společenských vrstev a jejich servismanů k ideologickým interpretacím a apologetice jejich konání. (Např. mýty neoliberálů o přednostech soukromého vlastnictví před spoluvlastněním nebo mýty různých odnoží socialistů o státním vlastnictví). Proto považujeme za užitečné stručně si shrnout nejzásadnější vědomosti o vlastnictví, abychom na jejich základě mohli identifikovat existující, ještě málo či zcela neprobádaná místa fenoménu vlastnictví pro potřeby nalezení žádoucích směrů změn v dnes již příliš zřejmé nefunkčnosti jeho stávajících forem.

1. Stručné shrnutí základních poznatků o vlastnictví.

1a) Problémy obecné definice vlastnictví, jeho podstaty a zdrojů.

Vlastnictví bývá nejčastěji definováno jako přímé a výlučné panství určité individuálně určené osoby (vlastníka) nad konkrétní věcí. Tradičně (v intencích římského práva) je obsah vlastnictví vymezován jako **právo věc držet, užívat** (včetně jejích plodů a užitků) **a s věcí nakládat** (tj. neužívat ji, opustit nebo zcizit). (1) Vlastnictví je definováno jako výhradní právo, jako *monopol subjektu rozhodovat o předmětu vlastnictví*, jako právo absolutní, kterému odpovídá povinnost všech ostatních subjektů nerušit vlastníka ve výkonu jeho práva k věci. Vlastnické právo bývá odvozováno od „přirozenosti člověka“ (2,3) a považuje se za nedílnou součást práva na život, na seberealizaci jednotlivce ve společnosti. (4) „Vlastnictví je svaté, nedotknutelné.“ (5)

S takto absolutisticky vymezeným pojetím vlastnictví jako výlučným, monopolním panstvím individua nad konkrétní věcí se nejčastěji setkáváme u řady představitelů neoliberálních teorií, domnívajících se, že veškerá příroda i výtvoři lidské společnosti existují proto, aby jim byl určen soukromý vlastník, protože bez jejich zprivatizování nemohou efektivně sloužit a vyvíjet se.

V historii lidstva ale vlastnické právo nikdy takto absolutisticky realizováno nebylo a vždy, v závislosti na dosažené úrovni vývoje společnosti a s ní související povahy kulturních zvyklostí, bylo soukromé vlastnění konec-konců modifikováno tak, aby nějak sloužilo i v zájmu ostatních členů společnosti. (6) To platí i v současné etapě vývoje kapitalismu. Vlastník sice může se svým majetkem nakládat dle své libovůle. Reálné podmínky jeho vlastního života jej však nutí, aby při svém volném rozhodování o předmětu svého vlastnictví respektoval nejen přírodní zákonitosti (aby sám mohl zůstat člověkem), ale i zákonitosti technologií, používaných při držení, užívání a nakládání vlastněných statků. A pokud nechce o své vlastnictví přijít, musí při svém rozhodování o něm respektovat také zákonitosti společenské dělby práce a její organizace, plynoucí z používané technologie, a tudíž musí respektovat také potřeby ostatních členů společnosti.

Můžeme říci, že vlastnictví je určitý druh společenské „dohody“, prostřednictvím které si lidé stanovují, kdo o kterých faktorech výroby (produkování) a o jejich výsledcích bude rozhodovat a využívat ve svůj prospěch. **Vlastnictví je tak podstatným strůjcem utváření mezilidských vztahů a jejich charakteru.**

Tím, že majetek a právo vlastnit rozšiřuje meze svobody jednotlivých vlastníků, stává se současně významným faktorem společenské stratifikace (majetkového rozvrstvování) členů společnosti a bariérou rozšiřování svobody pro nevlastníky.

Tento vnitřní dialektický rozpor vlastnictví se řeší na různých stupních historického vývoje vznikáním různých nových forem majetku (tedy samotného předmětu vlastnictví) i forem jeho přivlastňování. K objasnění mechanismu jejich střídání je ale zapotřebí vzít do úvahy ještě další poznatky o vlastnictví.

1b) Zdroje vlastnictví:

materiální podmínky jeho vzniku i utváření jeho společenských forem.

Současné učebnice (i právní zakotvení) uvádí jako zdroje vlastnictví „darování, dědictví, koupi, výhru, rozhodnutí státního orgánu“. (7) Často jsme dnes také poučováni o tom, že zdrojem majetku je podnikání. V obou případech jde ale o pouhý přesun majetku mezi různými subjekty. Aby mohlo dojít k darování atd. či přisvojení podnikatelem, musel být majetek nejdříve vytvořen lidskou prací.

Přímým zdrojem vlastnictví nemůže být dokonce ani příroda, protože i přírodní zdroje musí být nejdříve osvojeny lidskou prací, aby se mohly stát předmětem vlastnictví.

Vyčlenit část reprodukčních statků do soukromého vlastnictví (jakožto monopolu na jejich držení, užívání a nakládání s nimi výhradně určitým jednotlivcem) ze společného užívání všemi členy lidského společenství se mohlo objevit teprve na takovém stupni vývoje společnosti, kdy to už nemohlo ohrozit reprodukci společenského celku, a kdy se naopak individuální přisvojování určitých statků mohlo stát faktorem zefektivňování celkové společenské reprodukce. Tedy na takovém stupni rozvoje výrobních sil společnosti, kdy už lidské společenství bylo schopno zajišťovat si prací více užitných statků ke své spotřebě, než bylo nutno k prostému udržení jeho životaschopnosti. Tento **nadprodukt** proto mohl být ponecháván nejužitečnějším členům společenství k jejich dispozici. Vlastníci nadproduktu pak začali *rozhodovat o způsobu jeho rozdělování mezi ostatní členy a o způsobu jeho užívání*. Jako nejaktivnější členové společenství pak vlastníci mohli lépe zajišťovat pro celé společenství potřebné rozvojo-

vé (inovační) funkce. A snad právě tato okolnost vede k zastírání skutečnosti, že **vlastnictví je výsledkem zdokonalování lidské práce , a že lidská práce je jediným skutečným zdrojem vlastnictví v celé historii lidstva.**

Vznik (privátního) **vlastnictví** souběžně vyvolává potřebu vymezit vztah členů společnosti ke zbývajícímu, soukromě neprivatizovanému souhrnu reprodukčních faktorů jakožto **spolu-vlastnictví** (společenskému, veřejnoprávnímu vlastnictví) všech členů daného společenství, o jehož užívání mají právo rozhodovat všichni členové společnosti. Existence těchto forem kolektivního spoluvlastnictví je pro vývoj společnosti důležitá proto, že upravuje míru majetkové diferenciaci členů společnosti a tím se stává důležitým faktorem její stability.

1c) Funkce vlastnictví a jeho společenskoekonomických forem v reprodukci společnosti.

Vyčlenění individuálního (privátního) vlastnictví z vlastnictví společného znamenalo podstatné urychlení společenskoekonomického vývoje. Bylo vlastně první zásadní změnou ve společenské dělbě práce, do té doby vycházející pouze z přírodních vlastností lidí (muži, ženy, senioři, děti apod.) Soukromé přivlastňování zapojilo do reprodukce faktor *specializace* pracovního zaměření podle rozsahu a povahy přivlastňovaného majetku.

Pravda, možnost privátně disponovat nadproduktem mohou sice nejvynalézavější jedinci společnosti zneužívat jen ke zvýšením standardu své vlastní osobní spotřeby; jenže nerespektováním společenských potřeb přestávají být pro společenství těmi nejužitečnějšími a o své postavení disponentů společenským nadproduktem pak přicházejí rozhodnutím ostatních členů společnosti, jak dokazují majetkové zvraty (násilné i vývojové) v průběhu historického vývoje lidstva. Privátní vlastnictví od samotných začátků svého vzniku bylo spojováno s jeho odpovědným využíváním ve prospěch společenského celku. Od vlastníka se očekává, že vlastnictví jemu svěřené využije vlastník ku prospěchu všech. **Způsob realizace soukromého vlastnictví je tudíž omezen společenskými podmínkami života nevlastníků.**

Způsoby realizace vlastnictví nadproduktu jsou však omezeny také **podmínkami materiálními**, danými samotnou *velikostí* nadproduktu, jeho *věcnou povahou* (převahou běžných či luxusních statků, fyzických či duševních, jejich formou naturální či peněžní), povahou používaných *technologií* i s nimi spjaté *dělby a organizace práce*.

Protože společenská a materiální podmíněnost způsobů realizace vlastnických vztahů platí i pro různé typy spoluvlastnictví, vznikají ve společnosti různé *mechanismy udržování rovnováhy jak ve ve vzájemných společenských vztazích (rozšiřováním svobody vlastníků a „zůstatkovou“ mírou nesvobody z vlastnictví vylučovaných členů společnosti)*, tak mezi zachováváním celkové společenské stability a jejího rozvojového pohybu. Tyto mechanismy bývají často ztožňovány se vznikem a působením tržních vztahů, ale historický vývoj ukazuje, že mohou být daleko pestřejší. (8)

Vývoj mechanismu uplatňování vlastnických funkcí ve společnosti probíhal zhruba následujícími známými etapami:

- V samotných počátcích vzniku vlastnictví stačila i malá velikost nadproduktu v podobě základních materiálních statků k tomu, aby se první nahodilé směnné vztahy mezi různými společenstvími změnily na specializovaný pracovní obor – **obchodování**. Tato zásadní změna ve společenské dělbě práce značně prohlubovala diversifikaci společenského

produktu, v jehož struktuře se objevil zcela nový statek – **peníze**. Jejich používání pak podstatně urychlovalo inovační procesy a celkový rozvoj výrobních sil. Nástupem tohoto nového mechanismu utváření mezilidských vztahů byl zahájen proces majetkové diferenciaci mezi příslušníky společenství, do té doby založeného na přirozených, příbuzenských (rodových, kmenových) vztazích a přírodní společenství se začala rozpadat. Nová dělba společenské práce vyžadovala nové formy její organizace.

- Zvýšení produktivity práce společenszví a velikosti nadproduktu i jeho další diversifikace o nárůst podílu předmětů luxusnější spotřeby pro zámožnější členy společenství umožňovalo zmocňovat se a užívat část nadproduktu většímu okruhu členů společnosti a rozšiřovat tedy míru svobody většímu množství lidí. Na druhé straně ale umožnilo (ekonomicky i mravně) zařadit mezi předměty vlastnění také lidské jedince, z nichž se stávali zcela bezprávní **otroci**, jejichž práce se stala základem dalšího růstu soukromě přisvojovaného bohatství. Nicméně i tento vývojový stupeň privátního vlastnictví a majetkové diferenciaci společnosti přispěl k dalšímu stupni rozvoje, a to nejen výrobních sil (zvýšení produktivity práce, vynalezení nových technologií, nových prvků dělby a organizace práce), ale i kulturní úrovně společnosti. Rozpad rodových společenství a nová organizace společnosti ve **formě států**, sdružovaných na základě zájmů privátních vlastníků, znamenal současně i zápas o nové rozdělení životního prostoru, půdy a dalších území pro nové zájemce o privátní vlastnictví.
- Zápas o *omezené prostory* k životu společnosti byl nakonec řešen *vznikem feudální formy* (privátního) vlastnictví, kdy vlastnictví půdy mělo charakter pronájmu od panovníka reprezentujícího stát. V tomto typu mechanismu udržování rovnováhy mezi stabilitou a rozvojem složkou reprodukce bylo (otrokářstvím dosažené) destruktivní napětí mezi nimi řešeno umožněním pracovní síle soukromě vlastnit pracovní prostředky a zvýšit tak její zájem o zdokonalování produkčního procesu. Feudálním mechanismem vlastnění půdy byla ale pracovní síla i nadále držena v osobní závislosti na vlastních základního reprodukčního faktoru - půdy. Zdá se, že tato forma historického řešení vnitřní rozpornosti vlastnictví (tj. dosažení kompromisu mezi zvyšováním svobody vlastníků za cenu nesvobody nemajetných) vedla k přibrzdění tempa rozvoje výrobních sil, umožněného tržním prostředím otrokářského společenského systému. Osobní závislost nevolníků na feudálních pánech a nucená povaha práce pro ně omezovalo prostor pro vynalézavost a zlepšování výrobních podmínek. Ale protože se ani feudální vlastníci již nemohli obejít bez obchodu (byť prvotně zaměřeného spíše na své luxusní a vojenské potřeby) a nacházení nových metod zvyšování velikosti nadproduktu, přece jen se obojí – obchod a zejména řemesla – postupně rozvíjelo a měnilo kvalitativní parametry materiálních podmínek reprodukce.
- Rozvoj obchodu a řemesel (zejména po zámořských objevech) si nakonec prorazil cestu k nutnosti nového způsobu řešení vnitřní rozpornosti vlastnictví (mezi svobodou vlastníků a mírou nesvobody nemajetných): *nevolnická práce začala být nahrazována využíváním pracovní síly osobně osvobozených členů společnosti, prodávajících ji vlastníkům (výrobních prostředků) na vznikajícím pracovním trhu*. Tento způsob řešení rozpornosti vlastnického vztahu, nazývaný **kapitalistickým**, znovu nastartoval nebývalou rychlost rozvoje výrobních sil i kulturního rozvoje: všeobecným rozšířením *industrializace* všech základních složek společenské práce a na ní založené *masové velkovýrobě* užitečných statků bylo dosahováno do té doby v historii lidstva nevídaného zvyšování velikosti i diverzifikace (strukturovanosti) společenského produktu. V současné době rozměry nadproduktu již mnohokrát přesáhly

velikost produktu nutného pro udržení života společnosti. Ovšem za souběžného zrychlujícího se tempa narůstání počtu jejich nemajetných členů, vyloučených z možnosti pracovní se podílet na užívání reprodukčních zdrojů a upadajících do svých soukromých dluhových pastí, do nichž stále častěji upadají už i celé státy. Ve věcné struktuře nadproduktu se začíná objevovat větší množství luxusních (včetně vojenských) i běžných spotřebních předmětů, které jsou od začátku svého vyrobení odsouzeny k nepotřebě (nebo přímo k ničení reprodukčních zdrojů). Plýtvání lidskými i přírodními zdroji ze strany vlastníků a narůstání chudoby i devastace přírody se stalo k začátku 21.stol. všeobecnou hrozbou přežití lidské společnosti. **Základní parametry kapitalistického způsobu přivlastňování, které přinesly lidstvu do té doby nebyvalý rozkvět, vytvořily takové technologické postupy a podmínky práce i celkových životních podmínek, které dnes mění kapitalistický způsob přisvojování společenského nadproduktu na zcela neefektivní, lidské společenství i samu přírodu devastující faktor.**

2. Společensky a ekologicky perspektivní formy vlastnictví ve 21.století

2a) Charakteristika dosažené vývojové úrovně faktorů, které podmiňují funkčnost stávajících vlastnických forem

Velikost a povaha nadproduktu

Tvorba nadproduktu, která v současnosti mnohokrát přesahuje velikost produktu nutného pro udržení života společnosti a jeho přírodního prostředí, vede ve stávajících podmínkách jeho přisvojování k přerůstání cyklických krizí z nadvýroby do *krize permanentní*, pro jejíž řešení nemá tato kapitalistická forma přivlastňování žádné nástroje společensky přijatelného řešení. Velikost nadproduktu dosáhla již takových rozměrů, že jeho vlastníci nejsou sto nacházet kapitalismu vlastní investiční oblasti pro jeho vlastnické použití. Musí proto vytvářet **umělou poptávku**, aby z něho dosáhli svůj zisk. Zrůdnosti metod tvorby umělé poptávky jsou známy: pod záminkou inovací jsou produkovány stále méně kvalitní výrobky, které je nutno častěji obměňovat, nebo za cenu velkých reklamních nákladů jsou lidem vnucovány výrobky, o nichž po jejich zakoupení zjistí, že je vlastně vůbec nepotřebují, obchoduje se s fiktivními produkty, tzv. bankovními deriváty, atd. Způsob **diverzifikace nadproduktu nabyt výrazně parazitickou povahu**: zisk z něho dosahují vlastníci jednak intenzifikací vyvlastňování už i části nutného produktu méně majetných občanů (zejména privatizací veřejných služeb a statků), jednak nadměrným *drancováním přírody* (zbytečné převozy zboží po Zemi, zbytečná těžba surovin, likvidace potravin atd.). K řešení stále častějších krizí z nadvýroby už nestačí tradiční ekonomické mechanismy, musí se řešit mocenskými, politickými prostředky: vyvoláváním různých *převratů a válečných konfliktů* pod různými záminkami („ohrožení demokracie“ – bývalý soc. tábor, „vojenského ohrožení“ – Irák, či „lidských práv“ – Lybie), které se v posledních desetiletích stávají permanentními jako krize samotná, aniž by tyto násilné zásahy vedly k dlouhodobější stabilizaci daného hospodářského systému, jak tomu bylo po válečných řešeních krizí z nadvýroby v minulosti.

Změna povahy práce

Stupeň rozvoje výrobních sil, jenž byl dosažen díky kapitalistickému způsobu přisvojování společenského nadproduktu, je už natolik převratný, že se začíná zásadním způsobem měnit samotná povaha lidské práce (9, 10, 11, 12), tento jedinečný zdroj vlastnictví. Nové technologie už neznamenaají jen znásobení fyzických sil člověka, ale *zmnožují také jeho intelektuální potenciál*, jehož uplatnění v produkčním procesu začíná mít převahu nad vynakládáním fyzických sil člověka. Živá lidská práce je z tradičního procesu produkování běžných užitných hodnot vytěsňována v masovém měřítku ***uplatňováním stále většího podílu intelektuální práce, zhmotnělé ve výrobních prostředcích, které ale v kapitalistickém systému přivlastňování náleží vlastníkům, nikoli těm, kdo je vytvořili či kdo s těmito prostředky pracují.*** Výsledky kapitalistického způsobu přivlastňování, který je sto podporovat společenský rozvoj pouze potud, pokud má možnost přisvojovat si (vyvlastňovat) stále větší objemy výsledků živé práce nájemné pracovní síly, se vytěsňováním této práce z produktivního procesu obrací proti němu samotnému a zcela ho paralyzuje. S omezováním zaměstnanosti nájemných pracovníků v důsledku využívání nových, digitálních technologií se podstatnou měrou snižují zdroje kapitalistických zisků, jejichž náhradu pak musí vlastníci hledat jinými, než ekonomickými prostředky (jak bylo uvedeno výše).

Funkčnost mechanismu utváření rovnováhy mezi stabilitou a rozvojem společenskoeconomického systému

Mechanismus utváření rovnováhy mezi stabilitou a rozvojem kapitalistického společenskoeconomického systému dospěl tedy ve svém vývoji do stadia, kdy se funkčnost kapitalistické formy vlastnictví z hlediska potřeb dalšího rozvoje lidské společnosti zcela vyčerpala.

Úsilí stávajících vlád, prosazujících zájmy vlastníků kapitálu, o obnovu funkčnosti kapitalistického přivlastňování (sanováním soukromých bank, dotováním soukromých podniků, privatizací stále rozsáhlejších oblastí zbytků veřejného majetku nebo kolektivního spoluvlastnictví), se proto zcela mýjí svým účinkem a vede jen k dalšímu prohlubování nerovnováhy celého systému. To pocítujeme v ČR zvláště úkorně po zprivatizování výrobních prostředků, na jejichž vytvoření se padesát let soukromé vlastnictví nepodílelo, a v důsledku kterého tvůrci tohoto majetku přichází o pracovní zdroj své obživy.

Ocitli jsme se tak před problémem, zda vrátit zpět podmínky, za nichž by se obnovila funkčnost kapitalistického přivlastňování nějakými formami devastace dosažené úrovně rozvoje společnosti, nebo ***zda změnit způsob přivlastňování tak, aby se stal znovu rozvojovým faktorem společnosti.***

2b) Potřeba změn

Na základě identifikace základních defektů stávajícího systému přivlastňování můžeme vytypovat oblasti, v nichž je zapotřebí učinit zásadní změny. V současnosti je už příliš zřejmé, že rovnováhu kapitalistického systému již nelze obnovit ani dalším prohlubováním vyvlastňování obyvatelstva privatizací veřejných statků, ani korekcí privatizačního úsilí vlastníků kapitálu, kterou uplatňovaly levicové politické strany v minulém století v rámci sociálního státu. Pouhé úpravy daňové struktury, úspory ve veřejném sektoru zdravotnictví, školství,

důchodovém systému, ani dosud realizované a plánované restituční majetkové přesuny a podobné reformy kapitalismu už nestačí k záchraně dosaženého civilizačního stupně. Naléhavá potřeba radikálních změn nazrála jak ve stávajícím systému forem vlastnictví, tak v systému odborné a etické přípravy občanů k efektivní realizaci těchto změn.

Potřeba měn ve využívání stávajícího systému vlastnických forem

- Sílící reprodukční nefunkčnost stávajících forem soukromého přivlastňování činí stále naléhavějším **posílit** zejména **společenskou, občanskou, kontrolu využívání soukromého vlastnictví**. *Obecní, městské, krajské i státní zastupitelské sbory* by měly věnovat větší pozornost tomu, zda vlastníci soukromých podniků v dosahu jejich kompetence hospodaří s privatizovaným majetkem v souladu se zájmy občanů daného území. Pokud by pravomoci k takovému dohledu byly uzákoněny, nemohly by vznikat situace, jako jsou různé dluhové pasti obyvatelstva i států, nebo jako je zamořené ovzduší na Ostrovsku či povodňemi zdevastovaná krajina v sousedství rozsáhlých kukuřičných polí. Dobrovolná *občanská sdružení* by se měla stát v tomto směru neodmyslitelnými pomocníky zastupitelských sborů.
- V zadržávajícím se všeobecném systému kapitalistického přivlastňování se ale ukazuje, že nápravu nepřináší ani přechod na spoluvlastnění, ke kolektivnímu, sdruženému, „samosprávnému“ vlastnictví. V konkurenčních podmínkách, daných vládnoucím hospodářským systémem, v nichž každý každému je vlkem, má kolektivní spoluvlastnictví tendenci rychle erodovat v důsledku majetkové direnciace mezi spoluvlastníky, zejména při pasivitě těch spoluvlastníků, kteří nejsou v řídicím postavení. Proto i využívání sdružených forem vlastnictví v současných podmínkách vyžaduje **posílení soustavné a důsledné individuální (členské) kontroly ze strany všech spoluvlastníků**, pokud má nabýt trvalejšího a efektivního charakteru.
- Stále naléhavěji je ovšem pocítována potřeba zásadní změny ve **vytváření institucionálních podmínek pro obnovení rovnováhy mezi přivlastňováním veřejných statků a výsledků individuální práce**. Vzhledem k tomu, že rozšiřování a prohlubování privatizačních procesů již nezvyšuje společenskou efektivnost využívání reprodukčních zdrojů a vede naopak k jejich mrhání na jedné straně a nárůstu pauperismu na straně druhé, stalo se dnes již otázkou samotného přežití lidské společnosti zastavit privatizační procesy, ukončit je a zpřístupnit reprodukční zdroje k využívání všem členům společnosti. Naléhavá potřeba radikální změny v institucionálních podmínkách způsobu přivlastňování ale vyžaduje pečlivý rozbor kritérií, podle kterých by měly být reprodukční statky jednotlivými členy společnosti rozdělovány a užívány. Že tím kritériem už nemůže být maximalizace soukromých zisků, je zřejmé. Jaké možnosti nám pro tyto potřebné změny nabízí dosažená úroveň výrobních sil, dělby práce a její organizace?

Dosažená úroveň produktivity práce umožňuje:

- minimalizovat rozsah práce nutné k vyprodukování potřebného objemu užitných hodnot
- zvyšovat rozsah volného času členů společnosti

Digitalizované technologie umožňují:

- minimalizovat stereotypní, rutinní a fyzicky namáhavou práci
- individualizovat četné produkční procesy

- zvyšovat intelektuální podíl práce v produkčních procesech
- diverzifikovat věcnou strukturu společenského produktu (individualizovat jeho složky) v souladu s reálnými individuálními potřebami jednotlivých členů společnosti
- snadnější šíření, získávání a osvojování informací (nových i historických)
- rychlou komunikaci mezi subjekty společenské reprodukce nezávisle na jejich prostorovém oddělení

Dosažená úroveň společenské dělby práce zvyšuje možnost:

- individualizace délky pracovní doby
- individuální volby místa výkonu práce
- svobodnější individuální výběr spolupracovníků
- širší volbu výběru a střídání profesního zaměření

Otázkou tedy je, jakým způsobem, jakou formou přivlastňování a rozdělování reprodukčních zdrojů lze zajistit, aby uvedených možností mohli využívat všichni členové společnosti ke svému individuálnímu rozvoji, aniž by tím ohrožovali stejné právo ostatních lidí, jako je tomu v současném kapitalistickém systému.

Potřeba změn v systému odborné a mravní přípravy občanů k zodpovědnému využívání vlastnictví a spoluvlastnictví (13, 14).

Z charakteristiky dosažené úrovně výrobních sil, charakteru práce a její dělby plyne, že masa pracovníků, uvolňovaných z dělnických pozic industrializované velkovýroby, nemůže být kvalifikačně ani eticky připravena k produktivnímu využívání možností, které nabízí kvalitativně nový stupeň výrobních sil. Tato masa pracovníků uvyklá stereotypní práci a podřizování se bezduché disciplíně, kterou vyžadovala obsluha mechanických strojů i řídicí personál, jenž za ně v pracovním procesu rozhodoval, není zvyklá samostatnosti, efektivně si členit svůj životní čas mezi pracovní dobu a odpočinek, atd. Tito lidé žili dosud v přesvědčení, že vždy jim „někdo musí rozkazovat“ a pokud měli slušné zaměstnání a plat, byla tato jejich pozice i pohodlnější, než život „na svobodě“, ale s podnikatelskou odpovědností (jako osoby samostatně výdělečně činné).

Proto, máme-li odpovědně uvažovat o perspektivě vlastnických změn, musíme pečlivě uvážit potřebné změny v systému odborné a mravní přípravy občanů k osobně zodpovědnému užívání vlastnictví a spoluvlastnictví. Naléhavost realizace změn ve vlastnických formách činí z potřeby dobré přípravy občanů na takovou změnu problém k řešení nejen ve školském systému, jako spíše v systému celoživotního vzdělávání přímo v pracovním procesu.

2c) Vytypování perspektivních forem vlastnictví pro vývoj v 21.století

Z výše uvedených poznatků plyne, že obnovení rovnováhy mezi stabilitou a vývojem současného hospodářského systému vyžaduje **nové posouzení relace mezi individuálním vlastnictvím a spoluvlastněním**. Na základě výše uvedeného můžeme zatím konstatovat, že v současných podmínkách masového vytěsňování živé práce z produkčního procesu se stává pro uchování samotné prosté reprodukce života jednotlivých lidských bytostí *elementární prioritou hledaného nového způsobu přivlastňování takové rozdělování společenského produktu,*

kteřé by zajišťovalo **jistotu užít se vlastní prací**. Víme už, že kapitalistický způsob přisvojování, (přes obrovský objem nyní dosahovaného nadproduktu), není sto poskytnout této narůstající mase lidí nic jiného, než mílodar různých sociálních minimálních dávek. Při nich mohou tito lidé sice fyzicky nějak přežívat, ale tyto dávky už nestačí na pořízení pracovních prostředků, z jejichž pomoci by si mohli sami vyrábět užité hodnoty, a stát se tak na sociálních dávkách nezávislími (svobodnými), případně svou prací přispívat ke tvorbě společenského nadproduktu.

Využití individuálních forem vlastnictví

Vzhledem k tomu, že systémovou příčinou úplného vyloučení těchto lidí z užívání základních podmínek reprodukce života je právě kapitalistická forma přivlastňování, jejíž fungování a rozvoj je na masovém vyvlastňování nájemných pracovníků založen, jeví se nám jako zcela logické a eticky spravedlivé, aby těmto, z účasti na vlastnictví životních podmínek zcela vyloučeným, lidem bylo jejich vlastnické právo navráceno **ve formě majetkové restituce** alespoň v takové výši, která jim po vytěsnění z výrobního procesu umožní získat **do individuálního vlastnictví pracovní prostředky**, s jejichž pomocí by se mohli znovu svobodně zapojit do společenského reprodukčního procesu. Materiální podmínky (velikost nadproduktu i digitalizované technologie) činí realizaci takové majetkové restituce nejen realizovatelnou, ale i společensky produktivní. Zavedení tohoto nového prvku do způsobu přivlastňování společenského (nad) produktu by snížilo tendenci k parazitickému užívání jeho velké části (na jedné straně luxusní plýtvání vlastníků, na straně druhé nucené bezprácné parazitování na něm vyloučených lidí), přispělo by ke snížení potřeb nadměrného vytěžování přírodních zdrojů a rozšířilo by možnosti kultivace lidské společnosti rozšířením ekonomické svobody pro široké vrstvy obyvatel.

Devastující vychýlení rovnováhy společenského systému v neprospěch jeho stability by majetkovými restitucemi pracujícím bylo vráceno do společensky i ekologicky přijatelné polohy.

Využívání kolektivních forem spoluvlastnictví

Návrat k individuálnímu vlastnictví pracovních prostředků sám o sobě ale nemůže být dostatečný k obnově společenské rovnováhy v rámci dosažené již civilizační úrovně, pokud by současně bylo upíráno většině společnosti **právo na rovný přístup k pracovnímu využívání společenských a přírodních zdrojů za účelem své obživy**. Takové rovné právo, jak jsme ukázali na historii vzniku a vývoje vlastnictví, individuální vlastnictví (vlastnický monopol) vylučuje. Obnovení tohoto práva pro všechny členy společnosti v moderní podobě vyžaduje proto nějaký typ **spoluvlastnění společenských a přírodních zdrojů**. Návrat k původní historické formě společenského vlastnictví by však byl v podmínkách dosažené, značně již sofistikované civilizační úrovně společenské reprodukce nejen neefektivní, ale sotva i realizovatelný bez totální devastace všeho pozitivního, co lidstvo dosud vytvořilo.

Nicméně v novodobé historii vznikala postupně celá řada forem spoluvlastnění, a to i v rámci všeobecnosti soukromého přisvojování kapitalistického typu. Z nutnosti uchovávat rovnováhu mezi stabilitou a vývojem společenského systému vedla soukromé vlastníky k různým typům sdružování buď z důvodů znásobení svých individuálních sil pro ukořistění předmětu vlastnictví nebo pro jeho efektivnější využití. Historicky snad nejstarší formou spoluvlastnění je vlastnictví **státní**, v jehož rámci byly dlouho uchovávány také pozůstatky vlastnictví **občinného**. Vzniká také vlastnictví **regionální** (obecní, městské, oblastní, resp. krajské)

i vlastnictví **církevní**. Z modernějších forem spoluvlastnění lze pak připomenout zejména vlastnictví **veřejnoprávní, akciové**, či vlastnictví **družstevní**. Dále pak vlastnictví **občanských sdružení** (tzv. neziskových organizací) aj.

Tyto známé formy spoluvlastnění však samy o sobě nezaručují všem členům společnosti, ba ani členům daného vlastnického uskupení, rovný přístup k využívání společně vlastněných zdrojů. Pokud je základem spoluvlastnění **soukromý vlastnický podíl**, probíhá nutně proces majetkové diferenciací (a s tím postupného vytěsnění z užívání vlastnických zdrojů) i uvnitř těchto forem spoluvlastnění. *Současné formy kolektivního vlastnictví proto nemohou zabezpečovat rovné právo přístupu všech občanů k pracovnímu využívání reprodukčních zdrojů.* Jsou totiž založené na soukromém vlastnictví, tedy na monopolizaci využívání reprodukčních zdrojů jen některými členy společnosti.

Aby se kolektivní formy (spolu)vlastnictví staly funkčními při obnově rovnováhy společenského systému v současných podmínkách, *musel by být z jejich základu odstraněn onen prvek „soukromého vlastnického podílu“*, ať už je tento prvek zakotven v uvedených formách spoluvlastnictví formálním zákonem (jak se stalo v ČR při privatizaci družstevního vlastnictví) nebo je realizován ekonomicky silou vlastníků majoritních podílů (akciové společnosti), či politickou mocí servismanů velkých soukromých vlastníků při využívání vlastnictví státního a regionálního. Tento poznatek lze doložit historicky, na úspěšnosti růstu i stabilitě církevního vlastnictví, které na soukromých vlastnických podílech založeno není, a které v případech jeho enormního, společensky škodlivého nárůstu, muselo být v různých společenskoekonomických systémech redukováno neekonomickými, mocenskými prostředky.

Nadměrné, společnost i přírodu **devastující rozkmitání stabilizační a vývojové složky kapitalistického systému** lze tedy za dnešní úrovně výrobních sil korigovat jen zpřístupněním všem členům společnosti **rovného přístupu k rozhodování o společenských parametrech realizace nadproduktu**, který svou prací mohou spoluvytvářet s využitím svěřených jim (ať už do individuálního vlastnictví pracovních prostředků či propůjčených ze spoluvlastnictví) reprodukčních zdrojů. Historické zkušenosti i světová praxe posledních desetiletí ukazuje, že oba tyto požadavky se nejlépe snoubí **v různých typech sdruženého vlastnictví, v němž jsou aplikovány zásady a hodnoty**, kodifikované mezinárodními organizacemi pod pojmem „**družstevní vlastnictví**“. (15,16)

Tento typ sdruženého vlastnictví umožňuje efektivně propojit individuální vlastnictví pracovních prostředků s využíváním spoluvlastnictví dalších výrobních podmínek, což je v naprostém souladu s dosaženým stupněm vývoje výrobních sil. Synergický efekt ze spolupráce sdružených členů neutralizuje společenské ztráty, které vznikají v prostředí konkurenčním. Vzájemná podpora v různých životních situacích mezi členy sdružení posiluje odolnost jednotlivých členů vůči různým nepřízním života a tak podporuje rozvíjení pozitivních lidských vlastností. Pokud ke spoluvlastněným výrobním faktorům patří i přírodní zdroje (půda, lesy, vody, nerostné bohatství), užívají je členové sdružení tak, aby je nepozbyli nadměrným drancováním.

Závěrem: příprava k nastartování programu deprivatizace

Ze shrnutí poznatků o vzniku a vývojových formách vlastnictví plyne, že *reprodukční ne-funkčnost současných forem kapitalistického vlastnictví je dána dosažením kvalitativně nových*

*materiálních podmínek života společnosti. Nelze ji proto – bez rozsáhlé devastace dosaženého – obnovit žádnými opravnými opatřeními. Nastal čas tento způsob vlastnění nahradit společensky i ekologicky přijatelnějšími formami přivlastňování a rozdělování výsledků společenské práce. Proces rozšiřování a prohlubování privatizace zdrojů společenské reprodukce dosáhl svého limitu, kdy se ze stabilizačního a rozvojového faktoru společenské reprodukce zvrátil ve svůj opak a stal se faktorem destabilizujícím a devastačním. Další proces privatizace musí být proto z hlediska dalšího uchování života (společenského i přírodního) na Zemi zastaven a korigován. **Aktuálním a naléhavým problémem se proto stává nastartování procesů postupné deprivatizace reprodukčních faktorů společnosti.** Proto jim v následujících měsících bude věnováno zaměření dalších diskusních večerů v PŠA.*

Seznam použité literatury:

1. **Wikipedia.** <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vlastnictv%C3%AD>
2. **Hobbes, T.:** Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského. Praha, Melantrich 1941.
3. **Locke, J.:** Druhé pojednání o vládě. Praha, Svoboda 1992.
4. **Kratochvíl, Z.:** Obecné pojetí vlastnického práva. Rigorózní práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra občanského práva 2007/8).
5. **Tomský, A.:** Ne církev, ale majetek je svatý. Blog.aktuálně.cz, 16.8.2012.
6. **Marx, K. – Engels, F.:** Německá ideologie, Spisy 3. Praha, SNPL 1958.
7. Majetek a vlastnictví. Prezentace aplikace Microsoft Office PowerPoint 9 ...www.zslidicka.cz/wp-content/uploads/2011/03/majetek.ppt
8. **Hábová, V.:** Příspěvek k diskusi o zbožní výrobě. Kandidátská disertační práce. Bratislava, VŠE – Fakulta politické ekonomie 1966.
9. **Richta, R.:** Civilizace na rozcestí. Praha, Svoboda 1966.
10. **Toffler, A.:** Šok z budoucnosti. Praha, Práce 1992.
11. **Drucker, P.:** Postkapitalistická společnost. Praha, Management Press 1993.
12. **Reich, R.B.:** Diagnóza kapitalismu 21. století. Praha, Prostor 2003.
13. **Kapica, Experiment, teorie, praxe.** Praha, Mladá Fronta 1982.
14. **Podracký, V.:** Nadčasový humanismus, aneb byli jsme a budem. Krásná Lípa, Marek Belza 2010.
15. **Dokumenty Mezinárodního družstevního svazu (ICA):** Prohlášení o družstevní identitě (1937–1966–2007); Světová deklarace o výrobních družstvech (2005); Družstva pro spravedlivou globalizaci: vytváření příležitostí pro všechny (3.7.2004)
16. **Dokumenty Mezinárodní organizace práce (ILO):** Doporučení Generální konference ILO O podpoře družstev (3.6.2002)

Vlastnictví jako sociální vztah z náboženského pohledu

Jiří Silný

(Pražská škola alternativ 3. 9. 2012)

Na první pohled se zdá, že pojem vlastnictví vyjadřuje jasnou a všeobecně srozumitelnou skutečnost. Některé politické a ekonomické teorie takto s pojmem vlastnictví zacházejí – jako s veličinou, o které se nepochybuje, jako se nepochybuje o zemské tíži. Jakmile ale začneme o vlastnictví přemýšlet hlouběji, zjistíme, že je to skutečnost značně neurčitá. Pojem vlastnictví nebo majetek dokonce nenajdeme ve všech jazycích světa, i když ve všech společnostech najdeme určité normy upravující vlastnické vztahy nebo práva. Teprve společenskou definicí se něco stává „majetkem“, předmětem povolených transakcí mezi vlastníky. Vlastnictví je sociální vztah, a proto je podrobeno proměnám, kterým sociální vztahy podléhají. Vlastnit, tedy disponovat fyzickými nebo společensky konstruovanými věcmi, je vždy nějak danou společností sankcionováno a vymezeno.

V římském právu je vlastnictví vymezeno několika právy. Jsou to: právo věc držet (*ius possidendi*), právo věc užívat a požívat její plody a užitky (*ius utendi et fruendi*) a právo s věcí nakládat (*ius disponendi*). To může zahrnovat i právo věc opustit, neužívat ji nebo ji zcizit (tj. prodat, darovat, vyměnit, odkázat atd.) anebo s ní nakládat až do jejího úplného zničení (*ius abutendi*).¹ Vlastník přitom nemusí mít všechna uvedená práva, ale jen některá z nich. Věc se dále komplikuje, když jde o spoluvlastnictví nebo vlastnictví společenské.

Po zdaleka nejdelší období existence lidského druhu, v období lovců a sběračů byly možnosti vlastnění omezeny způsobem života a organizací společenství. Majetek kočujících lovců musí být snadno přenosný lidskou nebo zvířecí silou a proto ho nesmí být mnoho a rodové uspořádání omezuje osobní vlastnictví jednotlivce na minimum. Jen v hustěji obydlených regionech vznikají teritoriální spory s jinými kmeny, pokud jde o loviště a další zdroje. U společenství tzv. přírodních národů, která se dochovala do našich časů, nacházíme příklady ambivalentního vztahu k majetku. Severoameričtí Quakiutlové vyjadřovali své pohrdání majetkem při proslulých potlačích, kdy soutěžili v tom, kdo zničí více vlastních věcí. Jihoameričtí indiáni Guaraní se plánovitě neusazovali na delší čas, stále byli na cestách při hledání „země bez zla“. U usazených kultur se pak vytvářejí zvláštní pravidla pro užívání půdy, jejíž vlastnictví je pravidelně kolektivní, občinové. K tomu se vytvářejí i příslušné instituce (kněžský „pán půdy“ v Západní Africe, rada starších). Tyto vztahy nacházejí výraz v náboženském myšlení, např. v uctívání božstev plodnosti nebo Matky Země, s kterou je třeba zacházet s úctou, aby byla zajištěna úroda. Překvapivě se takové starší náboženské představy znovu prosazují. V době, kdy čelíme ekologické destrukci, se náboženský jazyk znovu jeví jako adekvátní míře ohrožení. Do této souvislosti patří Gaia Jamese Lowelocka i Pachamama jihoamerických indiánů, která se dostala už i do ústavy Bolivijské republiky.

Ve všech velkých náboženstvích, vznikajících v tzv. osově době (Jaspers) prvního tisíciletí

¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vlastnictv%C3%AD>; 3.9.2012

před naším letopočtem, kdy se už majetková diferenciací projevuje naplno, nacházíme velmi kritický postoj k hromadění majetku. Zpravidla je takový postoj chápán jako přímý protiklad k pravému určení člověka.

I tady je vlastnictví půdy, základního zdroje existence jednotlivců a společností,¹ spojováno s povinnostmi a omezeními. Povědomí o zvláštním charakteru takového vlastnictví vyjadřuje např. hebrejská bible (Starý zákon), když postuluje, že Země patří Bohu a lidé jsou jen správci, kteří se musí zodpovídat za to, jak s božím majetkem zacházejí.² Předpokládá se, že půda má patřit tomu, kdo ji obdělává. V Bibli najdeme např. předpisy na pravidelné restituce majetku, či pozemkovou reformu, vracející svobodu a půdu původním majitelům, kteří o ni přišli v důsledku dluhů a dostali se tak do dluhového otroctví. Vlastnění člověka je zvlášť zapeklý problém. Známý zákaz desatera *Nepokradeš!* se pravděpodobně původně týkal zákazu ukrást člověka, udělat z něj otroka.

V biblickém náboženství je samozřejmý zákaz úroku, který v křesťanství vydržel až do počátku novověku. Náboženský zákaz úroku souvisí s odporem k představě, že peníze rodí další peníze (řečtina má pro úrok a pro mláďata stejné slovo: tokos). Z ničeho tvoří jen Bůh, člověk, který se snaží postavit na Boží místo, dokáže jen ničit.

Ve starších vrstvách hebrejské bible se slovo chudý vůbec nevyskytuje, protože v rovnostářském kmenovém společenství majetková diferenciací nehrála roli. Úspěšné hospodaření bylo často chápáno jako znamení Božího požehnání, ale samozřejmě se předpokládalo sdílené užívání. V pozdějších dobách, kdy do Izraele pronikly ekonomické a politické modely okolních kultur (od doby králů) vzniká prorocká tradice, která užívá vztah k majetku, resp. takové rozdělení majetku, které vylučuje chudobu, jako měřítko věrnosti Izraele Hospodinu. Kult vedle toho považují proroci za druhořadý, často dokonce za pokryteckou zástěrku nespravedlnosti. Nový zákon je ve vztahu k majetku ještě radikálnější. Několik Ježíšových výroků označuje majetek za modlu a staví ho tak do přímého protikladu k Bohu.³ Podle něj nelze sloužit Bohu a mamonu, snáze projde velbloud uchem jehly, než boháč do království nebeského, je lepší zachránit svou duši než získat celý svět. Nejde přitom o životu nepřátelský asketismus, ale o vědomí toho, že bohatství je zpravidla plodem nespravedlnosti a plodí chudobu. To je jedno z hlavních Ježíšových témat. I další knihy Nového zákona se nesou v tomto duchu a zprávy o první křesťanské obci v Jeruzalémě dokládají, že se tento postoj odrážel i praxi. První křesťané sdíleli majetek, mluví se o prvokřesťanském komunismu (Sk 2,44).

Raná církev, kterou tvořili zejména marginalizované vrstvy té doby (otroci, ženy, chudí) se vyznačovala solidaritou, která nacházela odraz i v nových institucích. Vznikla organizovaná péče o chudé a nemocné financovaná ze společné pokladny, do které věřící přispívali. Výrazná změna nastala zpočátku čtvrtého století, kdy se křesťanství stalo státním náboženstvím (konstantinismus). Spojení s mocí a přístup k bohatství od té doby doznal tragicky poznamenané dějiny křesťanství. Původní étos solidarity a spravedlnosti reprezentují nadále jen spíše okrajové a heterodoxní proudy (valdenští, ranní františkáni, husité, metodisté a další britské disidentské církve, náboženští socialisté, teologie osvobození). V hlavním proudu se sice udrželo vědomí, že vlastnictví zavazuje, ale místo spravedlnosti se dostala do popředí pouhá charita. Až do středověku byli chudí důležití pro bohaté jako příjemci almužny,

² „Hle, Hospodinu, tvému Bohu, patří nebesa i nebesa nebes, země a všechno, co je na ní.“ (Dt 10,14); „Země nesmí být prodávána bez práva na zpětnou koupí, neboť země je má. Vy jste u mne jen hosté a přistěhovalci.“ (Lv 25,23) a jiná místa.

³ Srov. např.: Mt 6,24; Lk16,13; Lk 12,16-21; Mt 13,22; Mk 4,19; Lk 8,14; Mt 4,18-22; Mk 1,16-20; Lk 5,1-11 aj.

kteřou bohatí mohl odčínovat své hříchy. S rozmnožením počtu chudých v na počátku novověku přejala i církev předpoklad, že si za to chudí mohou sami a že na chudé musí být přísnost. Prokazovaly tak dobrou službu nespravedlivému systému a často tak činí dosud. Zvláštní formu této úchylny představuje učení některých protestantských církví, vycházejících z reformované tradice, které materiální úspěch považují za doklad Boží přísně a pravověrnosti. I když v průběhu dvacátého století mnozí proklamovali konec konstantinské éry propojení církví a moci, zažíváme stále znovu pokusy tento stav vrátit – mimo jiné i u nás.

V židovství i po ztrátě vlastního státu platila i v dispoře vnitřní právní ustanovení pokud jde o majetek, řídící se hebrejskou biblí a talmudem. Rozlišovalo se vlastnictví půdy a vlastnictví movitého majetku a stanoveny byly různé způsoby nabytí a převodu majetku. Jiné předpisy platily uvnitř společenství a vůči ostatním. Židé byli často nuceni podřizovat se platnému státnímu právu v místech, kde žili, které v křesťanských zemích obvykle Židy diskriminovalo. Nesměli vykonávat řadu povolání a byli tak prakticky donuceni věnovat se činnostem, které naopak náboženství zapovídalo křesťanům. To se týká zejména finančnictví spojeného s bráním úroků. Tak se etablovali židovští bankéři, což zase sloužilo podpoře křesťanského antisemitismu, který vyvrcholil v genocidě Židů za Druhé světové války, spojené s obrovskou loupeží majetku.

I v islámu je majitelem všech věcí Alláh, ale společenství věřících (umma) má dovoleno všeho užívat. Rozlišují se různé stupně vlastnictví. Některé věci vlastnit nelze – jsou to věci nečisté (prasata, víno), nebo ty, které nemůže jednatlivec ovládat, jako jsou vzduch a voda. Zástava je možná jen u movitých věcí, není možné zastavit pozemek. Významný je dodnes trvající zákaz úroků, který je důvodem proč nejsou islámské banky ohrožovány finanční krizí. Věřitel se po poskytnutí půjčky podílí na zisku – nebo na ztrátě obchodu. Dodnes platí i zákaz investic do oblastí neslučitelných s islámem. Islám je známý také rozsáhlými solidárními sociálními programy.

Buddhismus je známý svým důrazem na oproštění se od všech hmotných zájmů při cestě k dokonalosti. Ulpívání na majetku je považováno za jednu z významných překážek na cestě k pravému lidství. Tradiční buddhistické zaměření je individuální, ale v moderním buddhismu najdeme i sociální zájem.

I ve filozofické tradici najdeme velmi brzy zásadní kritické poznatky týkající se ekonomiky. Aristoteles ve své Politice (kniha I, kapitoly 8-13) rozlišuje přesně mezi majetkem a ekonomikou (oikonomia), zaměřenými na uspokojování potřeb obce (koinonia, polis) a na ekonomiku zaměřenou na hromadění peněz (chresmatiké), poháněnou chtivostí, které je principálně nekonečná. Je umožněna proměnou peněz z prostředku směny na prostředek schraňování. To se podle Aristotela neslučuje s dobrým životem.⁴ Filozof pléduje za společný majetek, jako předpoklad míru obce. Zároveň ovšem považuje za přirozené otroctví.

Velký vliv na vyjádření ekonomických vztahů v kapitalismu měl John Locke, který jako první definuje člověka jako vlastníka. Hegel (1821) poprvé mluví o soukromém (privat) vlastnictví jako o předpokladu svobody osoby („vnější sféra“ svobody). Socialisté naproti tomu v soukromém vlastnictví výrobních prostředků viděli společenský hřích, takže podle Marxe je zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků podmínkou svobody všech.

Zajímavým způsobem formuloval naše téma Erich Fromm, který se nechal inspirovat marxismem, psychoanalýzou i náboženskými tradicemi. Podle něj je pro člověka zásadní volba

4 Duchrow, s. 20n

životní orientace mezi *mít* či *být*, mezi sobeckou orientací na falešnou jistotu vlastnění a mezi produktivní sociální existencí.

Pokusil jsem se ukázat, že už s počátkem sociální diferenciací a tržních forem ekonomiky vznikaly závažné problémy s udržení rovnováhy ve společnosti, které se daly řešit jen výraznými zásahy komunity, omezujícími tendence k absolutizaci soukromého vlastnictví a ztrátě jeho recipročního, společenského charakteru. Jsou to rozpory s kterými zápolíme dodnes, lépe řečeno, které dnes, zdá se, dosahují maxima své ničivé kapacity. Vše se stává zbožím, maximalizace zisku a osobního prospěchu je náboženstvím, kterému jsou přinášeny stále krutější oběti. Celý proces dostává apokalyptický rozměr, což znamená jednak zhroucení běžných pořádků, ale zároveň vyjevení podstaty nespravedlivého systému. Potřebujeme jinou víru, potřebujeme se vrátit k základním pozitivním hodnotám života a vytvořit udržitelné instituce vlastnictví, založené na sdílení a solidaritě.

Literatura:

Geremek Bronislaw, Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství, Argo, Praha 1999

Durchrow Ulrich, Alternativen zur kapitalistischen Weltwirtschaft. Biblische Erinnerungen und politische Ansätze zur Überwindung einer lebensbedrohender Ökonomie, Gütersloher Verl.-Haus, Grüttersloh, 1997

Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft, 4. Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen, 1990

Wikipedie

Modely kolektivního vlastnictví: příspěvek k ekonomické demokracii

Marek Hrubec

V současné době převažuje vypjatý důraz na privátní vlastnictví výrobních prostředků. Ve svém příspěvku se budu naopak soustředit na několik modelů kolektivního vlastnictví, které koresponduje s několika modely společensko-ekonomického uspořádání. Tento příspěvek pojímám jako jeden ze svých příspěvků k rozpracování ekonomické demokracie.

Vycházím z historických rozborů forem kolektivního vlastnictví v dějinách a z teoretických analýz, které jsou na těchto rozbořech založeny a které se pokoušejí formulovat udržitelné modely kolektivního vlastnictví, jež se se mohly realizovat v budoucnu.

1. Státní socialismus před r. 1989

Předně je třeba říci, že většina lidí dnes neuvažuje o návratu k modelu ekonomického uspořádání, včetně pojetí kolektivního vlastnictví, který se realizoval v tzv. reálném socialismu před rokem 1989. Jeden ze dvou pilířů tohoto režimu – státní vlastnictví výrobních prostředků (zjednodušeně řečeno podniků) – sice na první pohled byl spojen s občany, kteří by měli mít možnost zasahovat do ekonomiky, ale občané neměli skutečný výkon vlastnictví, které bylo de facto v rukou stranických elit. V tomto smyslu se tedy jednalo jen o formální kolektivní vlastnictví, nikoli o skutečnou ekonomickou demokracii, v níž by občané o svém vlastnictví mohli rozhodovat. Druhým pilířem tohoto režimu bylo státní plánování elitami, plánování, které stálo v opozici vůči trhu a které se v praxi ukázalo jako nedostatečně výkonné.

2. Podniková ekonomická participace

Realistický model kolektivního vlastnictví, s nímž je spojen také celý společensko-ekonomický model, je tzv. *podniková ekonomická participace*. Tento model počítá s plánováním jen ve velmi omezené míře a většinu prostoru ponechává trhu, i když mu není ponechán zcela volný průběh, neboť je regulován ve jménu sociální spravedlnosti.

Tento model předpokládá různé formy kolektivního vlastnictví. Na jedné straně bude odstraněna situace, kdy by větší podniky byly drženy v soukromém vlastnictví a v důsledku toho by vlastníci mohli ovládat nevlastníky/zaměstnance, neboť soukromé vlastnictví je způsob panství. Na druhé straně tento vlastnický druh ekonomické demokracie nepracuje s významným nebo žádným podílem státního vlastnictví výrobních prostředků. Vychází z toho, že spolu budou na trhu soutěžit různé podniky, jež budou drženy v různých formách kolektivního vlastnictví většinou na úrovni nižší, než je vlastnictví státní. Jako příklad mohou sloužit *družstva*, která existují i dnes, i když pouze v menším množství.

Dalším druhem kolektivního vlastnictví mohou být městské, krajské a případně i státní podniky (a za určitých právních pravidel také podniky nadnárodní) a další druhy společného vlastnictví, v nichž občané mohou skutečně vykonávat řízení a nejsou ve výkonu svého vlastnictví nahrazováni politickými a byrokratickými elitami. Každý zaměstnanec má jeden hlas. Předností podnikové ekonomické demokracie je její realističnost, neboť její prvky – podniky v různých formách společného vlastnictví – jsou již dnes v menší míře realizovány a mohou být postupně rozvinuty do měřítka, v němž by už nešlo pouze o doplněk současného systému, ale v němž by se tyto dosud marginalizované prvky staly většinovým druhem vlastnictví a tudíž pilířem nového systému. Nevýhodou tohoto systému je, že trh stejně jako v současném systému produkuje v důsledku konkurenčního prostředí značné nerovnosti mezi družstvy a dalšími podniky a tyto nerovnosti se pak přenášejí do nerovných, konfliktních a nespravedlivých vztahů mezi zaměstnanci.

3. Samosprávná ekonomická participace

Model, který zmíněné napětí mezi podniky na trhu a následně mezi lidmi skutečně významně odstraňuje, je třetí model vlastnictví a společensko-ekonomického uspořádání: *samosprávná ekonomická participace* či *samosprávná ekonomická demokracie*. V návaznosti na knihu Davida Schweickarta *Po kapitalismu: ekonomická demokracie* se mu nejen v českém a slovenském prostředí, ale také a především v USA a Latinské Americe věnuje stále více pozornosti. Jedná se sice o model organizačně náročnější než ten předchozí, protože komplexním způsobem odstraňuje zmíněné napětí, ale zároveň jde o velmi realisticky pojatý model, který by pro občany nebyl obtížný na pochopení a uskutečnění. Obsahuje tři základní prvky: trh, zaměstnaneckou samosprávu a společenskou kontrolu vlastnictví a investic.

Co se týče zaměstnanecké samosprávy, každý zaměstnanec má jeden hlas jako v předchozím modelu. Zaměstnanci vytvářejí zaměstnanecké rady, v nichž se radí a ve spolupráci a po poradě s vedením podniku přijímají rozhodnutí. Aby však zaměstnanci neusilovali v konkurenčním prostředí trhu pouze o zisk svého vlastního podniku na úkor podniků druhých a nevytvářeli tak velké nerovnosti, v tomto modelu své podniky nevlastní, vlastnictví podniků je společenské na vyšší rovině než podnikové, ve Schweickartově modelu zejména státní. V dalších modelech však může být vlastnictví pluralitnější, tj. městské, národní a rovněž nadnárodní, aby mohly podniky úspěšně čelit transnacionálním korporacím, které vycházejí z jiných částí světa, jež jsou stále ovládány ekonomickým autoritářstvím. V samosprávné ekonomické demokracii však zaměstnanci podniky plně řídí a rozhodují o rozdělení zisku mezi sebe. Jelikož si mezi sebe mohou rozdělit celý čistý zisk, mají motivaci řídit podnik efektivně.

Z důvodu zabránění spekulacím a nespravedlnostem, zaměstnanci však nemohou prodat určitý druh vlastnictví, konkrétně kapitálový základ, a rozdělit si zisk z něj mezi sebe. Jelikož musejí kapitálové jistiny ponechat, nemohou podnik „vytunelovat“. Zrovna tak jako v politické demokracii nemohou prodat svůj hlas při parlamentních volbách a stát se v oblasti politiky poddanými nebo otroky, v ekonomické demokracii nemohou prodat svůj podíl na ekonomickém rozhodování a stát se otroky na pracovišti.

Při správě kapitálového základu se samozřejmě počítá s určitým odpisovým fondem a s investicemi na opravy a získání nových prostředků výroby a služeb. Pokud nějaký podnik není efektivní a nevytváří výsledek na úrovni minimální mzdy, musí být – po určitých časově a finančně

limitovaných pokusech o jeho revitalizaci – uzavřen. Zaměstnanci, kteří z tohoto podniku odejdou, pak získají stejná práva – jeden zaměstnanec, jeden hlas – v jiném podniku, v němž s pomocí společnosti budou moci získat nové místo.

Každý podnik platí daně, které se odvádějí do společných investičních fondů. Společenská kontrola nad investicemi se uskutečňuje prostřednictvím těchto fondů, které jsou spravovány veřejnými bankami. Tyto banky umožňují návrat financí do ekonomiky na základě ekonomického rozhodování občanů v jejich spolupráci s politiky a odborníky na jednotlivé rezorty a jednotlivé oblasti výroby, služeb atd. Toto společné rozhodování o investování prostředků do jednotlivých podniků nebo do zakládání nových, společně s regulací a korektivními intervencemi do neefektivních podniků, je sice společným, ale pouze rámcovým projektem občanů, není však celkovým plánováním, neboť je respektována role trhu v tomto systému.

4. Parecon

Parecon, či v češtině často také *Partekon*, tedy *participativní ekonomika*, odmítá jak trh, tak plánování elitami a je založen na demokratickém vytváření plánů občany samými. Zde je důležitá kniha Michaela Alberta *Partekon* (Praha 2012 – prezentace vydání českého překladu knihy bude 3. 10. 2012). Zatímco centrální plánování státními politiky a úředníky poskytovalo v minulosti podíl na ekonomickém rozhodování jen malé elitě politiků a expertů, participativní ekonomika umožňuje, aby se do rozhodování zapojili všichni občané, tedy rovnost v ekonomickém rozhodování. Lidé mají možnost vyjádřit názory o svých potřebách a přáních a na jejich základě formulovat ekonomické projekty a společně celkový rozvrh hospodářství, v němž spolu zároveň existují různé formy vlastnictví, s převahou různých forem skutečného kolektivního vlastnictví, ovšem nikoli jen formálního jako v systému státního socialismu. Občanské rozvrhování hospodářství by v komplexní moderní ekonomice samozřejmě vyžadovalo rozhodování důsledně podložené projednáváním jednotlivých kroků s experty na různé problematiky a s vedením podniků, aby rozhodnutí zaměstnanců probíhala s potřebnou znalostí věci. Kritici participativní ekonomie však namítají, že občanské plánování ekonomiky by bylo velmi komplikované a neefektivní, protože lidé by ani po poradě s odborníky nebyli kvalifikováni natolik, aby byli schopni artikulovat své představy o budoucí poptávce zboží a služeb. To neznamená nemožnost tento přístup realizovat, ale je nutné k němu nejprve vytvořit cestu.

Co a kdo komu patří?

Nerovnost v polistopadové ideologii

Ondřej Slačálek

1. Jeden z nejpozoruhodnějších příspěvků k analýze ideologie v českém prostředí, kniha Michala Pullmanna *Konec experimentu* z loňského roku, obsahuje dle mého soudu jedno klíčové nepochopení. Autor zde traktuje odvahu velké části tehdejších „povolených“ intelektuálů, umělců a herců, ochotných v procesu přestavby otevřeně mluvit o problémech života v socialismu, ba i o vyprázdňenosti onoho pojmu. V kontrastu s tím vyniká „pasivita“ dělníků, kteří nanejvýš požadují denivelizaci mezd.

Myslím, že v tomto případě jsme svědky nikoli vzácného jevu – autor plně nepochopil své dílo. Skutečně revoluční otázkou nebyl spor o to, zda je pojem socialismus poloprázdný či poloplný, ale právě otázka, zda má ekonomika i nadále stát na nivelizovaných mzdách, zda ústřední ideologickou kategorií má být rovnost, jestli má být v ekonomice určující stát nebo soukromá iniciativa. Proto také skutečnou revolucí nebyly listopadové demonstrace, ale kuponová a jiná privatizace, jejím vůdcem nebyl Havel, ale Klaus.

2. Tehdejší ústřední zdůvodnění nerovnosti známe: když umožníme těm nejlepším nekontrolovatelnou akumulaci bohatství, zvýší svým bohatnutím bohatství všech. Na této ideologické floskuli není nic nového ani specificky českého. Specifický je ovšem kontext, v němž byla tato maxima přijata. Tímto kontextem byla únava z pozdně-socialistického rovnostářství a pokládání jeho výdobytků za danost. V české verzi maximy o přelévání bohatství se nehovoří o těch, kteří se budou mít ještě hůře, nepočítalo se s tím, do čeho všeho se může přeložit a že s nástupem nové generace už nebude znamenat nerovnost na základě zásluh, ale na základě zděděných privilegií či znevýhodnění.
3. Tím nechceme říct, že by pozdně normalizační společnost byla společností rovnosti, ani zdaleka ne. Zmíňme jen a) privilegia aparátu a hospodářských funkcionářů b) kulturní kapitál, reprodukován v některých vrstvách společnosti velmi exkluzivistickým způsobem, a různé sítě kapitálu sociálního a c) vyloučení některých skupin, zejména Romů. Režimní rovnostářství nicméně tyto nerovnosti alespoň na určitou úroveň kompenzovalo.
4. Celá řada kvalit a možností vycházejících z rovnosti byla brána jako samozřejmost, naopak vznikla poptávka po nerovnosti. Jejím projevem byla mimo jiné popularita šlechty, která je svou povahou projevem radikální, nezásluhové nerovnosti.
5. V důsledku této ideologické situace dlouho chyběl společensky legitimní jazyk pro popsání třídní společnosti, která se v daném kontextu rekonstruovala. Osud vyloučených – sociální pasti – ghetta, vězení, exekuční stroj – mohl být popsán v jazyce „sociálního problému“, který si vyžaduje buď péči a sociální práci nebo „říkání pravdy“ (arciže té „politicky nekorektní“), spočívající v různých formách obviňování obětí a dovozování osudu chudých z jejich kolektivních či individuálních zásluh.
6. Ještě složitější byly diskursivní možnosti v mluvení o druhém pólu nerovnosti, tedy velkých majetcích. Pokud se o nich mohlo hovořit delegitimizačním způsobem, dělo se tak pouze ukazem ke kriminálnosti některých konkrétních praktik. S jistou nadsázkou můžeme říci: aby

Češi mohli zaútočit na legitimitu privatizačních zbohatlíků, museli vytvořit nové slovo, *tunelování*. Podobně se alternativní sociologií třídní společnosti stala kriminologie: jedním z důvodů atraktivity *rétoriky korupce* je to, že jako jeden z mála způsobů umožňuje hovořit o majetkových nerovnostech. I většinová podoba rétorika korupce se nicméně drží několika tabu: je koncentrována na stigmatizaci politiků, tedy „příjemců“ úplatků, naopak se příliš nevěnuje „dárčům“. Nepojmenovává korupci jako strukturně vzato zločin bohatých, namísto toho se snadno uchyluje k moralismu.

7. Ve vztahu k majetkovým nerovnostem stále platí představa zásluhy a práva. Dominantní ideologií, jaká se prosadila naplno ve volbách 2010 a zejména v mladé generaci, se stal *antiredistributivní extremismus*, tedy představa, že soukromé statky pocházejí vždy ze zásluh, veřejné z legalizované krádeže a pokud si někdo vlastní pílí vydělal více, je zločinem a diskriminací jej více zdaňovat. U sociálně citlivějších, vzdělanějších nebo svou existencí spojenějších s existencí přerozdělování byl tento diskurz doplněn nebo nahrazen diskurzem korupce (*klidně bych platil větší daně ve Švédsku, ale ne tady, když vidím, jak to politici rozkradou*). Zároveň se podařilo prosadit opozici solidarity a kvality a v osobě „knížete“, který je zároveň (svou bodrostí a jazykem) „jeden z nás“ prosadit i nepodmíněnou nerovnost jako kvalitu, která je sexy.
8. Dnes jsme svědky mluvení o moci českých oligarchů, zdá se, jako kdyby se do mainstreamu dostal diskurz odporu proti moci velkých peněz a kritiky majetkových nerovností. Zdá se však, že mluvení o jejich moci má jiný zdroj: vstupem některých z nich na pole politické moci se na nich ocitlo světlo určené původně pro politiky; zároveň jsou skandalizováni typově stále za konkrétní praktiky, které jsou vnímány jako abnormální (korupce, schopnost „umět“ určité politiky či vlivné státní úředníky).
9. Šance zpochybnit nerovnost bude mít levice teprve tehdy, pokud se jí podaří prosadit myšlenku, že nejednotlivé důsledky nerovnosti nebo praktiky s ní spojené, ale sama nerovnost a kumulace bohatství představuje společenský problém.

2. ZDRAVOTNICTVÍ

Stane se zdravotnictví obětí finančních predátorů?

Nikola Čech

Vyšlo v lednové Solidaritě roku 2014 (č.86)

V důsledku dlouhodobého podfinancování se česká zdravotnická zařízení topí v dlužích. Této situace začalo využívat několik finančních skupin v čele se společností Magellan, jež se specializují na skupování pohledávek od dodavatelů nemocnic. Tento byznys se prudce rozvíjí a jeho vyústěním mohou být i exekuce nezbytných zdravotnických přístrojů či celých nemocnic, nebo jejich nucená privatizace.

České zdravotnictví se topí až po uši v dlužích. Závazky nemocnic po lhůtě splatnosti činily za první pololetí loňského roku 5,2 miliardy korun. Na závazky fakultních nemocnic a dalších zdravotnických zařízení řízených přímo ministerstvem zdravotnictví z toho připadaly 2,1 miliardy korun. Vloni například Fakultní nemocnice Hradec Králové nebo brněnská Fakultní nemocnice u sv. Anny hospodařily každá se ztrátou 125 milionů korun. Na 1,5 miliardy dluží svým dodavatelům nemocnice zřizované kraji. Nejzadluženější z krajských nemocnic je Zlínská nemocnice Tomáše Bati, která dodavatelům dluží neuvěřitelných 750 milionů korun. Velké dluhy mají ale i nemocnice v dalších krajích, např. Karlovarská nemocnice (zařízení v Karlových Varech a Chebu) dluží 100 milionů korun. V dlužích živoří třetina všech českých nemocnic a zhruba polovina má v letošním roce ekonomické potíže.

Za této situace začala na českém trhu expandovat finanční nebankovní společnost Magellan, donedávna působící pod jménem Medfinance Magellan, která je dceřinou společností polské firmy Magellan S. A. Ta je vlastněna pojišťovnami, které podnikají v oblasti zdravotního, penzijního a životního pojištění (Generali, ING, Aviva, AEGON), a investičním fondem Enterprise Investors. Zatímco polská mateřská firma se zabývá ve velké míře poskytováním úvěru nemocnicím, její česká (a slovenská) dcera soustředila pozornost především na odkupování pohledávek, které vůči nemocnicím mají jejich dodavatelé energií, léků, přístrojů, zdravotnického materiálu apod.

Magellan funguje způsobem, že od dodavatelů nemocnic kupuje jejich pohledávky za cenu odpovídající zhruba 95–97 % jejich výše a následně tyto pohledávky vymáhá v plné výši po nemocnicích vesměs v podobě splátkového kalendáře, při jehož nedodržení může po nemocnicích žádat také platbu úroků z prodlení. Podle některých odhadů se Magellan dostal v Česku k pohledávkám směřovaným již vůči zhruba 70 ze 167 nemocnic, nicméně přesné údaje

nejdou známy. Vedení české pobočky jmenovitě uvedlo odkup části dluhů u nemocnic ve Zlíně, Třebíči, Klatovech a Kladně a u některých fakultních nemocnic. Zájem Magellanu o zadlužená zdravotnická zařízení potvrdilo také vedení několika krajů, např. Moravskoslezského.

Každopádně byznys firmy raketově stoupá. Zatímco ještě v roce 2009 držela ve svých rukou dluhy nemocnic v nepatrné výši, v roce 2012 šlo již o 150 milionů korun a v roce 2013 o stovky milionů v pohledávkách, které jim musí nemocnice uhradit. Teprve v takto velkých objemech se prý podnikání firmě vyplácí. Magellan si dokonce troufá skoupit až třetinu (přes 1,5 miliard) současných nesplacených pohledávek vedených vůči českým nemocnicím. Na skupování dluhů si přitom sama půjčuje od bank. Podezření budí fakt, že její základní jmění je dosti nízké, což u takto působících tzv. faktoringových společností nebývá obvyklé.

Prudký vzestup podnikání Magellanu může dost dobře souviset s jednou ze zhoubných reforem Nečasovy vlády, novým občanským zákoníkem platným od ledna 2014. Podle jeho ustanovení budou muset nemocnice (stejně jako jiné subjekty) hradit své závazky maximálně do 60 dnů po době splatnosti. Dosud některé nemocnice platily svým dodavatelům i rok až dva po době splatnosti (což je samozřejmě otřesné), zatímco nyní by bylo možné je poměrně rychle hnát k úhradě dluhů skoupených společností Magellan, resp. k exekuci a v případech nesplacení závazků k převzetí celých nemocnic touto finanční skupinou, nebo například k jejich výnosnému prodeji zdravotnickým řetězcům typu AGEL.

Nutno dodat, že dosud, až na výjimky, Magellan nežene nemocnice do exekucí. Podle slov svého ředitele Petra Formánka nemíní ve zdravotnictví podnikat a pohledávky kapitalizovat. Žádné záruky v tomto směru ovšem neexistují. Varováním může být situace na Slovensku, jehož zdravotnictví se potácí ve stejných problémech. Hrozba exekuce nebo její provádění se tam týká například univerzitních nemocnic v Bratislavě a Košicích, fakultní nemocnice v Žilíně a nemocnice s poliklinikou v Povážské Bystrici. Ty všechny měly co dočinění s firmou Magellan. Na slovenském trhu přitom působí další obchodníci se zdravotnickými pohledávkami, kteří působí ještě mnohem dravěji, například firma Generix. Podle Mariána Petka, šéfa Asociace nemocnic Slovenska a ředitele nemocnice v Bardějově, může skupování dluhů a soudy vést až k exekučnímu zabavení nemocničních přístrojů nezbytných pro léčbu vážně nemocných pacientů.

Naneštěstí nemocnice často nemají ve věci dluhů moc na výběr. „Alternativně“ svojí bídou finanční situaci řeší, resp. spíše látají pomocí revolvingových a kontokorentních úvěrů u bank. Dalším „řešením“ pak bývá prodej či převzetí provozu nemocnice soukromým zdravotnickým řetězcem.

Akutní dluhový problém nemocnic vznikl bezprostředně působením několika faktorů, které se nakupily v jeden čas: První a zásadní důvod představuje snížení plateb podle úhradové vyhlášky za loňský rok, podle které dostávají nemocnice peníze na léčbu pacientů od zdravotnických pojišťoven, nominálně v průměru o 2 % oproti úhradám z roku 2011. Toto snížení úhrad nemocnice zatížilo sumou 6 miliard korun. Úhradová vyhláška ministerstva zdravotnictví (tj. Hegerova) za rok 2013 byla v říjnu minulého roku shledána Ústavním soudem za neústavní, nicméně zůstala ponechaná v platnosti do konce roku. Její úpravu odmítl i od léta vládnoucí kabinet Jiřího Rusnoka.

Další bezprostřední důvod představuje prudký nárůst nákladů zdravotnických zařízení kvůli zvýšení DPH za léky prosazenému bývalou pravicovou vládou. Tyto náklady nebyly nemocnicím nijak kompenzovány a podle odhadů vedly k agregovanému zvýšení výdajů rovněž ve výši 6 miliard Kč. Na růstu dluhů nemocnic se dále podílel minimální růst vybraného pojistného

daný především úmyslným zastavením valorizace plateb za státní pojištění (studenty, důchodce, nezaměstnané). Tyto platby ze státního rozpočtu do resortu zdravotnictví sice Rusnokova vláda zvýšila, ale až od ledna 2014. V neposlední řadě pak dluhy nemocnic vznikly v důsledku jejich špatného manažerského řízení a chybných investičních rozhodnutí do nákupu a modernizace techniky, oprav budov apod. „Chybovost“ rozhodnutí ředitelů nemocnic ovšem často souvisela právě s neočekávanými negativními změnami ve zdravotnickém systému, jakými byly snížené úhrady a zvýšení DPH za léky.

Výše uvedené důvody zadlužování českého zdravotnictví každopádně představují pouze bezprostřední příčiny, které však vycházejí z hlubších strukturálních příčin. Ty vyplývají z toho, že české zdravotnictví postrádá dlouhodobě jakoukoliv rozvojovou koncepci (to se týká i samotného segmentu, který spravuje přímo ministerstvo zdravotnictví, kde například neexistuje ani základní přehled využití drahých přístrojů), nemá jasné mechanismy tvorby úhradových vyhlášek a nemá jasnou koncepci lékové politiky (tvorba cen léků a stanovení úhrad pojišťoven včetně jejich revize). K hlavním příčinám problému patří i to, že české zdravotnictví umožňuje zdravotnickým pojišťovnám, aby platily různým zdravotnickým zařízením různé částky za provedení stejného léčebného výkonu, a že vůbec umožňuje existenci více zdravotních pojišťoven s jejich režii a „rezervními fondy“, ačkoliv pro ni neexistuje žádný racionální důvod.

Dokud se tyto ZÁSAVNÍ problémy nezačnou řešit, bude zdravotnictví v permanentní krizi, z níž pak mohou profitovat potenciální finanční predátoři typu Magellan.

3. ŠKOLSTVÍ

Školství a vzdělávací systém v České republice: shrnutí diskuze a workshopu PŠA

Linda Sokačová

Školství a vzdělávací systém jsou častým terčem rozpočtových škrtnů v rámci tzv. politiky rozpočtové odpovědnosti. Tu představuje masivní škrtání ve výdajích a rezignace na investice do budoucího rozvoje i pouhého udržování systému. Tento přístup se projevuje na všech stupních školství, i když samozřejmě rozdílně a s různou intenzitou dopadu. O důležitosti investic do školství se hodně mluví, ale skutečnost je trochu jiná – jak vysoké školy, tak střední, základní a mateřské se potýkají s úbytkem financí či jejich stagnací. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) zveřejnila žebříček, ze kterého vyplývá, že Česká republika je, co se týče výdajů na vzdělávání, na předposledním místě z celkových 34 zemí. Země OECD vydají na vzdělávání výdaje ve výši 6,2 procenta svého kolektivního HDP. Mezi jednotlivými zeměmi jsou však poměrně velké rozdíly, hodnoty se pohybují od 4 procent na Slovensku až do 7,8 procenta na Islandu. Česká republika vynaložila v roce 2007 na vzdělávání výdaje ve výši 4,6 procenta HDP, obdobných hodnot dosahují i Německo, Irsko, Itálie a Španělsko.⁵

Problémem českého školství však nejsou pouze finance, ale i chybějící systémová koncepte jednotlivých vzdělávacích stupňů či nedostatečná inkluze vzdělávacího systému. Navíc se zdá, že jedním z výsledků působení vzdělávacích institucí je namísto snižování sociálních rozdílů jejich rozevírání. To je patrné v existenci a struktuře žáků speciálních škol, ve fungování víceletých gymnázií a základních škol. Podstatnou roli hraje také prosazování principu podřizování školství trhu práce, podle něhož by měl vzdělávací systém produkovat absolventy a absolventky, kteří budou vyráběni pro konkrétní oblasti ekonomiky a někdy i podniky. S rozvojem osobnosti a kritického myšlení se v této “koncepti” bohužel nepočítá.

Semináře Pražské školy alternativ (PŠA) se soustředily především na předškolní vzdělávání, základní a střední školství, včetně učňovského. Okrajovým tématem, kterému nebyla věnována hlavní pozornost, byly vysoké školy. Ty nezůstaly na okraji, protože nejsou důležité, ale byla jim věnována pozornost na jiných, četných fórech a zaujímají i poměrně důležitý prostor v mediálním prostoru.

5 Education at a Glance 2010. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Staženo na <http://www.oecd.org/edu/highereducationandadultlearning/educationataglance2010oecdindicators.htm> 31. prosince 2012.

Mateřské školy

Oblast veřejného předškolního vzdělávání se v současné době vyznačuje poměrně rozsáhlým nedostatkem míst. Tento stav má významný vliv na postavení rodin s malými dětmi ve společnosti, specificky pak dopadá na postavení žen – matek, které mají díky nedostatku míst ve veřejných mateřských školách značně ztíženou pozici na trhu práce. Nedostatek kapacity vytváří velkou systémovou nerovnost pro ty, kteří svoje děti do veřejné mateřské školy nedostanou. Zdánlivě to vypadá, že neutrální pravidla mají stejný dopad na všechny skupiny obyvatelstva. Při detailnějším pohledu ale mají dopady různou intenzitu dopadu a důsledek. Pro rodiny, které mají vyšší příjmy, přichází v úvahu umístění dítěte do soukromé mateřské školy či obdobného zařízení, pro rodiny samoživitelek a samoživitelů, nízkopříjmové či dokonce středněpříjmové skupiny je však tato strategie nedostupná, snižuje se sociální a ekonomický standard těchto rodin a významně se tak zhoršuje i možnost uplatnění a pravděpodobnost profesionálního růstu u žen – matek pocházejících z těchto skupin. Pokud by měl trend nedostatku míst ve veřejných mateřských školách pokračovat, bude nutné přehodnotit přijímací kritéria, aby nedocházelo k dalšímu zvyšování sociálních nerovností.

Předškolní vzdělávání je oblastí, které stálo stranou zájmu nejen této vlády, ale dá se říct, že všech předešlých vlád. Zcela chybí rozvojová koncepce mateřských škol a současné ministerstvo práce a ministerstvo školství nemá o rozvoj veřejného předškolního vzdělávání přílišný zájem. Zájem se upírá spíše na tzv. dětské skupiny či firemní mateřské školky, které však veřejné školství nenahradí a výrazně nepřispějí k zajištění rovného přístupu k předškolnímu vzdělávání. Zcela opomenuty zůstaly a zůstávají jesle, které podle české legislativy pokrývají péči o děti do tří let věku. Ta byla záměrně přehlížena z ideologických důvodů (male dítě má být podle tohoto přesvědčení pouze u matky a nikde jinde) a také z nepochopení důležitosti tohoto typu zařízení v péči a vzdělávání dětí. V současné době byla tato zařízení vyřazena z gesce Ministerstva zdravotnictví a již nemohou být zřizována jako veřejná zařízení. Objevily se poslanecké iniciativy, které mají za cíl tento likvidační krok zvrátit, ale výsledek je nejistý.

Počty neúspěšně vyřízených žádostí o umístění do MŠ ve školních letech 2004/05 – 2009/10

Neúspěšné vyřízení žádosti o přijetí do MŠ	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
	6,810	9,570	13,409	19,996	29,632

Zdroj: statistiky ÚIV

Základní školství

Přednášející i účastníci semináře PŠA se shodli, že základní školství tíží několik zásadních problémů, které všechny do velké míry souvisí se nedostatkem financí, ale ne vždy jde jen o ně – mnohdy chybí i vůle či zájem věci měnit a také odlišné představy o tom, jak by mělo základní školství fungovat a jaké by měly být jeho hlavní principy. Ostatně tento rozpor se odráží i v dalších stupních školství. Jako hlavní problémy byly identifikovány tyto: podfinancování vzdělávacího systému, nízké finanční odměňování a postavení učitelů a učitelek, postavení ředitelů základních, ale i středních škol, kteří jsou podřízeni zřizovatelům škol,

nefunkční rámcové vzdělávací programy a přílišné podřízení školní výuky memorování faktů a dat (s cílem přípravy žáků a žákyň na zvládnutí přijímacích zkoušek). Diskuze na speciálním workshopu se také hojně zaměřovaly na roli a potřebu testování žáků a žákyň. Dalo by se říct, že šlo o jednu z oblastí, kde ke shodě se docházelo poměrně těžko. Zatímco jeden z táborů zastával střízlivý postoj testování znalostí a schopností žáků a upozorňoval na možná zkreslování výsledků a psychologický i faktický dopad na životy žáků, druhý podporoval častější a pravidelnější testování a rozčleňování žáků.

Středoškolské a učňovské školství

Učňovské školství je jedním ze segmentů, které je snad nejvíce zanedbáno a v současné době funguje spíše jako “odkladiště” těch, kteří se nikam jinam nehodí. Společenská prestiž je téměř na nule a jen málokterý rodič je ochoten své dítě na “učňák” poslat a to i přesto, že řada řemesel má velký potenciál z hlediska uplatnění na trhu práce či v oblasti podnikání. Jednou z hlavních tezí semináře i diskuzního workshopu bylo, že ani učňovské školství by se nemělo zaměřovat pouze na oborové vzdělávání, ale jeho cílem by měl být i rozvoj všeobecné vzdělanosti a kritického myšlení. Rozhodně není pozitivním krokem nekritické a nesystémové posilování učňovských škol bez základní systémové změny. Statistické údaje ukazují, že na trhu práce mají menší šance lidé s nižším, tedy učňovským či jen základním vzděláním. Střední školství se potýká s obdobnými problémy jako to základní, jen o stupeň výš.

Důležitým tématem českého školství je integrace a inkluzivní vzdělávání. Toto téma působilo mezi diskutujícími jako rozbuška. Právě v této oblasti se zásadně projevil konzervatismus české levice a rasistické, anticiganské, postoje české společnosti. Právě Romové si totiž velká část účastníků semináře a workshopu spojila s inkluzivním vzděláváním. Nevole vůči inkluzivnímu vzdělávání se však vztahuje i k tělesně či mentálně handicapovaným dětem. Podle odpůrců je inkluzivní vzdělávání v současné době nemožné, především kvůli nedostatku finančních prostředků. Na důležitosti tohoto předpokladu se shodli i ti, kteří inkluzivní vzdělávání podporují. Nedostatek financí se promítá do počtu dětí ve třídách a potřeby pedagogických i osobních asistentů. Hlavní obavy se ale vznášejí nad tím, aby inkluzivní vzdělávání nezhoršilo úroveň českého školství a studijní výsledky. Bohužel inkluze je chápána především jako břemeno a nikoli i jako zdroj obohacení a objevování skrytých talentů. Jak však poznamenal jeden z přednášejících Petr Pavlík, rovnost jako jeden z pilířů školství může být i obohacující: “Finsko si dalo jako hlavní cíl rovnost a v současné době je finský vzdělávací systém v Evropě ten nejlepší.”

Vzdělání jako zboží a nástroj trhu práce

Dagmar Daňková

Ve svém příspěvku se zaměřím na klíčové problémy jednotlivých stupňů vzdělávání.

1. Předškolní vzdělávání

Problém aktuálního nedostatku mateřských škol zřizovaných obcemi vede k větší (často poněkud vynucené) poptávce po školkách soukromých. Je stále více „statusovou záležitostí“ zapisovat dítě do školky se speciálním programem – např. s výukou angličtiny. Rodiče mají pocit, že musí svým dětem zajistit „náskok“; už na úrovni předškolního vzdělávání se vytváří ohromný tlak na výkon (pedagogů, dětí i rodičů). Trochu nás dostihuje americký trend „univerzita začíná ve školce“, což by samo o sobě nebylo špatné, kdyby toto heslo odráželo zájem společnosti (státu/obce) o kvalitu předškolního vzdělávání, ale ono se ve skutečnosti stává spíše nástrojem selekce. Ambiciózní, dobře situovaní rodiče vozí své děti třeba i do vzdálenějších „kvalitnějších“ školek, ostatní děti s trochou štěstí získají místo ve školkách „spádových“, mnohé děti ale nechodí do školek vůbec, nebo jen na pár dnů v měsíci.

S tlakem na výkon souvisí i požadavek, aby si učitelky mateřských škol doplňovaly vysokoškolské vzdělání. To opět samo o sobě jistě není špatné, absurdní je však to, že ženy s dlouholetou praxí vysokoškolský titul sice v režimu celoživotního vzdělávání získají (za cenu nezanedbatelných finančních nákladů), ale nadále vykonávají stejnou práci za stejný plat. Pokud mají být pedagogové předškolního vzdělávání vysokoškolsky vzděláni (a já souhlasím), pak je ale musíme adekvátně zaplatit!

K řešení problému nedostatku mateřských škol bych osobně navrhovala „rozvázání rukou“ obcím. Bylo by dobré, kdyby měli zřizovatelé větší volnost a mohli pružněji reagovat na populační vlny. Proč by nemohlo být snadnější vyčlenit část prostoru základní školy/družiny pro potřeby mateřské školky, když je to právě vzhledem k počtu dětí potřeba, a až se populační vlna přelije na školu základní, tak zase zpět? Aby tohle však mohly obce běžně dělat, bylo by třeba zmírnit některé zbytečně přísné hygienické normy, které jsou v tomto případě bohužel na škodu věci.

2. Základní školy

Na základních školách propuká nezdravá soupeřivost již naplno. Je vytvářen selekční tlak, jehož typickým projevem je volání po vytváření „speciálních tříd“ pro Romy či imigranty, odpor k integraci a inkluzi. Můžeme se sice pohoršovat nad xenofobií některých rodičů i učitelů, ale ta atmosféra ve školách je bohužel podporována i „objektivními faktory“. V době, kdy ve školách panuje nervozita, hrozí rušení škol, propouštění, navyšuje se počet žáků ve třídách, omezuje se dělení, je vysoce stresující, že se zároveň zavádí plošné testování. I když MŠMT tvrdí, že na základě zjištěných výsledků nebudou sestavovány „ligové tabulky“, v praxi panika

stejně vypuká. Z obavy, že školy začnou být financovány a jednotliví učitelé odměňováni na základě centrálního hodnocení, se probouzí odpor k výuce těch nejslabších žáků, kteří hodnocení „kazi“. Místo toho, aby se právě takovým žákům dostalo co největší pozornosti a péče, jsou odsouváni na okraj, přehazováni jako horký brambor, nejlépe do „speciálních tříd“, kde se žádné výsledky neočekávají. V takových třídách pak neučí ti nejlepší, nejmotivovanější kantoři, ale mnohem spíše ti, kteří už veškerou motivaci dávno ztratili. Centrální testování totiž neocení, že pedagog vytáhl propadajícího žáka za cenu ohromného úsilí na čtyřky.

Zcela ilustrativní je v tomto směru výrok Jany Smetanové, ředitelky základní školy v Pardubicích: *„Pokud jsou ve třídě žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí, kteří nemají žádné společenské návyky ani předpoklady pro zvládnutí učiva v běžné škole, ohrožují vzdělávání dětí ostatních. Na jedné straně ministerstvo tvrdí, že je nutné zvýšit úroveň vzdělání našich žáků a podporuje testování žáků v 5. a 9. třídách, na straně druhé považuje slučování žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí za jednu ze svých priorit.“*

Takový postoj pochopitelně neschvaluji – děti ze sociálně znevýhodněného prostředí nemají co dělat „v praktických školách“, naopak, má se jim dostat maximální péče ve školách základních, aby se jejich handicap vyrovnal. Ale na postoji paní ředitelky velmi dobře vidíme, jak zdůrazňuje zlepšování výsledků žáků své školy, odmítá, aby tyto výsledky někdo „ohrožoval“. Je to sociální darwinismus nejhrubšího zrna – a je opravdu smutné, že se to na školách takhle vyhrocuje, a že chvályhodný záměr integrace a inkluze naráží v podmínkách eskalující soupeřivosti na zuřivý odpor.

Výsledkem je, že místo toho, aby se škola snažila především vyrovnávat nerovnosti mezi dětmi, paradoxně je ještě více prohlubuje:

„Mezi socioekonomickými faktory má nejdůležitější kladný vliv na výsledky studentů v České republice status rodičů, přičemž největší roli hraje jejich povolání. Například rodič s dělnickým povoláním znamená pro studenta v jeho 15 letech znevýhodnění o ekvivalent dvou let školní docházky,“ potvrzuje i zpráva OECD.

3. Střední školy

Otázka, která asi nejvíce hýbe sekundárním vzděláváním, zní, zda máme „příliš mnoho maturantů“. Neskrývanou ambicí zavedení státní maturity bylo určit, které odborné školy a učiliště s maturitou nedosahují požadovaných standardů. To sice může na první pohled vypadat docela slibně, avšak v praxi to přineslo zřejmě více škody než užitku

Výuka se totiž začíná hodně orientovat právě na úspěšné zvládnutí společné části maturitní zkoušky, což často spěje k nácviu testů na úkor rozvíjení jiných dovedností (tzv. „test-driven teaching“).

Podle mne je však pochybný celý záměr omezit počet maturantů, či přesměrovat vzdělávání mladých lidí ze stále preferovaných gymnázií na školy „technické“, nejlépe učňovské, „vždyť nám přece chybí řemeslníci“. Nesouhlasím, aby o sekundárním vzdělávání u nás rozhodoval Svaz průmyslu a obchodu. Je možná chvályhodné, že podniky a firmy v jednotlivých krajích chtějí podporovat „své“ učně, ale nikde nevidím záruku, že se to nebude dít na úkor všeobecného vzdělání těchto mladých lidí, tedy že nebudou záměrně vychováváni jen jako úzce specializovaní pracovníci k montážním linkám. Je smutnou skutečností, že ačkoli se stále volá po lidech, kteří umějí „dělat rukama“, v praxi jsou nezaměstnaností nejvíce ohroženi právě

lidé dělnických profesí. Za sebe říkám, že raději vidím naše adolescenty ve školních lavicích maturitních oborů než před úřadem práce.

Navíc nepovažuji za šťastné, když se odborné či učňovské školství orientuje výhradně „na potřeby praxe“. I negymnaziální vzdělání by mělo zahrnovat všeobecně vzdělávací předměty, byť v podání méně akademickém. Je více než žádoucí, aby právě učni měli dobré sociálně-právní vědomí, dokázali se orientovat v politice i praktické ekonomice, aby se pak vinou své nevědomosti nestávali snadnou obětí ať už extremistů, anebo třeba lichvářů.

Závěr

Společným problémem všech zde pojednaných stupňů vzdělávání se zdá být soutěživost, konkurenční uvažování a orientace na výkon. Nechci skrývat své obavy, že další stupňování aktuálního vývoje může poškozovat jak bezprostředně osobnosti žáků a studentů, tak odvozeně i mezilidské vztahy a solidaritu ve společnosti.

Náčrt hlavních problémů současného českého školství

Irena Smetáčková, Petr Pavlík

O špatném stavu současného českého školství již byly popsány stohy papíru a zástupy reformátorů jsou vždy hotovy nabídnout svou jedinou správnou reformu. Drtivá většina z nich se však nenamáhá vyjasněním vlastních ideových východisek a staví se do pozice nezaujatých odborníků, což je z podstaty nesmysl. Na úvod svého příspěvku bych proto rád konkretizoval, že pro mne jako předsedu ústřední školské komise České strany sociálnědemokratické (ČSSD) není skutečná vzdělanost jen souborem znalostí nutných k plnění role pracovní síly, vzdělání je především hodnotou samo o sobě a jeho účelem je, že činí svět pro každého člověka srozumitelnější, bohatší a lidštější. Tím mu také umožňuje najít si lépe své místo ve společnosti a slouží tedy společnosti jako celku – kultivace a rozvoj osobnosti jedinců přináší prokazatelně pozitivní efekty sociální, kulturní i ekonomické. Kvalitní vzdělání co největšího počtu lidí snižuje pravděpodobnost sociální fragmentace a rozevírání sociálních nůžek, a tím také riziko sociálních konfliktů, a zajištění rovného a spravedlivého přístupu ke vzdělávání proto není v rozporu s efektivností vzdělávání a investic do něj. Naopak, ekonomická výkonnost a konkurenceschopnost země vznikají tam, kde je zajištěno kvalitní všeobecné vzdělání co největšího počtu lidí. Podle ČSSD je třeba zachovat prostor pro individuální volbu vzdělávací dráhy, ale ve srozumitelném a stabilním vzdělávacím systému. Podmínkou je nastavení vhodné míry deregulace ve vzdělávacím systému a zastavení další degradace školní formy vzdělávání. Při snaze o řešení problémů českého školství je přitom nutné zohledňovat provázanost celého systému, kdy na sebe jednotlivé vzdělávací segmenty navazují, a není možné k nim přistupovat izolovaně. Stát musí garantovat jednotnou a propustnou vzdělávací soustavu, jejímž hlavním pilířem je veřejné školství a jež garantuje rovné šance na vzdělání bez sociálních, etnických či zdravotních bariér. Zcela pomýlené jsou pokusy řešit problémy českého školství nedomyšleným zaváděním tržních principů, které zpravidla pouze prohlubují stávající nerovnosti a vedou ke snižování kvality vzdělávání na všech úrovních. Vzdělání ze své podstaty není a nesmí být zbožím!

Pokud se na český vzdělávací systém podívám z této perspektivy, musím konstatovat, že není v dobrém stavu na žádném ze vzdělávacích stupňů. Dílčí důvody problémů na jednotlivých stupních škol se liší, avšak základní společenské příčiny spočívají v bezuzdé liberalizaci a komercializaci vzdělávání v uplynulých dvou dekadách, které umocňuje absence systematického přístupu k řešení existujících problémů. Zásadní podíl hraje také podfinancování systému na všech stupních a princip normativního financování „na hlavu“.

Předškolní a základní školství

Na úrovni předškolního vzdělávání došlo po listopadu 1989 k rozsáhlé demontáži poměrně dobře fungujícího systému, který je základním kamenem následného vzdělávání, neboť

jeho úkolem je srovnat (největší) rozdíly v připravenosti dětí na školní vzdělávání. Prakticky zlikvidován byl systém jeslí, jejichž absence znevýhodňuje především nižší a střední vrstvy obyvatelstva a zvláště samoživitelky. Počet školek byl také výrazně zredukován a budovy byly rozprodány, což dnes řadě obcí neumožňuje reagovat na populační vývoj. K systematické obnově systému, která je dlouhodobým volebním tématem, dosud nedošlo.

Do budoucna je podle nás důležité propojení systému jeslí (náleží do gesce Ministerstva zdravotnictví) a mateřských škol (náleží do gesce MŠMT), rozšíření jejich počtu, a to buď přímo zřizováním státních zařízení, nebo podporou obcí, a zahájení debaty o povinné či podmíněné docházce do posledního ročníku předškolní výchovy. Obce dnes sice mají povinnost zajistit každému dítěti rok před zahájením povinné školní docházky umístění v mateřské škole, ale rodiče nemají povinnost tam děti poslat, což je problém zvláště u nejvíce znevýhodněných dětí (celkově se týká cca 7 % dětí). Důsledkem je, že děti v 1. třídách tvoří z hlediska svých znalostí a dovedností heterogenní skupinu, což přináší řadu pedagogických problémů. Dochází tak k omezení rozvoje potenciálu jak školně slabších, tak školně silnějších dětí.

Způsob financování škol navíc nutí obce, aby maximálně navyšovaly počet dětí ve třídách. Bohužel nebyla využita možnost snižování velikosti tříd v důsledku demografického vývoje a stále se hovoří o neobsazenosti škol, namísto argumentace pro menší třídní kolektivy umožňující kvalitnější pedagogickou práci.

Zejména z finančních důvodů nejsou také náležitě využívány možnosti pedagogické asistence, která by i ve větších kolektivech dovolovala vnitřní diferenciaci výuky (a tím její zkvalitnění). Nerovnoměrnost ve školní připravenosti dětí způsobuje kázeňské problémy, které dále redukuje kvalitu výuky, neboť se často spíše vychovává, než vzdělává. Proškolně motivované rodiny zpravidla s vyšším socio-kulturně-ekonomickým statusem proto často již na úrovni 1. stupně základní školy volí pro své děti specifické školy, které jsou z hlediska původu žákovské populace relativně homogenní.

Vnější diferenciaci vzdělávacího systému, kterou také můžeme označit za otevírání se sociálních nůžek, tudíž začíná již výrazně dříve než volbou víceletých gymnázií. Aktuální hrozbou jsou snahy současné vlády degradovat prostřednictvím „sousedského hlídání“ předškolní vzdělávání na nekvalifikovanou živnost a na pouhý dohled nad dětmi, kdy se vytrácí odbornost a vzdělávací aspekt věci.

Na úrovni základního školství došlo kombinací územně správní reformy a kurikulární reformy (přechodem k Rámcové vzdělávací programům a Školním vzdělávací programům) k až absurdní liberalizaci. Nad únosnou míru se posílila autonomie škol, jak po stránce organizační, tak po stránce výukové. Přitom jsou ale školy svázány podfinancováním do té míry, že jsou plně závislé na zřizovateli, tj. obcích. Stát prakticky ztratil (respektive zredukoval až do nefunkční míry) veškeré nástroje k zajištění kvalitního vzdělávání žákovské populace. Tento trend byl dále umocněn demontáží existujícího systému dalšího vzdělávání vyučujících, který při vysoké nezávislosti vysokých škol, tj. také pedagogických fakult, posiluje další odstředivé tendence ve vzdělávání. Školy dnes fungují jako samostatné jednotky, které si leckde ostře konkurují, přičemž výsledkem jsou rostoucí rozdíly mezi úrovní jednotlivých škol (a rostoucí nerovnostmi mezi dětmi) a pokles celkové úrovně vzdělávání. Za kvalitu výuky dnes navíc není zodpovědný zřizovatel, ale ředitel školy.

Stejným směrem působí další nesystémové prvky, které dále rozvolňují koncept základního vzdělávání. Sem patří například výrazných rozmach alternativního školství, ale především vznik a razantní expanze víceletých gymnázií, jejichž počet dnes dalece přesahuje podíl

vysoce intelektově nadaných dětí, pro něž byl tento typ škol původně zřízen. Na víceletá gymnázia proto odchází i děti s průměrnými schopnostmi. Je již výzkumně prokázaným faktem, že masivní odchody nejlépe prospívajících dětí ze základních škol na víceletá gymnázia mají devastující dopady na třídní kolektivy a potažmo na úroveň vzdělávání „hůře prospívajících“ dětí. Namísto pozitivní motivace (poskytnout mimořádně nadaným dětem možnost rozvoje jejich potenciálu) dnes dominuje negativní motivace (nenechat dítě v kolektivu školně a sociálně nejslabších). Přitom děti bez dostatečných schopností a školní motivace nedokážou nároky gymnázií zvládat, a proto na nich prospívají hůře než by prospívaly na základních školách. Nejen pro děti zůstávající na základních školách, ale dokonce ani pro část těch, které odchází na víceletá gymnázia, není současný stav pozitivní.

Charakter vzdělávání na všech stupních, avšak vzhledem k vývojovým charakteristikám nejvíce na základních školách je dále ovlivněn silným důrazem na individualizaci. Jedná se o celospolečenský trend, jemuž se školy přizpůsobují namísto toho, aby se jej snažily vyvažovat. Školní socializace má ze své podstaty dva cíle: 1) individuální rozvoj jednotlivých žáků a žákyň; 2) transmise hodnot a norem umožňujících konsenzus ve společnosti. V současném pedagogickém diskursu je však kladen důraz především na individuální stránku vzdělávání (rozvoj unikátní individuality a schopností každého dítěte), namísto budování společenství. Přílišná individualizace pak vede ke komercializaci vzdělávání, které je prezentováno jako služba pro rozvoj osobnosti jednotlivých dětí, respektive jejich rodičů. V důsledku konkurenčního postavení a způsobu financování škol, školy čelí stále silnějšímu tlaku, aby uspokojovaly potřeby a přání rodičů, kteří vesměs jako laici nemohou dohlédnout důsledků svých přání získat pro své děti to nejlepší. Příliš silné postavení rodičů (jako jednotlivců i jako skupiny, např. prostřednictvím statusu Školských rad a Klubu rodičů) ohrožuje kvalitu školního vzdělávání. Rodiče samozřejmě mají mít možnost zapojovat se do školního dění, ale jejich postavení vůči postavení vyučujících by mělo být symetrické. Jak z formálního hlediska, tak z hlediska subjektivně budované profesní ne/jistoty vyučujících (prohlubované slabým finančním ohodnocením vyučujících) se dnes prosazuje trend k dominanci názoru a přání rodičů dětí, a to jak ve volbě vzdělávací kariéry dítěte, tak i v kontaktu s konkrétní školou.

Rodičovské postoje a strategie však nejsou jednotné, nýbrž se liší v souvislosti se socio-kulturně-ekonomickým zázemím rodin. Část rodičů selhává ve dvou klíčových aspektech – v rané přípravě dětí na školu a v podpoře dětí během školního vzdělávání. Jedná se tak o další faktor posilující vznik statusově determinovaných vzdělávacích trajektorií (rozevírání sociálních nůžek prostřednictvím školního vzdělávání). Tím narůstají sociální nerovnosti ve vzdělávání, které jednak znevýhodňují konkrétní dívky a chlapce, jednak způsobují ztráty (hospodářského charakteru) v důsledku nevyužití potenciálu všech dětí a přináší riziko sociálních konfliktů.

Řada problémů z hlediska kvality vzdělávání je spojena s již zmíněnou kurikulární reformou. Vedle problematického pojetí obsahu výuky v některých předmětech (vzdělávacích oborech) je zásadním nedostatkem vzdělávací autonomie, kterou školy zyskaly. Řada škol na tento krok nebyla připravena, a proto při tvorbě školních vzdělávacích programů postupovaly mechanicky – buď převzaly vzorový ŠVP, nebo „jen“ sepsaly svoji předcházející praxi výuky podle osnov. Jen menší část škol skutečně využila potenciál profilace, kterou jim ŠVP poskytly. Jedná se tak o další prvek rozdělující školy, který má dopad na narůstající vzdělávací nerovnosti. Školy navíc nejsou nijak systémově vedeny k vzájemnému slaďování z hlediska výsledků vzdělávání svých žáků/ýň (účinnost České školní inspekce je dnes omezená).

Dlouhodobě diskutovaným prostředkem by mohly být plošné testy na konci jednotlivých

vzdělávacích cyklů, tj. v 5. a 9. ročníku ZŠ (nikoliv v jiných ročnících, neboť tím by byla porušena logika rámcových vzdělávacích programů, což by zvýšilo úroveň nesystémovosti v českém školství). Důležité však je, aby testové výsledky nebyly využívány k veřejnému porovnání škol, protože to by prohloubilo konkurenci škol a tedy jejich neformální vnější diferenciaci (tj. diferenciaci z hlediska rodinného zázemí a školní úspěšnosti žákovské populace).

Střední školství

Střední školství trpí obdobnými problémy jako školství základní (tj. decentralizace, kurikulární rozvolnění, individualizace, komercializace). Vzhledem k tomu, že se nejedná o součást povinné docházky, je však jejich závažnost a forma odlišná. V případě středního vzdělávání je zvláště klíčové, že došlo k zamlžení funkce středního vzdělávání, což má vliv na nesystémový přístup ke správě škol z organizačního i obsahového hlediska. Otázkou zejména je, nakolik má být střední školství orientováno na trh práce. Pokud ano, pak vyvstává otázka hloubky propojení – má být vzdělávání zaměřeno na pracovní uplatnění nepřímo a spíše hypoteticky, nebo mají být obě sféry fakticky spojené?

Další otázka se pak týká míry státní regulace – má být nabídka středních škol podřízena zájmu studujících, nebo má být centrálně koordinována za účelem přípravy lidí na požadavky trhu práce (případně do jaké míry)? V současné době nejsou tyto otázky vyjasněny, ba dokonce ani neprobíhá veřejná debata, která by k jejich vyjasnění mohla směřovat.

Střední školství je tak plné rozporů, které omezují jejich funkčnost. Celkově však lze říci, že na vrch získávají tendence k instrumentalitě a zároveň individualizaci středního vzdělání, která podle dominantní představy má jedinci zvýšit šanci získat lukrativní zaměstnání (v kontrastu se zaměřením na komplexní kultivaci osobnosti a/nebo společensky přínosné pracovní obory). Jedním z důsledků nevyjasněného postavení středních škol byl neúměrný nárůst počtu soukromých škol, které mají nezřídka pochybnou kvalitu a zaměření (vedle vysoce špičkových škol tvořících ovšem malý výsek). V situaci, kdy existuje financování „na hlavu“, kdy došlo k demografickému poklesu, a kdy nejsou zřetelné společenské požadavky vůči středním školám, je důsledkem zvýšení konkurence škola tím pokles úrovně vzdělávání. Například klasické odborné střední školy musí soutěžit se soukromými školami nejasného, ale líbivě prezentovaného zaměření o studující, což s nástupem populačně slabších ročníků vede k postupnému snižování laťky náročnosti studia. Dnes jsou kraje vedené ČSSD postaveny do pozice, že musí „optimalizovat“ (tj. redukovat) síť veřejných středních škol, ale podobná optimalizace neprobíhá na straně soukromých středních škol. Problematická role víceletých gymnázií již byla zmíněna.

Specifické postavení v rámci středního vzdělávání má učňovské školství. Po jeho revitalizaci a užší spolupráci se zaměstnavateli dnes volá kde kdo, ale v rozporu s těmito deklaracemi, byla v uplynulých dvaceti letech postupně odstraněna většina systémových prvků, které toto provázání umožňovaly. Například v zásadě funkční systém podnikového učňovského školství byl s privatizací většiny klíčových podniků demontován se všemi negativními důsledky. V současnosti se rozbíhá diskuse o zavedení duálního systému odborného školství, které ČSSD podporuje.

Podobně jako v případě základních škol vedla kurikulární reforma k rozvolnění obsahu středoškolského vzdělávání, které bylo umocněno tím, že rámcové vzdělávací programy pro

gymnázia a pro odborné školy byly připravovány dvěma výzkumnými ústavy. Jejich sladování konceptu reformy z počátku výrazně vážlo a dodnes jsou existující RVP poznamenány určitou dvojkolejností (navíc se jedná o důkaz nedostatečné systematickosti ve vzdělávací politice). Nástrojem proti přílišnému obsahovému rozvolnění by mohla být jednotná maturitní zkouška, jejíž zavedení mohlo vést ke zkvalitnění výuky. Bohužel všichni víme, v jakém stavu dnes státní maturita je, ačkoliv ČSSD konzistentně poukazovala na její nepřipravenost a prapodivné postupy ředitele CERMATu, který za ni byl zodpovědný.

S maturitou souvisí i způsob práce se školami, které z hlediska žákovských výsledků vzdělávání dlouhodobě selhávají. Měl by být navržen systém jejich podpory (nikoliv penalizace, neboť ta by mohla prohloubit otevírání sociálních nůžek) a při jeho opakované neúčinnosti zásah do struktury sítě středních škol.

V současné době je hlavní pracovat na změně perspektivy, ze které se díváme na vzdělávání. Je třeba vrátit do hry důraz na rovný a spravedlivý přístup ke vzdělávání, vyvážit oba cíle školní socializace a především se vrátit k základnímu principu, že kvalita vzdělávání se odvíjí od kvality učitelek a učitelů. S tím samozřejmě souvisí i změna pořadí priorit při rozdělování státního rozpočtu. Dokud školství nebude mezi prvními prioritami, budou všechna dílčí řešení pouze látáním děr v potápějící se lodi.

4. FINANCE A PENÍZE

Peníze tvrdě organizují společnost aneb způsob tvorby „nových peněz“ je určující

Miluš Kotišová

Shrnutí diskuze a workshopu

Politika je dnes jediné veřejné pole, které může skutečně sjednocovat „vědění“ – jednak legislativně (v rovině obecné), tak exekutivně (jednání praktické). Slouží jí k tomu dvě základní informační infrastruktury či složky: **legislativa a peníze**. Obě dvě jsou dnes však tak složité, nabobtnalé či zamlžené jinými jevy, že jsou stěží poznatelné a přístupné i pro mnohé odborníky. Politika může a musí pomáhat vytvářet tzv. šestý smysl – o němž mluvil již Tomáš Akvinský, který v kontextu (společnosti) dolaďuje či potvrzuje to, co vnímají jednotlivci svými pěti smysly. Politika MUSÍ nutně vyžadovat a předpokládat (podobně jako pedagogové), že každý člověk (žena i muž) je myslící a nezávislá bytost. K tomuto Hannah Arendtová dospěla myšlenkovým otřesem při sledování Eichmannova procesu a spontánní ideou „banality zla“. Člověk je podle posledních poznatků kognitivních věd nejspíše **homo empathicus** (viz fungování zrcadlových neuronů), a teprve v užším rozvrhu homo economicus.

Monetární gramotnost – klíč k dnešku i budoucnosti

Proto lze říct, že i **peníze mohou a měly by být nástrojem organizace poznání**, nejen organizačním nástrojem dělby moci a dnes už velmi zjevného přerozdělování bohatství směrem k privilegiovaným. Je tudíž mimořádně důležitá nikoli finanční, ale **základní monetární gramotnost občanů**. Peníze není jednoduše téma pouze ekonomické.

Na podkladu příspěvků Ilony Švihlíkové a Nadi Johanisové se na workshopu Pražské školy alternativ diskutovalo o konkrétních možných krocích, které by mohly vést k citelné proměně a nápravě selhávajícího systému. Zazněl především argument, že **způsob tvorby nových peněz a typ peněz** používaných komunitou/státem zásadním způsobem ovlivňuje chování a životní šance jednotlivců, vztahy ve společnosti a celkovou vyváženost „moc nad“/“mocí k“ (svobod). Změna monetárního systému (kdy nové peníze vytvářejí v převážné většině soukromé banky jako dluh) na systém **peněz jako veřejného statku** by proto mohla vyřešit

drtivou většinu diskutovaných problémů, ať už financiaci ekonomiky, tíživou situací pracujících chudých (prekariátu), obrovské nerovnosti příjmů aj. Česká společnost by se měla co nejrychleji snažit **demokratizovat peníze**, nadále tvořit a do oběhu vysílat nové peníze už jen prostřednictvím České národní banky a kromě toho vytvořit synergií různých více méně směnitelných druhů měn (peněz) *nenárodních* – od nedostatkových až po dostatkové a od univerzálních až po jednoúčelové (Lietaer B., Moller M.). Začít konkrétními pilotními projekty (i na oficiální úrovni), jak nabádá Tomáš Tožička.

V této souvislosti jsem představila projekt nezávislého uskupení Česká prezidentka *Kampaň jinak: Strategické otázky pro Českou republiku* (www.otazkyprocr.cz), který umožní voličům během předvolební prezidentské kampaně vytvářet a sledovat tzv. **dar přidané občanské hodnoty DpoH** (v protikladu ke státem vybírané dani z přidané hodnoty). Uskupení bude usilovat o to, aby **stát v budoucnu uznával takto vytvořenou práci v rámci tohoto systému jako formu zaplacení daně** – v podobě např. několikaměsíčních daňových prázdnin v daném roce pro vybrané nejšikovnější voličky a voliče, kteří zásadním způsobem přispějí k inovaci chodu státní správy aj. Tím je možné v určité míře zkrátit běžný cyklus od individuální tvorby hodnot na trhu (1) > přes výběr daní do státního rozpočtu (2) > přerozdělení podle stanovených priorit (3) > investice do projektů (4) > tvorba veřejných statků (5) a vypustit kroky 2 až 4. Tím by došlo i ke zkrácení doby politické reakce na potřeby voličů. Vedlejším efektem by byly úspory ve státním rozpočtu i zmenšení prostoru pro korupci. Tento koncept vychází z přesvědčení kostarického ekonoma a filozofa A. Marténa, že na *matérii* peněz nezáleží a v dnešní době může mít podobu čistě digitalizovaného zápisu, na čem však záleží je způsob tvorby peněz, který (ne)umožňuje falšování peněz (či peněžní „spektakly“). A dále čerpá z díla G. Vaughan a jejího pojetí *peněz jako jazyka, a tedy neekonomického konceptu*. Snahou je ukázat blízké spojení peněz-jazyka a **politiky coby výsoštného veřejného kognitivního pole**, které jediné může překonávat současnou dělbou vědění, potažmo práce a ještě dále rolí podle pohlaví na úrovni individuální. Pochopitelně jde o experiment.

Na workshopu jsme se rovněž pokoušeli sestavit pyramidu kroků k reálné změně. Počáteční rámcový návrh byl pro účely tohoto článku rozpracován podrobněji. Zpočátku lze využít již existujících argumentů a materiálů londýnské neziskové organizace Positive Money – www.positivemoney.org.uk

Globální pohled na finanční systém

Ilona Švihlíková

Příspěvek se zabývá makroekonomickými a globálními aspekty současného finančního systému s důrazem na poruchy, které tento systém vyvolává. Zároveň budou prezentována i řešení, která byla navrhována např. v tzv. Stiglitzově zprávě.

Finanční systém, v té podobě, jak ho známe dnes, započal v 70. letech minulého století. Jedním z milníků se stal rozpad Bretton-Woodského systému, který uvolnil vazbu dolaru na zlato. Většina zemí přešla pak na floatingový kurzový režim. 70. léta jsou zároveň spojena s počínajícím neoliberalismem, který kladl důraz na tržní uspořádání jako na optimální a podporoval deregulaci finančních operací.

V neposlední řadě se od 70. let rozvíjí finanční sektor z důvodu změny struktury ekonomiky ve vyspělých zemích (přesun pracovní síly do služeb), a hledání vyšší míry zisku právě ve finančním světě než v tzv. reálné ekonomice.

Dnešní stav je takový, že svět je zavalen likviditou. Deriváty, což je jen jedna ze součástí finančního trhu, jsou dle Bank of International Settlements⁶ desetkrát větší než celosvětové HDP. Dle Pascaly Lamyho, šéfa WTO, jsou jen 2% plateb svázána s platbami za zboží a služby. Spekulace je velmi silná a má odlišné podoby od klasické (a prospěšné) spekulace na určitém menším trhu. V současné době má skutečně globální charakter, vysokou dynamiku a není svázána se znalostí (fundamenty) určitého trhu, např. obilí. Současní spekulanti mají převážně institucionalizovanou podobu (např. hedgeové fondy) a obchodují se vším: od akcií, po státní dluhopisy, měny a komoditní indexy. Jejich znalost fundamentů daného trhu je tedy značně omezená, a proto dochází velmi často k iracionálnímu chování. To je typické projevy asymetrické informace a od krize v jihovýchodní Asii také pojmem „chování stáda.“⁷

Od 90. let se na finančním trhu objevují tzv. deriváty⁸, které obvykle nepřinášejí přehlednost, ale jen zamlžují finanční toky a navíc nevytvářejí žádné hodnoty.

Především od 90. let dramaticky stoupá počet závažných poruch v systému, které se ale nejdříve v podobě finančních krizí držely na semiperiferii. Naopak ve vyspělých zemích to byly bubliny – Japonsko, Spojené státy.

6 Viz údaje: <http://www.bis.org/statistics/otcder/dt1920a.pdf>. Za červen 2012 byla jmenná hodnota 639 bilionů dolarů (i když pravda „hrubá tržní hodnota“ pouze 25 bilionů dolarů). Světové HDP za rok 2011 bylo přes 69 bilionů dolarů. Podrobnější a graficky atraktivnější pohled: <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/12145-outstanding-otc-derivatives.html#axzz2Dt1K0x7S>

7 Chování stáda (v angličtině herd behaviour) je situace, kdy aktéři neznají fundamenty trhu a nechají se tak poměrně snadno strhnout jedním vedoucím „buvolem“ (velkým spekulantem), např. k opuštění trhu, i když k tomu nejsou fundamentální důvody. Velmi často chování stáda vyústí v panické opuštění trhu, kdy, jak ukazuje Stiglitz v Jiné cestě k trhu, spekulanti dokonce spekulovali sami proti sobě.

8 Derivát je finanční nástroj, který je odvozen od určitého podkladového aktiva (např. ropy). Mezi nechvalně proslulé deriváty patří tzv. CDO, související s balíčky hypoték typu subprime a dalších pochybných úvěrů, nebo CDS (credit default swap), které umožňují sázku na bankrot určitého aktéra, např. země.

Frekvence krizí je impozantní: Mexiko 94/95, jihovýchodní Asie, kdy se projevila i tzv. nákaza (contagion), neboli šíření do dalších zemí od „zdrojového“ Thajska (97/98), ruská krize (byť specifická i domácími politickými podmínkami, 98), krize brazilská a na počátku 21. století „vrchol“ v podobě krize argentinské.⁹

Mezitím si Japonsko prošlo splasknutím bubliny (hned na počátku 90. let) a do dnes se potýká s následky, které nakonec jen stručně vyjadřuje sousloví: dvě ztracené dekády. Spojené státy si prošly prasknutím bubliny dot.com na počátku 21. století – než přišla bublina nemovitostí, resp. hypoték a bublina ropná.

Od bubliny k bublině, od krize ke krizi. I tak by se dal popsat vývoj posledních cca dvaceti let. Spouštěčem finanční krize může být např. rychlý odliv kapitálu (spekulativního) ze země, který daná centrální banka nedokáže zvládnout.

Bublina je naproti tomu stav, kdy rychle roste cena určitého aktiva (tj. příliv likvidity na určitý trh) a zároveň je toto aktivum spjato s optimistickým očekáváním a la – cena už nikdy nepůjde dolů. Každá bublina dříve či později splaskne, ale pád cen je dramatický a může ekonomiku závažným způsobem poškodit.

Důležitou roli na finančním trhu a především v případě stále aktuální krize, která plně vypukla v roce 2008, sehrály také ratingové agentury. Jejich trh je silně oligopolní a propojenost s ostatními aktéry finančního trhu silná. Ratingové agentury jsou schopny vytvářet sebesplňující se proroctví¹⁰, proti kterému má např. taková země jako Řecko problém se bránit.

Na závažné poruchy ve finančním sektoru bylo upozorňováno už dlouho. Ale teprve po roce 2008, kdy vypukla krize v „srdci systému“ v USA, začalo forum zemí G-20 jednat, jak postupovat. Dokud byly krize omezeny na semiperiferii (viz výše uvedené příklady), pak spíše Mezinárodní měnový fond svou politiku liberalizace na kapitálovém účtu obhajoval a obviňoval představitele postižených zemí z „nedůsledné“ politiky.

Komplexním materiálem, který se zabývá analýzou stavu a předkládá řadu doporučení se stala tzv. Stiglitzova zpráva z roku 2009.¹¹ Není jen striktně omezena na finančnictví, ale věnuje se také reálné ekonomice (např. návrhy protiopatření na tzv. závod ke dnu).

Stiglitzova zpráva se podrobně věnuje kritice institucí, např. obecně konceptu nezávislé centrální banky. Od 70. let se rozšířily finanční operace uskutečňované nebankovními aktéry a také tzv. off-shore aktivity, což situaci dohledu a kontroly celého sektoru pro centrální banky zkomplikovalo. Zpráva navíc kritizuje, že centrální banky v minulých desetiletích selhávaly při své silné koncentraci na nízkou míru inflace a opomíjely tzv. finanční inovace. Např. americká Federal Reserve těsně před vypuknutím krize chválila inovativnost amerického finančnictví a jeho „náskok“ vůči zbytku světa, aniž by si připouštěla jakýkoliv problém s procesem tzv. sekuritizace (tj. přeměny závazků v cenné papíry). Podle Stiglitzovy zprávy je tedy nutné, aby centrální banky braly při sestavování své monetární politiky v úvahu celý hospodářský kontext, nikoliv pouze inflaci. Centrální banka by zároveň neměla být „nezávislá“ a měla by

9 Podrobněji, viz: Švihlíková, I.: Globalizace a krize, Grimmer, 2010.

10 Zhoršení ratingu ve smyslu schopnosti země dostát svým závazkům se projeví na finančních trzích nárůstem tzv. rizikové prémie, která zemi skutečně přiblíží blíže bankrotu.

11 Celou zprávu je možno stáhnout a přečíst: http://www.un.org/ga/econcrisisummit/docs/FinalReport_CoE.pdf. Jedná se ovšem o poměrně náročný text, navíc o rozsahu 140 stran.

podléhat běžnému demokratickému dohledu. Zpráva totiž celkově kritizuje, že příliš často ti, kteří rozhodují a mají moc ovlivnit nejen ekonomické dění, nejsou podrobeni ani volbám, ani kontrole a těžko se od nich vyžaduje zodpovědnost za jejich jednání.

V oblasti globálního finančnictví Zpráva navrhuje regulativní postupy. Jak v případě derivátů, tak obecně sekuritizace. Zároveň se vrací k ideji oddělení malého (spořicího) a investičního bankovníctví, které vyjadřoval tzv. Glass-Steagall Act přijatý v reakci na Velkou depresi 30. let. Po soustředěném tlaku finančních institucí byl v roce 1999 zrušen a bezesporu přispěl k současné krizi, nazývané také Velká recese. Zpochybněna je rovněž nezávislost ratingových agentur – už jen vzhledem k jejich oligopolnímu trhu (na globálním trhu dominují de facto tři firmy – Standard and Poors¹, Fitch a Moody²).

Regulace by dle Stiglitzovy zprávy měla mít globální charakter tak, jak ho mají i tyto negativní finanční projevy. Je tedy potřeba nových fungujících institucí, které budou schopny tuto roli plnit. Celkově Zpráva konstatuje, že velký finanční sektor, který je typický např. pro Spojené státy či Velkou Británii (kde se dokonce hovoří o tzv. finančním průmyslu) není důvodem ke chlubení, ale naopak k obavám. Nedává žádné přínosy pro reálnou ekonomiku, ba právě naopak, vysává z ní zdroje, které pak používá pro spekulativní operace různého typu.

Na globální úrovni je proto důležité změnit (či dokonce zrušit) instituce jako je Mezinárodní měnový fond a skupina Světové banky. Jejich současné fungování je zpochybňováno jak odborně (obsahově), tak i procesem. Obě dvě instituce totiž fungují na principu akciové společnosti, kde ekonomicky silné země mají větší váhu a dokáží prosadit své zájmy. Spojené státy mají v obou (sesterských) institucích právo veta. Je pravda, že pod tlakem rozvíjejících se ekonomik (především Číny) se kvóty a s nimi související hlasovací práva mění, ale změna je stále nedostatečná a nezohledňuje plně změnu poměru sil ve světové ekonomice.¹²

Obsahová politika MMF byla dlouhodobě podrobena kritice. Jednak její nevčasnost (nedokázala rozpoznat blížící se krize), i když to byl zrovna důvod, proč byl MMF založen. Samostatnou kapitolou je pak politika MMF při krizích, která často vedla spíše ke zhoršení situace – typicky při krizi v jihovýchodní Asii, kdy MMF čelil bezprecedentní vlně kritiky. Na svých názorech vycházející z neoliberálního balíčku tzv. Washingtonského konsenzu ale moc nezměnil – až do krize v roce 2008 v USA. Tam naopak postupoval zcela jinak, než zněly jeho „rady“ v Argentíně či Thajsku. Kritici proto mají pravdu, když konstatují, že MMF stál vždy na straně věřitelů – když to ovšem byly vyspělé země, resp. banky a finanční skupiny vyspělých zemí. Nelze nezmínit silné personální propojení mezi MMF, americkým ministerstvem financí a korporací Goldman Sachs. MMF si navíc vydobyl neoblíbené postavení kvůli svým podmínkám pro poskytnutí záchranných úvěrů – přičemž sám přispěl k tomu (např. tlakem na plnou liberalizaci na kapitálovém účtu platební bilance), aby země byly zavaleny spekulativním kapitálem a následně postiženy prudkým odlivem. Tato tzv. conditionality, tj. podmíněnost tlačila na snižování výdajů státu (v sociální oblasti), na privatizaci národního bohatství, na vysoké úrokové míry, které zničily zbytky domácí ekonomiky, jen aby se „obnovila důvěra finančních trhů.“ Je tedy jasné, či zájmy MMF zastával.

Joseph Stiglitz, dnes prominentní kritik obou institucí, pracoval na krátkou dobu jako hlavní ekonom Světové banky, ale protože nesouhlasil s neoliberální politikou, musel odejít. Můžeme si nicméně analýzu krize v jihovýchodní Asii přečíst v jeho slavné knize *Globalization and its discontents*, která v češtině z nějakého záhadného důvodu vyšla pod názvem *Jiná cesta k trhu*.

12 Podrobněji k tématu např. zde: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/quotas.htm>

Tzv. Stiglitzova zpráva proto navrhuje buď radikální reformu obou institucí (jak procesní, tak obsahovou), nebo vytvoření inkluzivních institucí na bázi OSN, při inspiraci současným ECOSOC.

Zpráva se rovněž zabývá postavením amerického dolaru jako hlavní internacionální měny, která tvoří jeden ze zbývajících pilířů americké moci, ale zároveň vnáší do finančního systému řadu problémů. Stiglitzova zpráva proto zmiňuje jasnozřivé ideje J. M. Keynese na vytvoření globální měny (původně nazvané bancor), která by mohla být emitována Globální rezervní bankou. Důležitou otázkou ovšem zůstává, na základě jakých ukazatelů by tyto globální peníze byly emitovány, zpráva dokonce zmiňuje „potřebu světové ekonomiky“, což ovšem není zcela přesný indikátor.

V současné době se stále intenzivněji objevuje tvrdá kritika nejen finančního systému jako takového, ale základních prvků tohoto systému, které dlouho nebyly vůbec zpochybňovány, resp. jen minoritně.

Problematika úroku se plně vyjevuje v souvislosti s dluhovou krizí. Jak je možné splácet vysoký úrok v ekonomice, která neroste a zřejmě ještě řadu let (pokud vůbec někdy) neporoste? Co způsobuje úrok v našem ekonomickém uvažování? Není to právě tento element, který původní křesťanské učení odmítá a který nás vede k onomu „růstu Růstu“?

Není na místě zamýšlet se nad etickým (bezúročným) bankovním systémem, včetně decentralizace forem, jako např. regionální bankovníctví (obecní, municipální, družstevní), které by bylo pod demokratickou kontrolou?

Rovněž se objevují kritické úvahy nad povahou peněz. Je možné, že jeden z problémů, kterým čelíme, spočívá v tom, že peníze plní zároveň role, které jsou vnitřně rozporné. Jedná se o roli prostředku směny – zde bychom pro ekonomický rozvoj potřebovaly rychlý oběh. Ale na druhé straně je zde role uchovatele bohatství, která má fungovat naopak dlouhodobě a pokud možno bez inflační zátěže. Snad by bylo možné uvažovat o oddělení těchto funkcí, podobně jako fungovaly měďáky (rychlý oběh) a dukáty (uchovatel bohatství). Paralelní oběh několika měn s různými funkcemi by mohl přispět nejen lokálnímu rozvoji, ale zároveň podstatně zlehčit řešení dluhové krize např. v Řecku. Zajímavé je, že řešení paralelního oběhu drachmy i eura navrhl představitel finančního světa – Thomas Mayer z Deutsche Bank.¹³

Finannictví se musí vrátit zpět ke své tradiční roli: obsluhy ekonomiky, nikoliv pána. Bude k tomu potřeba mnoho práce: od úrovně lokální, po státní až nadnárodní. Dokud ale o osudů zemí budou rozhodovat „finanční trhy“, což je obvykle eufemismus pro několik málo finančních subjektů, nemůžeme očekávat skutečné systémové zlepšení.

13 <http://www.novinky.cz/ekonomika/268241-v-recku-by-mohla-platit-paralelni-mena-geuro-navrhuj-nemci.html>

Budoucnost peněz

Nada Johanisová

(Katedra environmentálních studií, Fakulta sociálních studií,
Masarykova Univerzita, Brno)

Zatímco před rokem 1989 jsme byli krmeni odvarem z marxistické ekonomie a filosofie, který se měl stát našim světovým názorem, v posledních dvaadvaceti letech se naši mladí lidé (a nejen oni) učí dívat na svět stále více brýlemi středoproudé (mainstreamové) neoklasické ekonomie, případně zjednodušené ideologie z ní vycházející. Jedním z průvodních jevů tohoto přístupu je zneviditelnění oblastí, které neoklasická ekonomie nedokáže dobře metodologicky uchopit, protože je nelze vyjádřit penězi. Patří sem celá oblast přírody – příroda nám dává své dary zadarmo, proto je ten, kdo si ony brýle nasadil, ve skutečnosti nevidí, stejně jako energii, která ekonomickou mašinerii pohání. Pro ekonomické perpetuum mobile (pokud je vůbec zaregistruje) jsou to jen výrobní prostředky, o jejichž trvalou dostupnost se postará trh. Vedle přírody je další ekonomickou popelkou sféra tzv. nepeněžní ekonomiky: domácích prací, vzájemné péče v rodině či mezi přáteli a sousedy, dobrovolných aktivit a samozásobitelství. Pokud nějaká naše činnost neprojde peněžním rastrem, nelze ji změřit penězi, zůstává kdesi „za zrcadlem“: neodrazí se v HDP a nemine ji osud ekonomické neviditelnosti. Což je tím závažnější, čím zabírá neoklasická ekonomie větší místo v našich hlavách, na úkor jiných pohledů na svět.

Na uvedené zásadní nedostatky mainstreamového ekonomického diskursu upozorňuje po desetiletí řada ekologických, feministických a politických ekonomek a ekofeministek, namátkou Hazel Henderson, Vandana Shiva, či Veronica Bennholdt-Thomsen. Ekonomie středního proudu a ideologie z ní vycházející jdou však ještě dál: mlčky předpokládají, že skutečné bohatství nedokáže vytvořit ani veřejný sektor. Veřejné aktivity jsou v očích mainstreamových ekonomů vždy zátěží pro celý systém, skutečné bohatství dokáže vytvořit jen soukromý sektor: ten jediný je „produktivní“ a dostatečně „efektivní“. Pak je tu ještě stát, který by podle nich měl být co nejmenší a měl by co nejméně zdaňovat, dotovat, natož se třeba zadlužovat a vytvářet peníze. Na ostatní sektory, jako je neziskový sektor, sociální podnikání, družstva, církve a odbory, obce a místní komunity mainstreamový ekonomický diskurs nereflektuje prakticky vůbec.

Svět podle mainstreamové ekonomie je tedy zvláštní svět. Jakou roli v tomto světě hrají peníze? Zvenčí by se mohlo zdát, že dosti podstatnou: vše se v nich přece měří a co nemá peněžní hodnotu, neexistuje. Když však nahlédneme trochu blíže do ekonomických učebnic, s překvapením zjistíme, že i peníze jsou tu tak trochu popelkou. Už filosof David Hume je v 18. století označil za jakýsi neutrální olej, který maže kola ekonomiky, samy o sobě ale peníze nejsou podstatné, lze je jaksi automaticky odvodit od „reálné ekonomiky“ statků a služeb. Peníze v konvenční ekonomické optice kolují, usnadňují směnu, a jsou regulovány monetárními politikami tak, aby jich bylo tak akorát, ani moc, ani málo. Pak jsou také peníze ještě něčím, co lidé, kteří peníze nepotřebují, stírají, a banky (firmy v zásadě jako každé jiné)

zprostředkovávají těm, kteří peníze zrovna potřebují. A ti za ně platí. Platí za ně úrok –jako zaplatíme třeba za boty, tak zaplatíme za peníze, které jsme si půjčili. Vzhledem k tomu, že nejeftektivnější bývají privátní firmy, je dobré, když i banky jsou privátní. Tolik peníze optikou konvenční ekonomie.

Tento neproblematický pohled na peníze byl kritizován dávno předtím, než vybuchla bomba v podobě finanční a s ní spojené ekonomické krize v roce 2008. O dopadu peněz a bank a způsobu, jakým se dostávají do oběhu, na společnost a přírodu psali například Richard Douthwaite, Margrit Kennedy, Michael Rowbotham a řada dalších. Po finanční krizi se odpor vůči současnému bankovnímu systému přesunul téměř do mainstreamu: celosvětové hnutí Occupy Wall Street poukázalo na mocenské nerovnosti, které jsou se současným způsobem tvorby peněz spojené, Evropská unie nesměle navrhla tzv. daň z finančních transakcí (o které ekologičtí ekonomové hovoří již 40 let) a chce banky přísněji regulovat, kritika komerčních bank a bankéřů se stala běžnou součástí dokonce i našich medií.

Zároveň však velké finanční domy v tichosti lobbují za udržení statu quo (v roce 2011 v Británii finanční sektor utratil na lobbying politiků a regulátorů 92 milionů liber¹⁴), regulace ztrácejí původní razanci a hlavně: málokdo se snaží jít více do hloubky a přemýšlet o tom, nakolik je současný systém tvorby a cirkulace peněz dlouhodobě udržitelný z hlediska environmentálního, sociálního, etického a dokonce i ekonomického v užším slova smyslu. Jedním z důvodů tohoto nedostatku hlubší reflexe současné krize je možná i to, že automaticky očekáváme ony hlubší analýzy z pera mainstreamových ekonomů. Viděli jsme však, že středoproudá ekonomie nemá na takovouto analýzu nástroje, nehledě na to, že řada prominentních středoproudých ekonomů je existenčně svázána právě s oním finančním sektorem, který bychom rádi podrobili kritickému drobnohledu. V této situaci je vhodné se obrátit spíše k sociálním vědcům a k heterodoxním ekonomickým směrům.

Z autorů, kteří jsou v tomto směru inspirativní, lze určitě jmenovat britskou feministickou politickou ekonomku Mary Mellorovou¹⁵, která ve své knize *The Future of Money* (Budoucnost peněz) shrnuje argumenty pro to, abychom peněžní systém považovali nikoliv za neutrální mazadlo, nikoliv za komoditu, dokonce nikoliv za veřejný statek (pokud něco označíme za veřejný statek, již přijímáme optiku mainstreamové ekonomie), ale za sociální instituci, za sociální vtaž, za sociální fenomén, který (stejně jako trh sám) je na společnosti závislý a měl by se stát předmětem veřejné a demokratické kontroly.

Stabilní peněžní systém, říká Mary Mellorová, závisí nejen na ekonomické kapacitě té které ekonomiky, ale i na společenské důvěře a autoritě státu. Stát garantuje svou měnu zákonem i dodává jí legitimitu tím, že v dané měně vybírá daně. Ačkoliv dnes je tvorba peněz privatizována – jsou tvořeny v podobě dluhu obchodními bankami, odpovědnost státu za ně trvá. To se dobře ukázalo, říká Mellorová, právě během krize, kdy vlády nalily do finančního sektoru obrovské množství prostředků daňových poplatníků. Navíc většina vlád garantuje vklady střadatelů v obchodních bankách a prostřednictvím centrálních bank se snaží kontrolovat množství peněz v oběhu. Jestliže jsme tedy za peněžní systém odpovědní a různými způsoby jej dotujeme, a jestliže je pro nás nezbytný a neobejdeme se bez něj, měli bychom jej pojmnout

14 Meacher, M. (2012). „Key to challenging power of banks is regaining control of money supply“. In *Sustainable Economics* 20 (5): 117. Newsletter of the Monetary Reform Policy Working Group of the Green party of England and Wales.

15 Johanisová, N. (v přípravě). *Ekonomičtí disidenti*. Volary: Stehlík.

jako veřejnou službu, jako něco, co kontrolujeme a o čem rozhodujeme my – veřejnost. Jaké jsou hlavní kritiky současného – privatizovaného systému tvorby peněz, kdy obchodní banky tvoří velkou většinu peněz prostřednictvím procesu, který je někdy označován jako multiplikovaná expanze depozit, a který spočívá v tom, že banky, když poskytnou úvěr, si tento úvěr z žádného účtu neodepíší, ale naopak si jej připsí jako aktivum?¹⁶

Problémů je zde celá řada. Jako první bychom mohli zmínit tzv. růstový imperativ: peníze, které vznikají jako dluh a musejí se splácet i s úrokem, nutí ty, kdo si půjčili, k horečnější ekonomické aktivitě, aby peníze s úrokem splatili. Peníze, které vnikly jako dluh, musí vydělávat: odtud systémový tlak na ekonomický růst. Ekonomický růst s sebou přitom přináší celou řadu problémů a je dlouhodobě neudržitelný.¹⁷

Dalším problémem je nestabilita. A to jak nestabilita dlouhodobá (vedle již zmíněného tlaku na ekonomický růst je tu systémový tlak na stále hlubší zadlužování)¹⁸, tak nestabilita krátkodobá daná tím, že peníze vznikají jako úvěry a současně jsou tyto úvěry stále spláceny. Přitom pokud nedochází k trvalému čerpání dalších úvěrů, je peněžní zásoba resp. množství peněz v oběhu ohroženo. Současný systém tvorby peněz se tedy podle kritiků podílí na prohlubování ekonomických krizí, protože nedostatek kolující měny má celou řadu problematických implikací.

Současný systém je kritizován z řady dalších hledisek. Mellorová, ale např. i Huber a Robertson upozorňují na dvě z nich: Jednak tím, že peníze se dostávají do oběhu prostřednictvím obchodních bank, určují banky směr rozvoje společnosti. Cílem obchodních bank ale není veřejné blaho, nýbrž spokojenost akcionářů. Usilují tudíž o co největší zisky a tudíž o úvěry na pokud možno velké projekty s vysokou a rychlou návratností. Zde se dostáváme k palčivému problému spekulace, ale všeobecně platí, že projekty s vysokou návratností nemusí být totožné s projekty, které jsou environmentálně či sociálně žádoucí. Spíše je tomu naopak. Druhý problém, který vzniká s privatizací bankovního sektoru, odhlédneme-li od již zmíněné privatizace zisků a socializace ztrát (banky, které mají problémy, jsou podporovány veřejným sektorem resp. plátcí daní), je ochuzení státu díky tzv. ražebnému. Tento pojem (anglicky *seignorage*) vznikl původně k popsání výhody osoby (často kníže či král), která dříve razila mince: náklady na výrobu mince byly nižší, než hodnota mince samotné, a rozdíl byl ziskem dotyčného velmože, resp. knížectví či království. Mary Mellorová, Huber a Robertson i další autoři upozorňují na to, že ražebné mohou využívat i dnes instituce, které emitují peníze. Ale zatímco dříve byl takovou institucí stát, který emitoval mince či bankovky a pak je mohl utratit do oběhu, požívají dnes výhody ražebného obchodní banky, a státu tak zbývají jako finanční zdroj především daně a úvěry. Veřejný sektor tak vinou privatizace tvorby peněz ztrácí nejen možnost nasměrování žádoucích investic (např. výhodné úvěry drobným podnikatelům v nevýhodných), ale přichází i o důležitý zdroj k financování svých výdajů: nemůže utrácet peníze do oběhu. Jestliže je současný způsob tvorby peněz a bankovníctví takto problematický, jak postupovat, abychom situaci změnili k lepšímu?

16 K tomuto podrobněji viz např. Dothwaite R. (2002). *Ekológiá peňazí*, diveRzita, Dolný Kubín, Slovensko, případně kreslený film *Peníze jako dluh*, který lze shlédnout na youtube, či jakokouliv základní učebnici ekonomie. Viz též Johanisová (2007). *Kde peníze jsou služebníkem, nikoliv pánem*. Volary: Stehlík, str. 16–20.

17 Johanisová, N., Fraňková, E. (2012). „Ekonomický růst a jeho environmentální a sociální souvislosti.“ In *Geografické rozhledy* 22 (1): 6–8. Česká geografická společnost. K vlivu tvorby peněz na ekonomický růst viz též Dothwaite R. (2002). *Ekológiá peňazí*, diveRzita, Dolný Kubín, Slovensko, str. 21–24.

18 Votruba, A. (v tisku) *Paradox úroku*. Brno: Doplněk.

Zde je obtížnější situaci shrnout, protože návrhy jsou velmi rozmanité. Velmi obecně a vycházejíce z již zmíněné kritické literatury z oblasti heterodoxní ekonomie, můžeme naznačit několik okruhů, v nichž se alespoň někteří z těchto autorů shodují:

1/ Tvorba peněz a poskytování úvěrů by se měl stát veřejnou službou, v níž se vedle obchodních bank (na rozsah jejich role se názory různí) účastní celá řada hráčů, včetně obcí, neziskových organizací, státu, sociálních podniků a podobně. Modely přitom existují již dnes, např. etické banky (Banca Etica, Triodos), úvěrní družstva, včetně bezúročných (švédská banka J.A.K.)¹⁹, americké *re-investment trusts*²⁰ atd. Zajímavým modelem by mohl být švýcarský Wurstschafsring, v překladu „hospodářský kruh“, kde si cca 80 000 malých a středních podniků vzájemně poskytují bezúročné úvěry. S tím souvisí i regulace a omezení velikosti obchodních bank a investičních společností tak, aby nebyly „příliš velké na to, aby selhaly“ (*too big to fail*). Byla by snaha, aby co nejvíce těchto institucí poskytovalo úvěry bezúročně, resp. s nízkým úrokem–poplatkem, který by pokrýval pouze jejich provozní náklady.

2/Stát by měl opět převzít roli emitenta peněz. V současné době některé centrální banky už k tomuto kroku přistoupily (zejména americký Fed, v procesu zvaném kvantitativní uvolňování). Systémový přístup by však vyžadoval podle Hubera a Roberstona i Mellorové zavedení tzv. 100%rezerv: obchodní banky by již nemohly půjčovat dále peníze střadatelů, které mají tito střadatelé u nich uložené na běžných účtech, tyto peníze by musely zůstat na účtech bank jako tzv. pasíva. Obchodní banky by nadále směly poskytovat úvěry, ale pouze z prostředků, které si u nich střadatelé uložili na termínovaný vklad. Banky by tak přestaly tvořit „peníze z ničeho“ (jak se o multiplikované expanzi depozit někdy hovoří), a peníze by vytvářel podle potřeby stát jejich utracením do oběhu. Takto vytvořené peníze by byly stabilnější, protože by nevznikly prostřednictvím dluhu. Navíc by tak stát získal zpět výhody „ražebného“. Nebezpečí populistického tištění peněz státem, které by mohlo spustit výraznou inflaci či hyperinflaci, by bylo možné čelit např. ustanovení nezávislé instituce, která by emise peněz regulovala.

3/Měly by existovat paralelně různé měny, které by operovaly na různých úrovních. V eurozóně by mohly koexistovat národní měny s eurem. Vedle měny na úrovni státu by byly podporovány i místní (komunitní, sociální) měny, s mnohem menším okruhem působnosti²¹. To by umožnilo nejen pružnější reakci na místní specifické podmínky, ale i skutečnou demokratizaci tvorby peněz: „ražebné“ by mohly využívat i místní komunity. Místní měny jsou důležitým krokem k ekonomické demokracii. Douthwaite²² navrhuje pro jednu zemi čtyři různé typy měn, včetně jedné globální, která by nahradila současné rezervní měny (zejm. dolar) při mezinárodním styku. Podobných návrhů je celá řada.

4/My všichni bychom měli hledat ústupové cesty od komodifikace/ekonomizace života a všeobjímající peněžní ekonomiky, která, jak jsem zmínila v úvodu, je často slepá vůči dimenzím života, které nepasují do peněžní optiky. Nejen peníze mohou být uchovatelem hodnoty: mohou jím být i dobré lidské vztahy, práce v komunitě, stabilní osobní vazby a vzájemné přátelské služby v našem okolí. Nejen peníze mohou být prostředkem směny: směňovat

19 Johanisová (2007). *Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem*. Volary: Stehlík, str. 21–25.

20 Johanisová (2007). *Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem*. Volary: Stehlík, str. 59 – 62

21 North P. (2007). *Money and liberation: The micropolitics of alternative currency movements*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

22 Douthwaite R. (2002). *Ekológia peňazí*, diveRzita, Dolný Kubín, Slovensko

můžeme i přímo a také vzájemné obdarování může být velmi obohacující a to nejen ve smyslu finančním. Velmi cenné z hlediska životního prostředí pak mohou být místní ekonomické systémy, jako je komunitou podporované zemědělství, kdy se místní lidé domluví s místním zemědělcem a pravidelně odebírají jeho plodiny, přičemž často platí na celou sezonu dopředu. Pomohou tak nejen svému zdraví (zdravé potraviny) a životnímu prostředí (úspora fosilních paliv a obalů), ale vlastně sami zafungují jako banka, která zemědělci poskytne překlenovací úvěr do další sezony.

Uvedené čtyři okruhy nejsou asi jediné okruhy řešení, které heterodoxní ekonomové navrhuji. Mají však společné jedno: kritický postoj k současnému peněžnímu systému a přesvědčení, že peněžní systémy a jejich tvorba, koloběh a kontrola jsou věcí veřejnou, že se jedná o veřejnou službu, která by měla být veřejně kontrolována. Privátní bankovní ústavy, jejichž explicitním cílem je zisk, by naopak dotovány být neměly, nýbrž by měly fungovat ve skutečně podnikatelském prostředí. V tomto smyslu jsou znepokojivé dvě aktuálně vznikající instituce, jedna u nás, jedna na evropské úrovni. V České Republice vzniká (navzdory silné kritice podobných institucí např. ve Velké Británii, kde mají již třicetiletou historii) instituce penzijního připojištění, kde soukromé firmy (tzv. transformované penzijní fondy) poskytnou občanům penzijní připojištění, které bude štědře dotovat stát, firmy však negarantují nezáporné zhodnocení. To znamená, že ten, kdo si u těchto firem bude spořit (a jakmile si jeden fond vybere, už ho nesmí měnit), může o své úspory přijít. Určitě výhodný byznys, ovšem asi nikoliv pro stát ani pro spořicí. Druhá znepokojivá (nevolená a velmi mocná) instituce, Evropský fond stability (*European stability mechanism*), který se, co toto píšu, rodí, bude penězovodem od evropských vlád/daňových poplatníků směrem k evropským bankám, přičemž její vrcholní zástupci (guvernéři a ředitelé), jmenovaní jednotlivými vládami, budou mít pravomoc dle potřeby zvyšovat autorizovaný kapitál (v současnosti činí maximálně 700 bilionů eur, což také není málo), určený na výpomoc bankám (viz článek 8 a 10), a vlády se zavazují tyto peníze (jejichž budoucí horní hranice tedy není ve smlouvě de facto specifikována) do sedmi dnů do fondu dodat (článek 9). Guvernéři, ředitelé a všichni ostatní zaměstnanci budou přitom mít právní imunitu (článek 32). Je pravda, že v současné době se jedná o zpřísnění dohledu nad bankami v eurozóně (tzv. bankovní unie), avšak tento dohled nebude asi znamenat radikální změnu obchodních bank, a naopak, protože se bude týkat i malých peněžních institucí, může dále paralyzovat snahu o vznik malých etických či družstevních bankovních institucí, kterou už v zemích, jako je Česká republika, silně znesnadnila evropská bankovní direktiva.²³ Ačkoliv se Evropský stabilizační mechanismus České republiky zatím netýká, jedná se o velmi znepokojivý vývoj, posvěčující problematický princip „privatizace zisků, socializace ztrát“. Na druhé straně Mezinárodní měnový fond nedávno zveřejnil na svých stránkách zprávu, která pozitivně hodnotí zavedení poměrně radikálního opatření 100% rezerv v amerických bankách, viz bod 2 výše.²⁴ Žijeme zřejmě v přelomové době, kdy se můžeme dočkat ještě mnoha překvapení.

23 Johanisová (2007). *Kde peníze jsou služebníkem, nikoliv pánem*. Volary: Stehlik, str. 69-73.

24 Benes, J., Kumhof M. (2012). The Chicago Plan revisited. IMF working paper. Dostupné na: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12202.pdf>

5. KULTURA

Současný umělec jako předzvěst nové ekonomiky

Tereza Stejskalová
(Nulová mzda)

Bez ohledu na to, co společnost o umělcích explicitně říká, v praxi je v důsledku považuje buď za domácí kutily, či za obchodníky. Na jedné straně se předpokládá, že umělec má nějaké své vlastní zdroje, jež ho živí, a umění vytváří jako hobby, bez nároku na odměnu. Na straně druhé se o umělcích uvažuje jako o těch, kteří finančně zhodnocují své duševní vlastnictví²⁵. Od roku 2009 jsou umělci považováni za osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ) a jsou povinni si platit sociální pojištění (před tím jej museli platit, jen když uvedli, že pobírají ze své činnosti pravidelný příjem)²⁶. V České republice, na rozdíl například od Německa či Rakouska, nejsou umělci nijak zvýhodněni ohledně sociálních jistot.

Protože je však jejich tvorba většinou neuživí, jsou čeští umělci odkázáni na celou řadu dalších zdrojů. Někteří využívají rodinné úspory, většina je odkázaná na vzájemnou výpomoc umělecké komunity, další zaměstnání, granty a dotace státu, rezidence a nejrůznější nadace (např. Nadace a centrum pro současné umění Praha). Granty se většinou týkají financování projektů a nikoliv životních nákladů žadatele a i tak jich není dost pro všechny (na dvě stě tři projektů, které v letošním grantovém řízení Ministerstva kultury okruhu profesionálního výtvarného umění vyžadovaly celkově sto milionů, byla vyřazena polovina a na druhou polovinu byla vyčleněna pětina částka²⁷). Rezidence, jakkoliv jsou s nimi často spojeny diety a zajištěné bydlení, vyžadují několikaměsíční pobyt mimo vlast a nemusí být proto vhodné pro každého, například pro rodiny s dětmi. Trh, který by finančně zhodnotil projekty současných umělců či umělekyní (zvláště pokud se nejedná o tradičnější formy jako jsou obrazy a sochy) a zajistil by jim živobytí, v lokálních podmínkách téměř neexistuje. Stát od umělců jejich umění nenakupuje, jak se děje v jiných zemích.

²⁵ <http://www.cssz.cz/cz/pojisteni-osvc/druhy-svc/> [cit. 3. ledna 2013]

²⁶ <http://www.proculture.cz/cultureinfo/legislativa/vytvarni-umelci-dane-pojisteni-socialni-pojisteni-zdravotni-v-r-2009-2047.html> [cit. 3. ledna 2013]

²⁷ <http://www.mkcr.cz/cz/profesionalni-umeni/granty-a-dotace/konecne-vysledky-vyberovych-dotacnich-rizeni-na-rok-2012-125027/> [cit. 3. ledna 2013]

Konformně tržní instituce

Nehledě na výše popsanou situaci, je v české kotlině zvykem, že pokud galerie, ať už plně financovaná státem či městem (např. Národní galerie v Praze nebo Galerie hlavního města Prahy) či převážně z privátních zdrojů (např. DOX – Centrum současného umění), vyzve tvůrce ke spolupráci, neposkytne mu honorář za jeho práci a jeho náklady mu často nejsou proplaceny v plné výši. Co to vypovídá o vztahu umělce a institucí, které, obzvlášť v případech jsou-li plně dotované z veřejných zdrojů, reprezentují veřejný zájem? Ten je ve stanovách těchto institucí určen jako vystavování, studium a shromažďování výtvarného umění. Galerie financované z veřejných peněz v České republice však nevyvíjejí téměř žádnou nebo jen minimální akviziční činnost²⁸. V české kotlině neexistuje společenský úzus platit umělci honorář, ostatně drtivá většina rozpočtu takových zařízení plyne na vlastní, většinou velice nákladný provoz a údržbu nemovitostí. České galerijní instituce tak dotace neuplatňují při naplňování základních funkcí, kvůli kterým jsou zřizovány (vystavovat a sbírat umění). Pro srovnání – získání grantu v neziskovém sektoru bývá zpravidla podmíněno tím, že velká část dotace musí jít na program či projekt dotyčné organizace.

Časové i materiální náklady umělce na výstavu přitom nejsou zanedbatelné. Často zahrnují dlouhou přípravu, telefonování, nákup materiálu, pronájem ateliéru, konzultace, výrobu, instalaci, deinstalaci, cestovné, atd²⁹. Pokud za to veřejné instituce neberou žádnou zodpovědnost, logicky lze vyvodit, že se o nákladech spojených s výstavou uvažuje jako o záležitosti privátního sektoru. Komerční galerie, jež umělce reprezentují (starají se o produkci a propagaci, prodávají jeho díla), nebo sám umělec, chápaný jako obchodník s duševním vlastnictvím, nesou náklady projektu s tím, že potenciální zisk z prodeje artefaktu tyto náklady pokryje.

Jenže k prodeji díla vůbec dojít nemusí a v českém kontextu skutečně často ani nedojde, a pokud umělec není zastupován komerční galerií, jež by mohla jeho počín koprodukovat, dotuje jej ze svého. Nehledě na to, je skutečně úloha veřejných galerií být pouhým poskytovatelem prostoru pro aktivity výtvarných umělců? Je jejich smysl být jakýmsi reklamním prostorem pro umělecká díla, aby se pak lépe prodávala? Co v principu odlišuje veřejné galerie od těch privátních? Absence honoráře pro umělce či umělkyni za program v galerii placené z veřejných financí se ukazuje být symptomem nejasného vymezení veřejného a soukromého v institucionální sféře českého umění a ve společnosti vůbec.

28 Příkladem za všechny je Galerie hlavního města Prahy, jejíž roční rozpočet tvoří 114 milionů, avšak její akviziční činnost je nulová. Viz <http://www.ghmp.cz/documents/10157/19390/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD+zpr%C3%A1va+2011.pdf> [cit. 3. ledna 2013]

29 Dušan Zahoranský uvádí jako náklady na realizaci projektu pro jedno dílo na skupinovou výstavu:

- administrace projektu (CV, portfólio, popis projektu, doporučení)
 - pracovní obhlídka prostorů
 - praktická realizace (náklady na pronájem pracovního prostoru, asistenti, transport, materiály pracovní prostředky)
 - transport a instalace
 - zpracování pozvánky, distribuce
 - cesta na otevření výstavy, fotodokumentace
 - případně komentovaná prohlídka, psaný rozhovor do médií
 - deinstalace, a transport, uskladnění, oprava
 - v případě grantové podpory: vyúčtování grantu
- cca 10 - 20 pracovních dnů práce cca 10 000 Kč až 20 000 Kč + materiálové náklady od 5 000 Kč do 15 000 Kč.
Náklady celkem: 15 000 Kč – 35 000 Kč (průměr 25 000 Kč)

Jakkoliv jsou osvícené a jakkoliv jsou jejich cíle dlouhodobé, komerční galerie a trh s uměním se přirozeně v důsledku řídí logikou nabídky a poptávky. Neměly by veřejné galerie svým programem sledovat jiné cíle? Za stávající situace vlastně veřejná sféra podporuje tržní, což odpovídá představám současné ideologie. Místo toho, aby státní instituce představovaly korektiv tržního mechanismu, jak je to zakotvené v tradicích sociálního státu, jsou tržně konformní. Je zajímavé, že analogická diskuse panuje i v kontextu stávající hrozby privatizace vysokých škol s tím rozdílem, že status vědce je ve společnosti přece jenom zakotvenější než pozice umělce.

Iniciativa Nulová mzda se ptá, zda by veřejné galerie neměly být tím místem, v němž je možné realizovat i ty projekty, jež zkrátka apriori sledují jiné hodnoty a ideje než ty tržní. Svou otázkou po umělcově honoráři vyvolává diskusi o tom, proč by měla společnost umělce platit ze svých daní, respektive, jaká je role umělecké tvorby ve společnosti. Podstatou uměleckých akcí Kateřiny Šedé, momentálně mezinárodně nejznámější české umělkyně, je například velké angažované výzkum různých lokálních komunit, vztahů uvnitř nich i směrem k širšímu společenskému kontextu. Umělkyně sama o své práci říká, „že usiluje o změnu, jež by byla změnou ve skutečném životě.“³⁰ Ambiciózní projekt kurátorů Ondřeje Horáka a Ondřeje Chrobáka, na němž participovaly desítky českých umělců a umělekyní, zas inicioval tvůrčí spolupráci vězňů a umělců odehrávající se skrze dopisy a osobní návštěvy ve věznicích. Tyto aktivity posléze vyústily ve společnou výstavu v DOX (2011) a Moravské galerii (2012). Projekt se ukázal být silným zážitkem jak pro umělce, tak vězně, vyvolal diskusi o situaci a podmínkách v českých věznicích, o své vlastní etice, o společenské funkci umění, o vztahu umění a státu. Jakkoliv si současné umění klade za cíl kritickou (sebe-)reflexi současnosti, snad nic není české společnosti vzdálenější než představa, že by (finančně) podporovala nějaký kritický či vizionářský výzkum sebe samé.

Kreativní průmysly

Prekérní postavení umělců se netýká jen institucionální sféry v České republice, nýbrž je symptomem současné krize práce. Počet absolventů uměleckých škol se v celém západním světě zvyšuje a umělecký svět je čím dál více institucionalizovaný a profesionalizovaný, díky pyramidové struktuře trhu s uměním se však umělci obecně potýkají s větší mírou životní nejistoty a daleko menším průměrným příjmem než jiné vrstvy obyvatelstva³¹. Ztělesňují paradigma nové rostoucí společenské vrstvy „prekérních intelektuálů“, jak o nich mluví Jan Keller, kteří za zdánlivě svobodný charakter svého, často tvůrčího, povolání platí vysokou cenu – být neustále k dispozici za jakýchkoliv podmínek: „Když je o ně zájem, musejí nastoupit rychlostí geparda. Když zájem není, musejí se potichu vytrazit jako švábi.“³²

30 O'Donnell, Daniel. (2012) Interview with Kateřina Šedá. Believer [online] květen 2012. Dostupné na http://www.believer-mag.com/issues/201205/?read=interview_seda [cit. 3. ledna 2013]

31 K takovému závěru dospěl například výzkum sociální situace rakouských umělců, který provedl Institut sociálního výzkumu Lechner, Reiter & Riesenfelder ve Vídni. Více viz <http://www.lrsocialresearch.at/sozialforschung/archiv-en/463-Study+on+the+social+situation+of+artists+in+Austria>

32 Cit. V Keller, Jan. (2011) Dobrodruzi každodennosti. Novinky [online] 28. září 2011. Dostupné na <http://www.novinky.cz/kultura/salon/245649-jan-keller-dobrodruzi-kazdodennosti.html> [cit. 3. ledna 2013]

V souvislosti s kritickými podmínkami umělecké tvorby je paradoxní, nebo spíše symptomatické, že význam a přínos umělecké činnosti společnosti se dnes v hlavním proudu kulturněpolitického diskurzu definuje hlavně ekonomicky. Zatímco lokální politické elity vnímají kulturu primárně jako rozpočtovou přítěž, některé místní instituce (např. Divadelní ústav, ProCulture) – za podpory Ministerstva kultury – prosazují v současnosti velice populární teorie kreativních průmyslů, na základě kterých se dnes formulují hlavní zásady kulturní politiky Evropské unie³³. Tato koncepce vidí smysl umělecké činnosti primárně v tom, že tvoří důležitou součást kreativní ekonomiky s výrazným podílem na hrubém domácím produktu a nárůstem počtu pracovních míst. Kreativní ekonomika zahrnuje od vývoje technologií, přes kulturní průmysl po vědu. Umění ve smyslu, jak jej definuje tato koncepce, je líhní potenciálních kandidátů na pracovní místa v tomto odvětví, pramen idejí či atraktivní dekorace prostředí, v němž „kreativci“ pracují.

Kreativní průmysly představují svérázné řešení problematiky práce v postindustriálním věku a informační ekonomice. Pozastavme se nad zvláštní situací, v níž se tvůrčí činnost – tak úzce spjatá s uměleckým děním a v současnosti tak podceňovaná – stává ústředním pojmem tohoto nového, nastupujícího uspořádání. Umění tak stojí bok po bok kulturnímu průmyslu či vývoji technologií jako klíč k budoucímu hospodářskému růstu. Lidská schopnost tvořit se přitom do slovníků kreativní ekonomiky překládá jako „kreativita“, tedy flexibilita, ochota riskovat a nerozlišovat mezi prací a odpočinkem. Povaha práce v kreativním sektoru pak nese ony negativní aspekty, jež charakterizují život současného umělce – tj. velká kolísavost a nevyrovnanost příjmů, krátkodobé úvazky a absenci jistot spojených s delším pracovním poměrem, nemožnost sdružovat se v odborových organizacích či vystavení se blahovůli těch, kteří ony „kreativní“ projekty zadávají. Tvrdí se, že koncepce kreativních průmyslů situaci umělce zlepší tím, že přivádějí do kulturního sektoru státní i privátní dotace pod záminkou svého podílu na výši HDP a nárůstu pracovních míst. Nerozšíří se však tím naopak nejisté a nechráněné podmínky na trhu práce?

Iniciativa Nulová mzda vytváří debatu o materiálních podmínkách umělecké tvorby a zasazuje se o to, aby se v koncepcích kulturní politiky stejně jako ve správě veřejných institucí zohledňovaly. Rozvíjí diskusi o společenském významu umělecké činnosti nad rámec pouhého potenciálního podílu na hospodářském růstu, jež podřizuje uměleckou tvorbu ekonomizovanému myšlení. Mimo komunikaci s institucemi a jejich monitorování je důležitým smyslem činnosti Nulové mzdy hledání konkrétních strategií, jak vypomoci umělecké komunitě a jak zmírnit prekérní postavení umělců a umělecké tvorby.

33 -V tomto směru Česká republika zaostává, vládnoucí strany evidentně zaspaly svou dobu, stále totiž chápou kulturu jako zcela nepodstatnou agendu. Ve slovníku českých expertů na kulturní politiku a studentů uměleckého managementu však sousloví kreativních průmyslů pomalu začíná převládat. Zasloužila se o to mimo jině kniha Martina Cikánka Kreativní průmysly – příležitost pro novou ekonomiku (2009), výzkumný projekt Divadelního ústavu či aktivity informačního centra ProCulture. Česká republika tak opožděně následuje doporučení Evropské unie, která nabádá své členské státy, aby tomuto sektoru věnovaly co nejvíc pozornosti.

6. ENERGETIKA A VODA

Energetická infrastruktura a její význam pro decentralizaci energetiky a integraci obnovitelných zdrojů energie

Milan Smrž
(EUROSOLAR)

Současná energetika probíhá na celém světě procesem proměny. Proměny, která je stále urychlována nadcházejícími problémy. Hrozící nedostatek konvenčních fosilních paliv, postupující klimatická katastrofa, hrozivé ekologické následky těžby nekonvenčních fosilních surovin, zvyšující se ceny, hluboké pochybnosti o ekonomii a bezpečnosti jaderné energetiky – to všechno jednoznačně ukazuje na nutnost rychlé výstavby obnovitelných zdrojů energie. O budoucí formu energetiky však bojují dva tábory. Velcí energetičtí hráči propojení s politikou a straně druhé široké spektrum: ti co vnímají ekologické problémy, zájemci o lepší životní prostředí, ti co nechtějí jadernou energetiku a v mnoha zemích i široká občanská společnost. Zdaleka ovšem nelze říci, že by směr proměny byl ve všech zemích shodný. Tam, kde má veřejnost zájem na obnovitelných zdrojích a udržitelné budoucnosti, se mnohem lépe prosazují všechny potřebné legislativní úpravy a naopak v těch zemích, mezi něž patří bohužel i Česká republika, se politické vedení v koherenci s velkými energetickými podniky drží klasických energetických představ, čemuž odpovídá i nezáměr a bojkot obnovitelných zdrojů energie. Důležitým aspektem proměny je organizační i technologická adaptace sítí na snadné a hromadné připojování decentralních obnovitelných zdrojů energie.

Rozhodování o sítích by mělo být v rukou těch, kteří síť používají, tedy v rukou spotřebitelů proudu.

Berlínská síť směřuje do občanských rukou

V roce 2014 vyprší koncesionářská smlouva současnému provozovateli berlínské elektrické sítě, jímž je až dosud firma Vattenfall Europe Distribution Berlin, která je 100% dceřinou společností energetického kolosu Vattenfall. Ten mimo berlínské síť vlastní v Německu mnoho velkých uhelných elektráren a atomovou elektrárnu Brokdorf, která byla v roce 2012 kvůli závadám odpojena od sítě. Městská berlínská síť obhospodařuje celkem 2,2 milionu elektrických připojení, 35 tisíc kilometrů kabelů a 934 km volného vedení.

V roce 2011 vzniklo volné sdružení občanů BEB (BürgerEnergie Berlin), které se rozhodlo převzít berlínskou síť do svých rukou. Nový model vlastnictví je koncipován jako družstevní, tedy každý vlastník by měl jeden hlas, nezávisle na velikosti svého podílu. V tuto chvíli je možné se do BEB přihlásit jako právoplatný člen s rozhodovacím právem nebo jako důvěrník. Důvěrník nijak finančně neriskuje, protože se bude moci stát právoplatným členem až po koupi berlínské sítě do rukou družstevní organizace BEB.

Hlavním cílem sdružení je adaptovat síť na inteligentní provoz (smart grid) a umožnit tak bezproblémový vyšší podíl obnovitelné elektřiny v síti. V současné době je Berlín mezi spolkovými zeměmi na posledním místě s pouhými 2,75% obnovitelné energie z celkové primární energetické spotřeby. Hluboko za Meklenburskem-Pomořanskem, které má asi jednu čtvrtinu. Smyslem projektu je reinvestice zisku, která by vedla k lepšímu managementu elektrické sítě, která by byla lépe adoptována na zapojování obnovitelných zdrojů energie. Výstavba obnovitelných zdrojů energie je otázkou centrální důležitosti, o níž by měli rozhodovat občané. Je to otázka demokratizace energetického hospodářství.

Adaptace sítě by měla vycházet z potřeby zapojení velkého množství decentrálních obnovitelných zdrojů, o což současný provozovatel neprojevuje žádný zájem.

Správa berlínské sítě má místo rostoucích zisků přinést rostoucí zájem společnosti a rostoucí podíl obnovitelných zdrojů energie v berlínské síti. Podle iniciátorů akce je elektrická síť v rukou občanů prvním krokem ke 100% zásobování obnovitelnou energií.

Vattenfall v současné chvíli zajišťuje provozem berlínské sítě mnoha milionové zisky, ale tyto příjmy firma nepoužívá k prospěchu občanů či obnovitelného decentrálního zásobování energií.

Příklad městečka Schönaú

Prvním německým příkladem města se sítí v občanských rukou se stalo městečko Schönaú v jihoněmeckém Schwarzwald. Spouštěčem byla havárie černobylského reaktoru v roce 1986. Jedna z obyvatel, Ursula Sladek se s dalšími obyvateli Schönaú začala po havárii zajímat o to jak dál s jadernou energií. Předtím byl proud jednoduše ze zásuvky. Černobyl udeřil na rodinnou idylu dalších domácností jako bomba a paní Sladek začalo být jasné, že se musí začít starat o svět, v němž její děti žijí. Ani politici, ani energetické firmy nevyvodili z NPN (největší předpokládané nehody) v Černobylu žádné závěry, a tak nezbylo nic jiného, jak sama říká paní Sladek, než si vyhrnout rukávy a sama začít něco dělat.

Založila rodičovskou iniciativu, jež se z počátku zabývala praktickým zvládnutím situace po Černobylu: Co můžeme jíst? Mohou si děti beze všeho venku hrát? Lze se proti radioaktivnímu záření bránit? Brzy jim ale bylo jasné, že nesmějí svou aktivitu omezovat jen na takové problémy. Jako cíl si vyhlásili co nejrychlejší odstup od jaderné energie.

Tehdy šli ke svému regionálnímu dodavateli proudu KWR a zeptali se na podporu úsporných opatření, týkajících se elektřiny. To se zdálo být jako důležitý krok ve směru od jaderného proudu. Odpověď KWR byla jednoznačná: „Nechceme žádný proud šetřit, my jej chceme prodávat! Vy nám chcete náš obchod poškozovat a buďte rádi, že proti Vám nebudeme postupovat.“ Také při rozhovorech o nově projednávané koncesionářské smlouvě v Schönaú blokovalo KWR zohlednění ekologických aspektů. Tak se občané rozhodli, že vezmou elektrické zásobování do svých rukou.

Nejprve udělali detailní zhodnocení ceny elektrické sítě a při tom se dostali na 3,9 milionu marek. Sdružení tuto částku rychle získalo od občanů a z fondu lokální GLS banky. KWR nejprve požadovalo 8,7 milionu marek, tedy více než dvojnásobek! Takovéto zvýšení kupní ceny je oblíbeným prostředkem provozovatelů sítě, jak zabránit převzetí sítě nebo tento prodej protáhnout. Nakonec zaplatili 5,8 milionu marek – stále ještě příliš mnoho. Chybějící prostředky sdružení získali celoněmeckou kampaní na podporu svého záměru.

Starosta a část městské rady byli zpočátku proti převzetí elektrického zásobování. Celá akce byla samozřejmě možná jenom s podporou ostatních. Nejprve s pomocí odborníků vytvořili studii proveditelnosti. Smlouvou o spolupráci pak získali podporu většího městského podniku, který pomáhal s technickou a organizační stránkou. Po několikaletém politickém boji, dvou občanských referendech a veřejné kampani, které byly podpořeny sdruženími na ochranu přírody a církevními, politickými a společenskými uskupeními, převzali občané v roce 1997 elektrické zásobování v Schönaui.

Občanský podnik se stal dodavatelem proudu v Schönaui a vzorovým městským podnikem. Integruje do sítě obnovitelné zdroje energie, zajistil vznik nových pracovních míst i to, že se městečko, žijící z turismu, stalo známějším. Elektrický podnik v Schönaui se rovněž stal úspěšným dodavatelem zelené elektřiny do celého Německa.

Energetické infrastruktury (ale nejenom energetické) jsou důležitým nástrojem liberalizace tržního prostředí, především elektrického, plynového a vodního hospodářství a následné decentralizace energetické výroby a zvyšování podílu decentrálních energetických zdrojů.

Na druhé straně je dokumentováno několik případů, kdy vlastnictví teplovodních sítí mělo negativní dopad na posílení lokální ekonomiky a instalace obnovitelných zdrojů energie. Oba dva příklady jsou z České republiky.

Kauza azylového domu v Mostě

Tento příklad je mou osobní historií. Obrátili se na mě pracovníci azylového domu v Mostě. Problém byl ve vysokých nákladech na vytápění centra pro ubytování bezdomovců v Mostě. Dům o podlahové ploše asi 900 metrů čtverečných, který patřil městu, byl vytápěn dálkovodem a celková částka na jeho vytápění nemístně zatěžovala rozpočet provozující organizace. Vytápění bylo realizováno dálkovodem z blízké tepelné elektrárny. Dům dostával na provoz dotace od města a dalších sponzorů. Byl jsem provozující organizací požádán o vypracování projektu, který by snížil tepelnou náročnost domu. Nechtěl jsem řešit tento problém pouhou izolací domu, ale chtěl jsem navrhnout elegantní řešení, které by přinášelo provozující organizaci prostředky na provoz a obyvatelům azylového domu práci.

Navrhl jsem koupí malé kogenerační olejové jednotky a tepelná opatření na domě tak, aby tepelný výkon zařízení postačoval pro zajištění tepelných požadavků vytápění a TUV. Dále jsem navrhl, aby provozující organizace pěstovala nebo nechala pěstovat řepku olejnou na polích, které patřily ke statku a v současné době byly pronajaty jiným hospodařícím subjektům. Rovněž jsem navrhl, aby si pořídila olejový lis přiměřené velikosti, sklizenou řepku lisovala, přestavěla své automobily, které byly dostatečně vytěžované pro potřeby azylového domu, na čistý rostlinný olej systémem dvou nádrží. Hlavní podíl řepkového oleje měl být ale využit v kogenerační jednotce pro kombinovanou výrobu tepla a elektřiny. Získané teplo mělo

vytápět objekt a elektřina by se podle zákona prodávala do sítě. Dalším profitem by mělo být využití řepkových výlisků pro krmení vhodné drůbeže a prodej či vlastní využívání výpěstků. S řepkovými pokroutkami by se navíc dala vytápět zemědělská usedlost či by bylo možné je použít jako hnojiva pro další pěstitelskou činnost.

Ekonomická bilance poskytla velice povzbudivé výsledky. Investice do kogenerační jednotky, zateplení domu, lisu a přestavby aut by se podle stávajících výkupních cen elektřiny, ale hlavně úsporou ceny tepla a pohonných hmot vrátila během 3–4 let. Drůbež a pracovní místa pro nezaměstnané obyvatele azylového domu by byly bonusem.

Jak to dopadlo?

Můžete se tam zajet podívat, jak to ke spokojenosti všech funguje? Ne nemůžete, protože projekt se nezačal realizovat. Důvodem byl nezáměr dodavatele tepla vypovědět smlouvu a to ani v budoucnu. Proč? Protože dům byl v majetku města a teplo dodávala společnost, která byla personálně propojena s městskou radou. Jak prostě, Watsone, že?

Kauza Litoměřice

Energeticky probuzené město, které již před více než deseti lety začalo s příkladnou obnovitelnou energetickou politikou, poskytovalo dotace na sluneční vytápění a energetické sanace majitelům domů a poskytovalo jim právní a technický servis. Před několika lety se pustilo do výstavby první české geotermální elektrárny systému HDR (Hot Dry Rock). Na rozdíl od geotermálních elektráren využívajících přirozeně se nacházející podzemní nebo přímo vyvěrající horkou vodu (Japonsko, Island, Nový Zéland...) je technologie HDR poměrně novou a v Evropě na tomto principu pracuje jen několik málo zařízení. Jsou zde značné investice na zřízení několikakilometrových hlubokých vrtů, do nichž se pak vhání ochlazená voda z procesu a dalším vrtem se pak opět dostává na povrch, kde se její teplo přes výměník využije na výrobu elektřiny a tepla. Celý proces by se vůbec nevyplatil, kdyby se nepodařilo ve velké míře prodávat teplo. S ohledem na malou termodynamickou účinnost nízkoteplotního (cca 140 °C) procesu vzniká z celkové zemské energie proporcionálně velké množství tepla a relativně malé množství proudu. Také zde nedošlo k dohodě mezi městem a majitelem teplárenské sítě, takže se projekt (zatím?) zastavil.

Obecný pohled

Obě české kauzy ostře kontrastují s německými a jsou jasným příkladem toho, jak je soukromé vlastnictví energetických sítí překážkou dalšího rozvoje. Jak v jednom případě zamezilo vzniku životaschopného sociálního projektu a v případě druhém snížení globální i lokální ekologické zátěže náhradou fosilní výtopyn zdrojem využívajícím obnovitelnou energii. Je to charakteristické nikoliv však osamocené.

Co dělat v takových případech? Myslím, že tyto, i mnohonásobně větší příklady ekologicky nezodpovědného jednání je třeba vždy porovnávat s existenčními zájmy. Můžeme mluvit o bezohlednosti energetických firem, které provádějí těžbu uranu v územích obývaných původními obyvateli nebo nekonvenčního zemního plynu hydraulickým štěpením, či provoz

zastaralých elektráren. Soukromé vlastnictví a špatně regulovaný trh ponechaný ve většině naprosté živelnosti neviditelné ruky trhu prokázaly, že negují jakýkoliv zdravý vývoj s respektem ke všem lidem a jejich přírodnímu prostředí. To nejsou schopny zajistit ani v rámci jedné země, ani v rámci celých kontinentů či celé planety. Hospodářská soutěž se stala noční můrou. Spolu s morální devastací se se současným hospodářským systémem pojí ohrožení civilizace a destrukce ekologické rovnováhy celoplanetárního systému. Ani s respektem k soukromému vlastnictví jako jednomu z dnešních význaků osobní svobody (jakkoliv nebylo tradičním prvkem v původních lidských kulturách), nemůže jeho existence být souměřitelná s ohrožením, které s sebou přináší. Nelze platit totální cenu. Za pofiderní a v současné době navíc krachující ekonomickou svobodu nemůžeme platit existencí. To bychom se dostali na nejdogmatictější rovinu a popření základního lidského práva na život.

Řešení je formálně prosté: vykoupení či převod sítí do majetku občanských družstev nebo komunálních rukou. Tento krok samozřejmě vyžaduje úsilí a neutuchající občanskou aktivitu.

Vodárenství především, nikoli však pouze, v Novém Strašecí

Pavel Novák

(člen rady města Nové Strašecí)

Na případu Nového Strašecí se pokusím popsat problematiku privatizace vodárenství v České republice a její dopady a rovněž možnou cestu ze současného marasmu. Nejdříve stručně popíši ne zas tak dávnou minulost – privatizaci, která proběhla, a kořeny současného nedobrého stavu, poté bych se chtěl věnovat přítomnosti a na jakési případové studii našeho probíhajícího „boje“ o vlastnictví a provozování veřejné infrastruktury s nadnárodní korporací a závěrem se pokusím zamyslet nad možnou budoucností nejen v oblasti vodárenství.

Minulost ne tak dávná

V České republice, jak víme, patřila za dob minulého režimu většina majetku státu. Tak tomu bylo i s majetkem vodárenským. V letech 1992 a 1993 převedl stát tento majetek na samosprávy. Ty ve většině případů založily k správě vodárenského monopolu tzv. okresní vodárnu smíšeného typu, která jak vlastnila infrastrukturu – čistírny, vodojemy, trubky, kanalizační stoky – tak tento majetek provozovala – dodávala vodu a na druhé straně čistila vodu odpadní. Obce tedy měly kontrolu nad cenou vody, opravami a investicemi, mírou zisku a jeho rozdělováním, výší jednotlivých nákladů a i například pracovními podmínkami zaměstnanců. V té době byl zaveden i tehdy logický model výstavby nových vodovodů a především kanalizací. Obce pořídily – samostatně, s pomocí dotací státu nebo postupně stále více i se zapojením prostředků z fondů EU – nový vodárenský majetek, vylepšily čistírnu odpadních vod či vybudovaly nový zdroj pitné vody. Následně vše vložily do společně vlastněné společnosti a získaly oplátkou nově vydané akcie a tím navýšily svůj podíl, případně se jim vrátila i část prostředků v hotovosti – v rámci naší společnosti Vodárny Kladno-Mělník a.s.(VKM) to bylo a je 10% hodnoty. Tento model měl a stále má svoji logiku:

- umožňuje udržovat solidární cenu vodného a stočného, kdy občané z větších měst, kde jsou díky větší koncentraci obyvatelstva náklady na dodaný či odvedený metr krychlový výrazně nižší než u malých obcí, do určité míry dotují obyvatele malých měst a především vesnic
- umožňuje lépe plánovat a financovat velké investice
- snižuje riziko nedostatku prostředků v případě velké havárie
- zlevňuje úvěry, zlepšuje možnosti koordinace dodávek vody v případě výpadku z jednoho vodního zdroje

Samozřejmě, model má i svoje nevýhody, přičemž mimo jiné i na solidární cenu se lze z určité perspektivy dívat jako na nevýhodu. Každopádně, až do konce 90. let systém docela dobře

fungoval, obce budovaly novou infrastrukturu, vkládaly ji do vodárenských společností, cena vodného a stočného se nezvyšovala nijak dramaticky, a pokud ano, bylo to rozhodnutí samospráv v zájmu občanů. Velikost zisků společností se pohybovala v řádu jednotek milionů korun.

Od konce tisíciletí postupně sílí zájem soukromých nadnárodních společností zapojit se do nastíněného systému. Celosvětově je totiž – především pak v zemích globálního Jihu ale nejen tam – vodárenství výborný, prakticky bezrizikový byznys. Vodu spotřebovávat prostě musíte. Státy navíc postupně zavádějí stále přísnější legislativu, která činí případné odpojení se od či nenapojení se na vodárenskou infrastrukturu obce stále méně a méně snadnou. Jde tedy o velmi žírné pastviny pro transnacionální kapitál. V České republice se jeho zájem projevil tlakem na privatizaci vodárenských společností, či alespoň na jejich určité vytunelování. Společnosti Vivendi – nyní Veolia – a Anglian Water vyvíjejí postupně stále větší tlak na samosprávy, přesvědčují zastupitele a starosty různými více či méně korektními metodami, že je třeba výrazně investovat do infrastruktury, zlepšit know-how, zefektivnit procesy a podobně a že to je právě ta či ona společnost, která vše zajistí. Na otevřených i uzavřených schůzkách slibují a v některých případech prostřednictvím společností zastupujících jejich zájmy i písemně potvrzují, že v případě privatizace bude zachována absolutní kontrola samospráv nad cenou vodného a stočného, nad investicemi, případně že cena poroste maximálně o výši inflace a že toto garantují. Jak si ukážeme dále, sliby neplní.

Nicméně, většinu především velkých měst a významných akcionářů se zejména společnosti Vivendi a spolupracující České spořitelně daří přesvědčit a na většině území ČR došlo na začátku a v první polovině první dekády nového tisíciletí k nějaké formě privatizace vodárenských společností. Není zde prostor se detailně tomuto procesu věnovat a proto v této souvislosti upozorním pouze na skutečnost, že privatizace proběhla dvěma základními způsoby – přímou metodou, tedy prodejem akcií VAKů investorovi, či metodou nepřímou – přes provozní model, kdy je vodárna rozdělena na infrastrukturu a provoz, přičemž provozní divize je prodána a infrastruktura pronajata. Valné hromady původních společností přitom často probíhaly na hraně zákona nebo za jeho hranou, jak dosvědčuje i pravomocný rozsudek Vrchního soudu. Předcházely jim podivné a zřejmě zcela účelové operace s hlasovacími právy k akciím apod. Ještě je třeba připomenout, že ve vodárenství se jedná o obrovské majetky. František Barák, předseda Sdružení oborů vodovodů a kanalizací nedávno odhadl hodnotu vodárenského majetku na více než jeden bilion korun. Rovněž, podle mého názoru lživě, uvedl, že malé obce, které majetek neprivatizovaly a provozují jej vlastními silami, neinvestují do obnovy majetku a právě proto je v nich vodné a stočné tak levné. Pravdou ovšem je, že provozní společnosti, které pan Barák zastupuje, rovněž do majetku neinvestují, zato ale generují čím dál vyšší zisky z čím dál dražšího stočného a vodného a investice do majetku zůstávají na obcích a jsou saturovány často jen díky dotacím z fondů Evropské unie. To vše je důležité pro pochopení případu Nového Strašecí.

Přítomnost nikoli růžová

Městečko Nového Strašecí leží ve Středočeském kraji s přibližně 5100 obyvateli. V roce 2010 byla zvolena nová reprezentace města, kterou spojuje především snaha o větší transparentnost hospodaření a fungování obce a o větší zapojení občanů do rozhodování. I proto bylo

společným cílem odstranit z vedení města ODS, která vládla Novému Strašecí nepřetržitě od roku 1990. To se díky důvěře občanů podařilo. Během následné analýzy smluv, závazků a povinností města na nás začali ze skříní vypadávat různí a různorodí kostlivci.

Největším kostlivcem se ukázala situace týkající se vodohospodářské infrastruktury, těsně následovaná poměry v tepelném hospodářství a pronájmu městských kotelen – o kterých prakticky nikdo v městě netušil, že nebyly prodány, ale jen pronajaty. Zde si dovoluji drobnou odbočku – osobně jsem se zděsil, o kolika záležitostech jsem neměl coby lokálně neangažovaný občan ponětí, přestože jsem o nich při troše snahy ponětí mít mohl a asi i mít měl...

Ale zpět k vodárenství. Ze smluv, plánů, kolaudačních rozhodnutí a dalších listin se nám podařilo zjistit, že soukromá společnost Středočeské vodárny a.s. (SVAS), vlastněná koncernem Veolia, vzniklá výše uvedeným oddělením provozní části bývalé okresní vodárny, obcemi vlastněné společnosti VKM, využívá v našem městě majetek města bez – nutného – povolení kraje, bez smlouvy s majitelem – městem Nové Strašecí – a bez placení jakéhokolí nájemného městu.

Konkrétně se jedná a jednalo o čistírnu odpadních vod a o zhruba 2/3 kanalizační soustavy. Kromě toho stejná společnost využívala zemní vodojem a zhruba 1/3 další vodovodní infrastruktury na základě smlouvy uzavřené v roce 2009, která městu přináší za majetek v hodnotě přibližně 25 milionů korun nájemné 100Kč ročně a povinnost financovat případné technické zhodnocení. Spotřebitelům je samozřejmě ale v našem městě účtována solidární cena v rámci soustavy VKM, která je u vodného i stočného přibližně z 1/3 tvořena právě nájemným za infrastrukturní majetek. Mimochodem, tento problém byl předložen i Finančnímu ředitelství pro Středočeský kraj, které má v gesci dohled nad dodržováním tvorby tzv. věcně usměrňovaných cen, a to již na základě kontroly udělilo společnosti Středočeské vodárny a kanalizace pokutu ve výši 500.000 Kč. Po sérii debat mezi zastupiteli, poradě s právníky a řadě dalších kroků jsme přistoupili k poměrně radikálním krokům:

- rozhodli jsme o převzetí provozování městského majetku v kanalizační infrastruktuře a provozování čistírny odpadních vod městem vlastněnou společností. Rovněž jsme podali žalobu na SVAS o vydání bezdůvodného obohacení – díky neplacení nájemného – které bylo vyčísleno na přibližně 5 milionů korun, přičemž za celou dobu provozování bez smlouvy a bez placení jde o částku přes 11 milionů korun, což jsou obě pro město naší velikosti zásadní sumy.
- společně s advokátní kanceláří specializovanou na vodárenství se snažíme dosáhnout neplatnosti valné hromady VKM, která rozhodla o oddělení provozní části vodárny a o prodeji této části podniku společnosti Veolia
- snažíme se o transparentní provozování kanalizační části vodárenské infrastruktury, zveřejnili jsme znalecké posudky, kalkulace, zveřejňujeme smlouvy. O výši nájemného a dalších složek ceny stočného bude napříště rozhodovat veřejné zastupitelstvo, čímž bude zajištěna co největší míra veřejné kontroly nad tvorbou a výší cen
- pracujeme na možnosti odstoupení od anebo zneplatnění smlouvy o pronájmu vodovodní infrastruktury za uvedených 100Kč
- revidujeme a přepracováváme původní záměry dokanalizování města z důvodu ne hospodárnosti navrhovaných řešení

Samozřejmě, situace je velmi složitá a tato jakási deprivatizace čištění odpadních vod není zdaleka dokonalá a zdaleka u konce. Především je zde stále 1/3 kanalizační infrastruktury ve

vlastnictví původní okresní vodárenské společnosti, tedy VKM. Občané, napojení na tuto část „trubek“ platí nadále stočné společnosti Středočeské vodárny, tedy koncernu Veolia. Vztahuje se na ně tedy i svérázná cenotvorba této společnosti. Cena stočného u SVAS je o korunu vyšší než u městského provozovatele, přičemž příští rok bude – na rozdíl od ceny stočného u občanů připojených na infrastrukturu ve vlastnictví města – zřejmě opět výrazně zvýšena. Cenu vodného se nám nepodařilo ovlivnit, plánujeme ovšem provozování nově vystavených vodovodních řádů rovněž městskou společností. U části páteřního vodovodu dokončené tento podzim do nové rozvojové lokality města – Rudská – je již v běhu zajišťování potřebných povolení pro provozování vodovodu městskou společností Technické služby. Stejně tak pracujeme na variantě konsolidace infrastruktury, kdy by došlo k výměně stručně řečeno „voda za kanál“, protože menšinové podíly na obou typech majetku jsou přibližně stejné. V případě, že by se majetky směnily, došlo by k oddělení provozování kanalizace a vodovodů, odstranily by se vzájemné spory o výši nájemného a další komplikace. Pokud by došlo – i třeba v souladu s žalobou na neplatnost valné hromady – k normalizaci poměrů v VKM, tedy nastal by návrat k provozování majetku samotnou vodárenskou společností, plná veřejná kontrola nad náklady, investicemi a výší cen, bylo by i možné se vydat opět cestou vložení kanalizační infrastruktury do VKM.

Rád bych ještě zmínil pár skutečností relativizujících převažující diskurz o státu či obci jako špatném hospodáři a naopak o soukromém vlastníkovi jako hospodáři dobrém. Předně je třeba zmínit, že soukromého vlastníka provozujícího vodárenství – ale třeba i teplárenství – v našem regulačním prostředí a v prostředí faktického monopolu vůbec nezajímá výše nákladů. Prostě a jednoduše si k nákladům připočte tzv. přiměřený zisk, což je 10%, a vše je vyřízeno. Paradoxně čím vyšší náklady vykazuje a regulátorovi je schopen zdůvodnit a vnutit, tím lépe. Municipální nebo komunitní provozovatel pod kontrolou občanů či členů komunity má samozřejmě záměr zcela jiný.

Symptomatické je i to, že po převzetí čistírny odpadních vod jsme s hrůzou zjistili, že byla dlouhodobě zanedbávána údržba, což mělo vliv jak na nákladovou efektivitu. Vyčištěním aerálních elementů a filtrů, výměnou čerpadel a opravou dmychadel se podařilo jednak snížit měsíční náklady na elektrickou energii z více jak 70.000 Kč na méně než 50.000 Kč. Díky těmto změnám se rovněž snížily dopady na životní prostředí, protože dřívější špatné fungování čistírny zvyšovalo množství kalu ve vyčištěné vodě, což způsobovalo jeho nadměrné usazování v potoce a rybníčkách za čistírnou a to i ve vzdálenosti větší než kilometr. Taktéž neexistence česlí v dešťovém oddělovači způsobovala v době větších dešťů pravidelné zamoření Novostráveckého potoka odpadky. Od listopadu 2011 město z vybraného nájemného investovalo do uvedení čistírny odpadních vod a související infrastruktury více než 500.000 Kč a díky tomu je nyní čistírna v neporovnatelně lepší kondici, což se projevuje jak v provozních nákladech, tak ve stavu přírody v okolí města.

V neposlední řadě se během necelého roku provozování čistírny odpadních vod podařilo městskému provozovateli konečně čistírnu dokončit, to znamená zprovoznit i kalovou koncovku. U tohoto případu bych se chtěl zastavit, protože lze na něm dobře ilustrovat, rozpornost zájmů na zisk orientovaného provozovatele a občanů města, kteří jsou zároveň i spotřebiteli. Společnost Středočeské vodárny a.s. nejevila žádný zájem provést toto základní racionalizační opatření. V krátkosti, neexistence kalové koncovky způsobovala, že řídký kal, který vzniká během čištění vody a je jímán v takzvaném kalojemu, což je v zásadě obrovská nádrž, byl bývalý provozovatel nucen vozit na jinou čistírnu odpadních vod ve velkoobjemovém fekálním

voze v podstatě každý týden. Tam byl řídký kal odstředěn či vylisován a následně odvezen na skládku či do kompostárny. Jistě si dokážete představit, že v souvislosti s tímto postupem vznikaly jak finanční náklady – nafta a odpisy fekálního vozu, plat řidiče, manipulace s hadicemi a etc. – tak i zbytečné náklady v podobě poškozování životního prostředí. Řešení přitom bylo zcela jednoduché. Dobudovat kalovou koncovku, což, jak se ukázalo díky městskému provozovateli, šlo zajistit nákupem dekantační odstředivky v hodnotě zhruba 1,5 milionu korun, a ušetřit tím jak peníze, tak životní prostředí. Z předběžných kalkulací po uvedení jednotky do provozu vychází roční úspora více než čtvrt milionu korun a to již po zahrnutí odpisů nového strojního vybavení. Vzhledem k tomu, že se podařilo kalovou koncovku financovat z dotace ze Středočeského kraje (což je logické, neboť její pořízení sebou nese významné efekty pro zlepšení životního prostředí), je návratnost investice města pouhý rok a půl. Zájemem původního provozovatele ale nebylo šetřit náklady a životní prostředí, ale co nejvíce vydělávat a to paradoxně ve vodárenství lze, jak jsem již uvedl, právě udržováním vysokých nákladů a od nich odvozováním co největšího tzv. Příměrného zisku. Ukázali jsme si, že město a jím vlastněná společnost tedy evidentně hospodáří se svým mnohem lépe, než svého času soukromý subjekt. Byť je pravdou, že ten majetek nevlastnil a provozoval jej nelegálně.

Budoucnost?

A jak dál? V našem městě chceme jít dále již nastoupenou cestou. Svěřit provozování kanalizace a výběr stočného a časem čím dále více i dodávky vody v nových lokalitách Technickým službám, které jsou plně vlastněny a pod kontrolou městě. Nevyvádět, pokud se situace zásadně nezmění, majetek města do společnosti VKM. Budovat novou infrastrukturu v souladu s potřebami občanů, s co nejnižšími investičními a následně provozními náklady – soukromým firmám je výše nákladů celkem lhostejná. Přeprojektovat stávající investiční záměry, opět s ohledem na co nejnížší provozní i investiční náklady i co se týče spotřeby energie. Vše provádět transparentně, permanentně vše projednávat s občany a informovat je o dalších záměrech s dlouhodobým předstihem. V ideálním případě plně zapojit občany i přímo do rozhodování o cenách, investicích a provozování městské infrastruktury jako celku. Nejen infrastruktury vodárenské, ale i teplárenství, které se nám také podařilo získat zpět pod kontrolu města a tím volených zástupců občanů, včetně výše stanovení cen tepla, výše nájemného, cen a načasování investic a tak dále.

Co se týče celospolečenské úrovně – vzhledem ke svým zkušenostem i k svému politickému přesvědčení se domnívám, že je třeba deprivatizovat všechny základní infrastrukturní systémy a tam, kde je to možné a rozumné, jít cestou postupné co největší lokalizace systémů jak po stránce obsahové, tak vlastnické. Vodní zdroje – a nejen ty – by měly být prohlášeny za nové commons, věci společné, a jejich správa by měla být vyňata z kontroly trhu. Přístup k vodě a jejímu co nejvyššímu a k přírodě co nejvíce šetrnému čištění by měl být prohlášen za základní právo, měl by na něj být právní i faktický nárok a měl by být zajišťován pomocí veřejného sektoru – komunitárně či municipálně, s garancí státu či jiné budoucí nejvyšší organizační formy.

7. SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Privatizace a deprivatizace sociálních služeb

Erik Čipera
(Asistence o.s.)

Ve svém příspěvku k tématu privatizace a deprivatizace sociálních služeb vycházím z konkrétních zkušeností z mé dlouholeté práce v občanském sdružení Asistence.

Začnu krátkým představením, Asistence o.s., která vznikla v roce 1995 v Jedličkově ústavu a školách s jasným cílem pomáhat studentům a absolventům těchto škol, aby co nejlépe zvládli přechod ze školy do dalšího života. Služby jsou určeny zejména lidem s tělesným a kombinovaným postižením, pro které je orientace v každodenním životě a možnostech, které pro ně společnost nabízí poměrně náročná. Hlavním cílem poskytování terénních služeb Asistence o.s. bylo a je umožnit lidem se zdravotním postižením žít běžným způsobem života v místě, které si sami vyberou.

Z této základní úvahy také vzniklo spektrum služeb, které Asistence o.s. nabízí. Základní službou je osobní asistence, se kterou jakékoliv aktivity lidí s postižením začínají a končí. Praha ani regiony netrpí přebytkem poskytovatelů osobní asistence, a když si člověk s postižením hledá zaměstnání či samostatné bydlení, bez této dobře fungující služby se prostě neobejde.

Proč toto uvádím? Chtěl bych se totiž již v úvodu pozastavit nad pro mne základní otázkou, a sice motivací s jakou do sociálních služeb vstupujeme a výsledkům, které tyto motivace přináší.

Za ty roky, co občanské sdružení Asistence funguje, se jeho zaměstnanci stávají znalci v konkrétních oblastech a mohou si dovolit upozorňovat na témata, ve kterých je třeba většího úsilí ze strany obce, veřejné správy. Bude mít o toto zájem komerční subjekt? Nebo si vystačí s naplněním své motivace zajistit odpovídající příjem a poskytnout odpovídající kvalitní službu? Nebude pro obec nakonec jednodušší spolupracovat s poskytovateli s takovouto čitelnou a vypočitatelnou motivací? Jako byla impulzem pro vznik Asistence potřeba překlenout určitý prázdný prostor, který brzdil a neumožňoval smysluplné zapojování lidí s postižením do společnosti, tak podobně to bylo a je i u vzniku a smyslu existence dalších neziskových poskytovatelů sociálních služeb. Povedou rozdílné motivace ke stejným výsledkům? Obávám se, že

nikoliv. Stejně jako politici, kteří spravují určitou obec, dojdou k naprosto jiným výsledkům, sledují-li například vlastní finanční prospěch nebo prospěch obce, v jejímž čele stojí.

Systém sociálních služeb nebyl doposud nikdy koncipován tak, aby se obešel bez podpory komunity. Stejně bude muset být dofinancován jak neziskový poskytovatel, tak i komerční subjekt. Komerční subjekt přijímající státní prostředky bude muset naplňovat všechny zákonné povinnosti. V posledních letech s přijetím zákona o sociálních službách v roce 2006 tyto povinnosti například u osobní asistence značně narostly, když jsou kladeny nároky na vzdělání všech zaměstnanců. Můžeme však reálně chtít splněný 150 hodinový kurz od studentů VŠ, kteří se tímto oborem nikdy v minulosti nezabývali, kteří však právě mohou být díky své otevřenosti těmi nejlepšími asistenty? Cena takového kurzu běžně dosahuje částky 10 000 Kč a kurzy jsou nabízeny bez zaručené kvality. V Asistenci jsme to vyřešili tak, že jsme se sami akreditovali u MPSV jako vzdělávací instituce a kurz našim asistentům zdarma nabízíme. Získali jsme skvělou příležitost formovat obsah kurzu, v průběhu kurzu více asistenty poznávat a umožnit i jejich vzájemné poznávání. Všechny tyto aspekty považujeme za velice důležité. V našich řadách i v řadách spřátelených organizací je dostatek odborníků, kteří mohou působit jako lektori kurzu. Naši motivací nebylo začít dělat kurzy pro asistenty ve velkém a mít z toho finanční profit. Naši motivací bylo umožnit zájemcům o práci osobních asistentů, aby co nejjednodušeji a při tom s plnou kvalitou na této pozici mohli pracovat. Jaké motivace bude mít případný komerční subjekt v takové situaci?

Bude stát schopen eliminovat riziko zneužívání systému? S oblibou se při snahách o seškrtání finančních prostředků pro sociální oblast uvádí pojem zneužívání sociálních dávek. V Asistenci spolupracujeme s lidmi, u kterých se o něčem takovém vzhledem k rozsahu jejich postižení nedá vůbec hovořit. Za to jsme ale během naší dlouholeté praxe při podpoře lidí s postižením hledajících pracovní uplatnění na otevřeném trhu práce setkali s podvodnými zaměstnavateli. V minulých letech ve velkém využívali státních příspěvků na zaměstnávání lidí se zdravotním postižením, zaměstnávali je fiktivně za mzdu, která byla zlomkem státního příspěvku, a rozdíl si nechávali pro své potřeby. Práce byla z domova a bez jakéhokoliv přínosu, pomineme-li několik tisíc korun, kterými byl obohacen rozpočet těchto lidí. Devastující následky značně přesahovaly vše ostatní. Ztráta reálné představy o zaměstnání, pokračující izolace a podíl na nečestném jednání. Zaměstnavatelé, jak už to tak bývá, nepřekračovali zákon, a s největší pravděpodobností nebudou nikdy potrestáni. Nedají se očekávat spíše podobné "podnikatelské záměry"? Dokáže stát těmto pokusům úspěšně čelit?

Když noví zájemci o asistování z řad studentů vysokých škol přicházejí, mívají nulovou znalost problematiky, s člověkem se zdravotním postižením se zpravidla nikdy ani nesetkali. V naší organizaci asistují nejčastěji rok, dva, tři a pak pokračují dál svou cestou. Odcházejí však vybaveni bohatými osobními zkušenostmi, které by neměli možnost jinde získat. Odcházejí vybaveni nejenom znalostí problematiky života lidí s postižením, kterou budou moci v budoucnu uplatnit ve svých životech, ale i zkušeností z dlouhodobé brigády, která měla smysl. Velká část našich asistentů totiž nepřichází z toho důvodu, že by hledali místo, kde by se dalo někomu pomáhat nebo že by inklinovali k sociální oblasti. Většinou na ně vykoukne naše pracovní nabídka a ve srovnání s jinými je prostě neodolatelná. Ne proto, že by byla finančně tak lákavá nebo že by práce byla tak jednoduchá, prostě proto, že osobní asistence

je potřebná. Budou pro komerční subjekty takovéto otázky důležité? Bude mít zájem poskytovat hodinové až dvouhodinové doprovody po celém městě do zaměstnání, do škol, na úřady k lékařům? Obávám se, že nikoliv.

Bude chápat komerční firma význam dobrovolnictví, které žádný finanční efekt nepřináší? Vedle placených asistentů totiž ještě souběžně funguje v naší organizaci i dobrovolnický program, kde několik desítek opět nejčastěji studentů vysokých škol pomáhá lidem s postižením, aby mohli vyrazit na nejrůznější volnočasové aktivity, na které by s placenými asistenty nikdy nemohli jít. Bude zajímat komerční subjekt, že ke kvalitě života výrazně přispívá i naplněný volný čas? Že osobní asistence není jen o vykazovaných úkonech, ale i o blízkosti lidského setkání? Bude jej zajímat, že celá řada lidí, kteří tuto službu využívají, má jinak velice omezený sociální kontakt, a aby měli tito lidé šanci uspět při hledání zaměstnání, tak že potřebují mít určitou sebedůvěru a zkušenost v komunikaci i s někým jiným než s rodinnými příslušníky?

Bude mít komerční subjekt potřebu působit osvětově? Bude jej zajímat téma natolik, že najde obdobně smýšlející filmové tvůrce, sežene finanční prostředky a bude se věnovat zachycení kvalit, které jsou ve službě osobní asistence obsaženy a pak s tímto filmem osloví školy a bude chodit na projekce a umožňovat první životní setkání studentů těchto škol s člověkem se zdravotním postižením?

Až tento komerční subjekt zjistí, že je veřejná doprava plná bariér, bude mít potřebu snažit se tuto situaci změnit? Nezačne spíše využívat k přepravě automobily nebo jinou snazší cestu? Bude motivovat lidi s postižením, aby se více za bezbariérovost brali, nebo to nebude v náplni jeho práce? Sepíše petici za bezbariérovou veřejnou dopravu a zorganizuje hromadné sbírání podpisů a s výsledkem se pak obrátí na primátora? Vytrvá v této činnosti? Bude se dlouhodobě účastnit zdánlivě nikam nevedoucích jednání pracovních skupin na Magistrátu? Co z toho bude mít?

Bude organizovat happenings upozorňující ve městech na konkrétní bariéry? Bude jej motivovat fakt, že se veřejnost o problematice dozví, že umožní lidem se zdravotním postižením komunikovat svá témata, že oživí veřejný prostor? Pochybují.

Jestli lze někde vnímat dodnes pokračující, pozitivní vývoj lidstva, tak je to právě na vztahu společnosti k lidem se zdravotním postižením. Od prehistorické fyzické likvidace novorozenců v zájmu snazšího přežití skupiny, středověkých charitativních církevních institucí, následujícího lékařského a výzkumného přístupu, po specializované vzdělávací a pobytové instituce až k současnosti. Ta je ve znamení pokusů o návrat života zpět do komunity, o maximální možnou integraci a inkluzi neboli umožňování přirozeného bytí v přirozeném prostředí. Sociální služby doposud nikdy nebyly předmětem zájmu komerčních subjektů. Nevyplátí se, nikdy nebude možné od lidí s postižením očekávat, že by zaplatili náklady vynaložené na zajištění těchto služeb. V sociálních službách bude vždy očekávána aktivní úloha státu, komunity.

Stokrát opakovaná myšlenka, že mnohé o konkrétní společnosti, komunitě, se pozná na jejím vztahu k těm, kdo potřebují pomoc druhých, stále platí.

Jak dál v sociálních službách?

Anna Šabatová

Na počátku je nezbytné provést určitou rekapitulaci vývoje posledních desetiletí. Před rokem 1989 byl stát výhradním poskytovatelem sociálních služeb. Sociální služby byly mnohem méně rozvinuté než dnes a jejich hlavní těžiště spočívalo v ústavech sociální péče a domovech důchodců, které pečovaly o lidi se zdravotním postižením (mentálním nebo fyzickým) a o seniory. Tuto péči zajišťovaly tzv. okresní ústavy sociálních služeb. Tyto ústavy organizovaly také pečovatelské terénní služby pro seniory, kteří zůstávali v domácím prostředí.

Na okresních národních výborech působili též romští kurátoři a kurátoři pro osoby propuštěné z vězení. Činnost těchto kurátorů, ač byli zaměstnanci úřadu, nesla i znaky moderní sociální práce v oblasti sociálních služeb, jak ji známe dnes (ostatně zavádění kurátorů byl jeden z plodů roku 1968, který přetrval v ne vždy jednoduchých podmínkách). V sociální oblasti působily též orgány péče o dítě, které byly v naprosté většině úředním výkonem státní správy (ač i ony někdy organizovaly akce pro potřebné děti).

Služby pro rodiny a děti zajišťovala síť manželských a předmanželských poraden³⁴, které byly budovány postupně od počátku 70. let. Tyto služby transformaci v nových podmínkách našťastí přežily jako bezplatné (dnes je jich 78 a jejich působení upravuje zákon o sociálních službách).

Doba po listopadu 1989 byla pro rozvoj sociálních služeb příznivá. Byl to doslova bouřlivý rozvoj nejrozumnějších služeb, které dříve neexistovaly. První skupiny, které se zaktivizovaly, byli lidé s postižením. Hned v prvním roce vznikala nejrozumnější svépomocná sdružení a postupně se otvírala cesta k budování komunitních služeb.

Budování nových služeb doprovázel také rozvoj vzdělávacích programů v sociálních službách. Již se nechce příliš věřit, že před rokem 1991 neexistoval obor vysokoškolského studia sociální práce a že byly pouze dvě školy, které vzdělávaly budoucí sociální pracovníky tím, že poskytovaly dvouleté pomaturitní studium (tzv. nástavbu). Dnešní Asociace vzdělavatelů v sociální práci sdružuje 24 řádných, dva mimořádné a 8 přidružených členů. Členy Asociace jsou katedry či ústavy na školách univerzitního typu a vyšší odborné školy.

Změny, které v této oblasti probíhaly, byly obrovské. Zdaleka nešlo jen o vznik nových služeb, organizační restrukturalizaci nebo o organizaci financování. Současně po celou dobu debat o těchto organizačně-finančních procesech je přítomna i debata o charakteru sociálních služeb, o jejich smyslu a cílech a o jejich vztahu k základním právům a svobodám osob, jež jsou jejich adresáty.

34 Obdobná síť (též budovaná v 70. a 80. letech 20. století) existuje v resortu školství; jde o pedagogicko-psychologické poradny, zakotvené ve školském zákoně jako školská poradenská zařízení. Naše resortní vidění a právní ukotvení je ovšem nechápe jako sociální službu, ač ji činnost těchto poraden nepochybně je.

Zákon o sociálních službách

Budování moderních sociálních služeb mělo jeden významný milník, jímž bylo přijetí zákona o sociálních službách, který byl určitou revolucí. Byl přijat jako zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, na sklonku vlády Jiřího Paroubka. O zákonu se však diskutovalo nejméně od poloviny 90. let. Již Tošovského vláda přišla s poměrně rozpracovaným návrhem zásad. Když v roce 1998 nastoupila sociálnědemokratická vláda, uspořádal ministr práce a sociálních věcí Vladimír Špidla kulatý stůl, k němuž přizval zástupce uživatelů i poskytovatelů služeb a provedl důkladnou revizi problémů, které s tématem souvisely. Zahájily se rozsáhlé práce na zpracování standardů sociálních služeb a otevřela se debata o inspekcích kvality sociálních služeb. Do procesu vypracovávání standardů kvality sociálních služeb bylo zapojeno na 200 dobrovolných spolupracovníků z terénu – jak uživatelů, tak poskytovatelů služeb. Za ministra Škromacha byly práce na čas pozastaveny a hledal se kompromis mj. s odboráři zastupujícími pracovníky v rezidenčních zařízeních, kteří měli obavy zejména z kontroly kvality sociálních služeb. Nicméně v roce 2006 byl proces více či méně zdárně dokončen za cenu určitých kompromisů. Ministerstvo rezignovalo na původní ideu inspekce kvality sociálních služeb zřizovanou Ministerstvem práce a sociálních věcí a inspekci svěřilo krajům, které jsou ovšem současně zřizovatelem převážné části rezidenčních sociálních služeb.

To, že poměrně podrobně vysvětlují zrod a potíže při přípravě a přijetí klíčového zákona, který dlouhodobě nastavil podmínky pro poskytování sociálních služeb, má svůj důvod. Typ problémů a konfliktů, které provázely přijetí zákona, je typický i pro transformaci jiných oblastí veřejných služeb.³⁵

Debata o sociálních službách má významnou dimenzi lidskoprávní a emancipační. Kromě reorganizace služeb tak společnost prochází i debatou, v níž se střetávají pohledy na to, jaké služby jsou optimální, zda rezidenční či komunitní. Česká republika ratifikovala v roce 2009 Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením (která vznikla v OSN), a zavázala se tak směřovat k naplňování jejich práv, respektovat důstojnost a nezávislost osob s postižením a odstraňovat jejich diskriminaci. Článek 19 této úmluvy upravuje právo vést nezávislý způsob života a právo na zapojení včetně rovnoprávné možnosti volby místa pobytu, přístupu k sociálním službám, včetně osobní asistence a dostupnosti komunitních služeb a zařízení určených veřejnosti. Naplňování tohoto cíle je velkou výzvou pro sociální služby.

Tato debata je podle mých zkušeností často kontaminována pohledem pracovníků, kteří pracují v sociálních službách a jejich pracovněprávním postavením. To je bohužel velkou záležitostí pro praktickou politiku českých levicových stran (ČSSD a KSČM), které právě ve svých praktických politických krocích někdy ztrácejí ze zřetele cíl služeb jako prostředek posílení autonomie jednotlivce a přikláníjí se nepřiměřeně k optice pracovníků ve službách, tedy k jejich obavám (zcela legitimním) o vlastní sociální pracovní postavení, a ztrácejí ze zřetele úhel pohledu respektující práva osob, jež jsou adresáty sociálních služeb.³⁶ Říkám to se zdůrazněním toho, že se hlásím k politické levici a jsem přesvědčena, že by to měla být právě ona, kdo bude prosazovat rozvoj komunitních služeb, jež budou postupně nahrazovat péči

³⁵ V poslední době jde zejména o Národní plán transformace péče o ohrožené děti a Národní akční plán inkluzivního vzdělávání, kde jsou poměrně silné odstředivé tendence způsobované reakcemi některých odborných společností zastupujících především sociální zájmy pracovníků v těchto oblastech. Mám na mysli zejména Společnost pro sociální pediatrii a Asociaci speciálních pedagogů.

³⁶ Naposledy se to projevílo při hlasování o novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

poskytovanou dnes ve velkých institucích. To neznamená, že postavení pracovníků ve službách se v transformačních procesech nemá zohledňovat. Právě naopak, oni musí být součástí tohoto procesu a nezastupitelná role odborů je jistě v tom, že upozorní na to, že každá taková transformace musí být provázena i péčí o osud pracovníků a tyto pracovníky, z nichž většina jistě najde své uplatnění i v transformovaném systému služeb a menšina třeba v jiných typech služeb, zastupují, neboť rozvoj sociálních služeb je proces, který zdaleka není u konce. Avšak základní smysl a cíl sociálních služeb nesmíme nikdy ztratit – jako maják – ze zřetelů. Velmi zjednodušeně vyjádřeno: sociální služby zde jsou pro klienty, a ne pro pracovníky v nich.

Zpět k zákonu. Zákon o sociálních službách přinesl tyto změny:

- upravil podmínky poskytování pomoci a podpory osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči,
- stanovil podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb,
- upravil výkon veřejné správy v oblasti sociálních služeb,
- zřídil inspekci poskytování sociálních služeb,
- definoval předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách,
- upravil předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka v sociálních službách, ale i při pomoci v hmotné nouzi, v sociálně-právní ochraně dětí, ve školách a školských zařízeních, u poskytovatelů zdravotních služeb, ve věznicích, v zařízeních pro zajištění cizinců a v azylových zařízeních,
- zakotvil nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství (§ 37 odst. 2) o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení, zdůraznil, že rozsah a forma pomoci a podpory musejí zachovávat lidskou důstojnost,
- uzákonil aktivizační funkci služeb a povinnost důsledného dodržování lidských práv a základních svobod osob uživatelů;
- ze zákona lze dovodit nárok na služby péče, ale nikoliv na služby prevence (či intervence) kromě nároku na poskytnutí základního poradenství.

Zákon stanovil odpovědnosti jednotlivých orgánů státní správy (MPSV, okresní správy sociálního zabezpečení a úřadu práce) a samosprávy (pověřené obce a kraje při výkonu přenesené působnosti). Rozdělil služby na ty financované prostřednictvím příspěvku na péči (upravil jeho výši a podmínky vzniku nároku) a služby poskytované bez úhrady, někdy nazývané též jako služby intervence.

Slabá místa současné situace

Kraje mají podle zákona klíčovou povinnost zpracovat střednědobé plány rozvoje sociálních služeb ve spolupráci s obcemi a dalšími účastníky (poskytovatelé a uživatelé). Podle těchto plánů dostávají od ministerstva dotaci, jejíž výše, nemusí být zajištěna v plné výši.

Krácení rozpočtu a spor mezi kraji a ministerstvem o výši dotace v minulém roce se stal důvodem k omezení některých komunitních služeb a služeb intervence. Při snížené dotaci kraje upřednostnily především svoje vlastní zařízení (tedy ústavy, které samy zřizují) a omezily prostředky na alternativní komunitní a intervenční služby.

Od ledna 2012 v rámci reformy úřadů práce přešla zákonem 73/2011 Sb. inspekce poskytovaných sociálních služeb na úřad práce, který povětšinou nepřevzal již vyškolené inspektory, a kvalita inspekcí se podle dostupných informací výrazně snížila; začíná se znovu přibližovat

rutinní státní kontrole. Někteří nově zaměstnaní „inspektoři“ nepochází dokonce vůbec z oblasti sociálních služeb. Jedním z největších přínosů zákona o sociálních službách byla právě kontrola kvality a uplatňování standardů sociálních služeb.

Od roku 2014 přestanou být kraje financovány prostřednictvím ministerstva a budou zcela autonomně rozhodovat o tom, jak peníze na služby využijí. Bude do velké míry na jejich uvážení, zda budou stavět nové ústavy, nebo rozvíjet komunitní služby jako nástroj emancipace a prevence ústavních služeb. Stát tak ztratí poslední nástroj, jímž může alespoň částečně ovlivňovat, které služby by měly být podporovány. Jsou ohroženy i celorepublikově budované, donedávna z centra financované, vysoce kvalifikované a uživatelům přátelské služby rané péče, služby sociální rehabilitace nebo občanské poradny.

Jsou velmi rozdílné zkušenosti s ochotou (často spíše otevřeně deklarovanou neochotou) obcí a krajů budovat služby sociální intervence, nízkoprahová zařízení pro romské děti, služby pro lidi bez domova, aktivizační služby pro rodiny a integrační služby pro lidi propuštěné z výkonu trestu. V současné době neexistuje tvrdý nástroj, který by je ke zřizování a podporování takových služeb přiměl. V budoucnu to bude zřejmě ještě horší, hrozí rozdrobení na úroveň krajských politik bez vlivu na koncepční směřování sociálních služeb jako celku.

Podle mezinárodního práva odpovídá občanům i mezinárodnímu společenství za dodržování lidských práv a základních svobod vláda. Účinným nástrojem naplňování práv podle Úmluvy o právech lidí se zdravotním postižením jsou právě komunitní služby. Stát má také tzv. pozitivní závazky vyplývající z Úmluvy o právech dítěte a z článku osm Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Nemá však efektivní nástroje k jejich naplňování a ty které má, ještě nekoncepční transformací oslabuje.

Role státu je v tom, že musí jasně definovat služby, na nichž má zájem, podporovat jejich vznik, pravidelně je financovat a kontrolovat jejich kvalitu. Selhává-li praktická aplikace těchto principů a vytváření komunitních plánů (obecních a krajských) nezajistí dostatečné pokrytí služeb intervence a komunitních služeb, musí hledat nástroje, jak to zajistit. Včetně těch, že některé služby v případě potřeby dobuduje.

8. DOPRAVA

Outsourcing – tichá privatizace pražské MHD

Nikola Čech

Pražský dopravní podnik zajišťující provoz velké většiny veřejné dopravy v metropoli funguje již 115 let. Jeho založení na konci 19. století pod názvem Elektrické podniky královského hlavního města Prahy předznamenalo obrovský kvalitativní i kvantitativní rozvoj pražské městské hromadné dopravy.

Počátky pražské MHD byly spojeny s existencí řady soukromých dopravních společností provozujících vzájemně si konkurující linky omnibusů, koňky i několik nespojených, rozsahem nevelkých systémů elektrické dráhy na periferiích města.

Desetiletí provozování městské dopravy v soukromých rukou na bázi tvorby zisku doprovázela stagnace, postupné zanedbávání vozového parku, kolejového svršku i vozoven koňky, poměrně rychlé vznikání a zanikání omnibusových linek a permanentní finanční problémy provozovatelů. Jeden z vlastníků prvních elektrických drah, košířský starosta a lokálpatriot Matěj Hlaváček, dokonce kvůli dluhům z tohoto podnikání spáchal sebevraždu.

Vznik dopravního podniku provozujícího městskou dopravu v režii radnice představoval opravdovou revoluci. Doprovázela jej změna v myšlení a přístupu k dopravě, na kterou se začalo v první řadě pohlížet jako na službu obyvatelstvu zasluhující financování z obecních peněz ve veřejném zájmu, nikoliv jako na předmět podnikání mající tvořit zisk.

Výsledkem bylo postupné spojení existujících dopravních systémů a vznik jednotné dopravy v Praze s možností plánování jejího dalšího rozvoje a růstu. Tento systém zažil v období mezi světovými válkami dynamický rozvoj tramvajového provozu, stejně jako úspěšné začlenění autobusové a trolejbusové dopravy. Po druhé světové válce pak vedle exponenciálního růstu autobusové sítě od 60. let přišlo také zprovoznění linek metra, které se staly páteří pražské MHD. Jak za dob první republiky tak za velmi odlišných ekonomicko-politických poměrů poválečného Československa pracoval pražský dopravní podnik úspěšně jako centrální zajišťovatel a provozovatel dopravní služby občanům a odkazem tohoto přístupu je dnešní stav pražské MHD hodnocený odborníky jako jeden z nejlepších i ve světovém srovnání.

Avšak tento tolik úspěšný model se několik posledních let dostal pod soustředěné útoky, ba nutno říct, že již podléhá řízené destrukci. Tato destrukce má název outsourcing a jde v podstatě o metodu tiché privatizace a demontáže jednotlivých aktivit dopravního podniku, které jsou předávány do soukromých rukou.

Outsourcingem se rozumí vyčlenění určité činnosti a jejich svěřením do péče jiné firmě, obvykle se specializací na danou činnost, na základě smlouvy. Takové rozhodnutí může být v pořádku tehdy, když například péči o trávníky kolem vozoven vezmu zaměstnancům, kteří jinak mohou řídit tramvaj, a předám ji specializované zahradnické firmě. Na tom by opravdu nebylo nic strašného. V pražském Dopravním podniku však do rukou soukromých firem mří jak ten trávník tak ta vozovna – a to už problém je.

K největšímu vyvážení docházelo za dob, kdy Dopravnímu podniku šéfoval Martin Dvořák (2007–2011). Již od ledna 2009 došlo k předání údržby vozů na trase metra C v Depu Kačerov na 11 let firmě Siemens, která je vyrobila. Následovalo podobné outsourcingování údržby vozidel na trasách A a B firmě Škoda Transportation, která modernizovala původní sovětské vozy. Firma od Dopravního podniku převzala technologie, zařízení, materiál, náhradní díly i zaměstnance. Dále došlo k outsourcingování nákladní dopravy využívané při opravách tramvajových tratí, správy čerpacích stanic, údržby řady zařízení metra, prodeje jízdních dokladů a mnoha dalších činností.

Vrcholem mělo být outsourcingování opraven tramvají v roce 2011 opět Škodě Transportation na 9 let a následně i outsourcingování jednotlivých vozoven. Veškerý servis a deponování tramvajových vozů mělo přejít do rukou Škodovky, zatímco Dopravnímu podniku by zůstala jen samotná vozidla, budovy a řidiči. Tento outsourcing se nakonec pro odpor zaměstnanců Dopravního podniku neuskutečnil. Ještě v létě 2012 prošla médií zpráva, že se připravuje také outsourcing autobusových linek soukromým dopravcům.

Všechny tyto outsourcingy jsou problematické hned z celé řady důvodů. Jejich obhajoba snahou o snížení provozních nákladů a soustředění podniku na hlavní aktivity často stojí na vodě. Při neuskutečněném outsourcingu tramvajových opraven se argumentovalo, že vzhledem k dodávkám nových tramvají 14T a 15T, které prý nepotřebují moc údržbu, nebude pro dílny dost práce a bude výhodné dát je k dispozici Škodě. Prodány měly být za 238 milionů, ačkoliv do rekonstrukce opraven v předchozích letech investoval podnik 851 milionů. Ukázalo se ale, že nové tramvaje mají celou řadu závad a poruch a opravy o práci nemají nouzi. Navíc o jejich služby projevuje zájem mnoho externích zákazníků a dílny tak představují výdělečný provoz Dopravního podniku, o který by v případě outsourcingu nevýhodně přišel.

Také v řadě dalších případů outsourcingů v pražské dopravě bije jejich nevýhodnost přímo do očí. Známy a dobře medializovaný je případ outsourcingování dodávání papírových jízdenek firmě Neograph. Z každé prodané jízdenky se přitom přes firmu Cokeville Assets se sídlem na Britských Panenských ostrovech dostávalo 17 haléřů do prostředí právních firem kolem známého pražského „kmotra“ Ivo Rittiga. Podobně z každé prodané SMS jízdenky inkasuje do své kapsy peníze společnost Crowsnest rovněž napojena na právní kancelář Šachta & Partners s vazbou na Rittiga.

Jiný příklad: Při outsourcingování marketingu firmě Rencar v akci Jízdenka Zdenka byly Dopravnímu podniku mimo jiné fakturovány položky: práce hostesek a asistentů za 1,5 mil. Kč, výroba dvacetistránkové brožurky formátu A5 960 tisíc Kč, kostým chodící karty 387 tisíc atd. V režii samotného podniku by propagace vyšla nepochybně mnohem levněji.

Outsourcingy v tomto případě slouží k vyvážení peněz určených na zajištění dopravní služby ven ze systému do rukou privátních společností. Z našich peněz se obohacují netransparentní subjekty sídlící v daňových rájích, u kterých není znám skutečný vlastník.

Outsourcing ovšem není problematický pouze z hlediska bezprostředních nákladů. Přenecháním řady klíčových provozů soukromým firmám se rozbíjí po generace tvořený jednotný celek

s komplexním zajištěním všech složek provozu pražské MHD. To může mít významný dopad na budoucí rozvoj systému.

Například předáním údržby vozidel metra se Dopravní podnik vystavuje problému, kdy dodavatel vozidel, která podnik kupuje a provozuje, bude mít zároveň na starost jejich údržbu a opravy, což může vést ke střetu zájmu a vzniku závislosti na jediné firmě. Dopravní podnik také korporacím odprodal veškeré zařízení pro údržbu a je otázkou, co se bude dít po skončení doby outsourcingu a zda si Dopravní podnik nebude muset technologie a zařízení draze kupovat zpět.

V neposlední řadě je veřejným tajemstvím, že za outsourcingy se také skrývala snaha oslabit poměrně silné postavení odborů v pražském Dopravním podniku. Vyváděním pracovníků pod nové, privátní zaměstnavatele se měla snížit vyjednávací síla zaměstnanců v kolektivním vyjednávání a narušit vcelku štedrá síť historicky vzniklých zaměstnaneckých benefitů. Není tedy divu, že zastavení outsourcingů bylo jedním z požadavků odborů při stávkové pohotovosti, která byla v Dopravním podniku Praha vyhlášena na konci roku 2009.

Tehdejší napjatá situace byla ještě vyostřena jednáním firmy BNV Consulting, která manažersky outsourcingy pro Dopravní podnik připravovala, neboť vedení firmy si v pozvánce na vánoční večírek do luxusní pražské restaurace s neuvěřitelným nevkusem a arogancí dělalo legraci z propouštění zaměstnanců. Shromáždění desítek odborářů, anarchistů a dalších levicových aktivistů přímo před restaurací pak ale manažerům jejich večerní sešlost osladilo.

V poslední době se situace v pražské MHD s outsourcingy začala měnit. Zlatá, resp. temná éra outsourcingového boomu z dob ředitelování Martina Dvořáka se zdá být u konce, poslední generální ředitel Milan Křístek (od listopadu 2012) žádné další vyvádění činností a provozů neplánuje a naopak hovoří o zpětném začlenění řady aktivit, které byly v minulosti nevhodně outsourcovány. Činnost bývalého vedení podniku je nyní hodnocena audity a vyšetřována s podezřením na trestnou činnost.

Hlavní problém však spočívá ve změně přístupu k zajišťování dopravy, který sebou přinesla dnešní doba. Je nutné si připomínat, že chápání dopravy jako veřejné služby občanům bylo od konce 19. století spojeno s dlouhodobým rozvojem a růstem kvality i kvantity (nejen) pražské MHD, a snažit se proto na tento trend navázat.

Naopak postupovat podle 1. příkázání neoliberalismu – tupě škrtat výdaje bez ohledu na souvislosti – v intencích chápání dopravy jako podnikatelského pole pro aktivity mající v první řadě generovat zisky, by bylo spolehlivou cestou k rozbití fungujícího dopravního systému. Výsledkem by nutně byla regrese celého podniku, v jehož řízení koncepčně uvažující odborníky se zájmem o dopravu stále více vytlačují mladí yuppies manažeři se zájmem o byznys, například ředitelé televizí jako byl pan Dvořák. A právě tomu je třeba se postavit!

9. AKTIVISMUS

Poznámky o městském aktivismu v Polsku

Patrik Eichler

Autor je novinář, pracuje v Masarykově demokratické akademii a Ekumenické akademii Praha. V letech 2007–2009 byl redaktorem Literárních novin. Píše pro Deník Referendum, dvouměsíčník Listy a bratislavskou Pravdu.

Jídlo není zboží, Bydlení není zboží a Chleba místo her jsou tři hesla odrážející práci aktivistek a aktivistů v polských městech. Odrážejí také strukturu mého vystoupení na semináři Pražské školy alternativ v pondělí 10. září 2012. V tom jsem se snažil představit obraz občanského aktivismu, který dokáže donutit orgány veřejné správy, aby poznávaly a využívaly své pravomoci ve prospěch občanů. A prokázat, že polské prostředí se od toho českého liší schopností kolektivní akce.

Polskou, podobně jako českou aktivistickou scénu tvoří anarchisté, levicovní intelektuálové, lidé z tzv. městských hnutí – watchdogových organizací prosazujících občanskou participaci a usilujících o širší veřejnou kontrolu politiky nebo lidé donucení k aktivistickému vystoupení například chováním majitele svého domu. Prostředí polských aktivistů ale působí kompaktnějším dojmem a bezpochyby má k dispozici stabilnější a rozvinutější struktury, než bychom našli v prostředí českém.

Z hlavních osobností a organizací je třeba jmenovat sdružení Krytyka Polityczna (viz mj. Michała Benešová, *Krytyka Polityczna*, Kulturní noviny, zima 2010/2011, příp. též, *Nová polská levice. Rozhovor s Magdalenou Błędowskou*, A2, č. 8/2012), které je dnes plnohodnotnou organizací politického vzdělávání s vlastním vydavatelstvím a internetovým názorovým deníkem, ale má k dispozici i síť regionálních poboček v Polsku (nejblíže v Českém Těšíně) a v zahraničí (v Kyjevě, Berlíně nebo Londýně).

Pozornosti hodnými osobnostmi jsou jistě socioložka z varšavské univerzity *Joanna Erbel* angažovaná mj. v hnutí na ochranu nájemníků nebo v podpoře cyklo dopravy (viz rozhovor *Joanna Erbel - Aktywistka w obronie eksmitowanych*, Wysokie Obcasy, 19. ledna 2013). Patří mezi ně jistě *Piotr Ikonowicz*, právník, v letech 1997–2001 poslanec a po celá devadesátá léta čelný politik Polské socialistické strany, který dnes vede Kancelář sociální spravedlnosti (*Kancelaria Sprawiedliwości Społecznej*). Ta brání nájemníky hledáním formálních chyb v rozhodnutích úřadů nebo soudů.

Celopolsky nejznámějším městským hnutím pak je organizace *My, Poznaňští* (*My-Poznaniacy*).

Ta kromě jiného v červnu 2011 v západopolské Poznani hostila první celopolský *Kongres městských hnutí (Kongres Ruchów Miejskich)*. Aktivistickou základnu bychom ale našli i v polském Trojměstí (Gdyně, Gdaňsk, Sopoty), v Lublinu nebo Krakově.

„My, Poznaňští“ se na vlastním webu charakterizují jako platforma „sdružující skupiny obyvatel Poznaně, které spojuje touha podporovat druhý pilíř současné demokracie – demokracii občanskou“. Své práci sdružení rozumí coby „důležité složce společenské, demokratické kontroly vlády“. Podtitul webu sdružení „My, Poznaňští“ zní – „město není společnost s ručením omezením“.

Polský městský aktivismus vychází z definice města jako společenství občanů a požaduje po volených orgánech města i po úřednících péči o občany formulovaný veřejný zájem. Aktivisty a aktivistky tak můžete potkat při sběru podpisů pod petici proti zdražování jízdného, na jednání zastupitelstva o pronájmu nebytových prostor nebo na přednášce v některém z klubů Krytyky Polityczna. Stále větší pozornost ale bude zabírat otázka nájemníků, protože v Polsku teprve dnes dochází k tzv. reprivatizaci, tedy k restitucím nájemních domů se všemi dopady na sociální pozici nájemníků i na život komunity v daných čtvrtích. K tomu tématu zmíníme platformu Bydlení je právo, ne zboží (www.lokatorzy.pl/) a v jejím rámci působící Varšavské sdružení nájemníků (<http://wsl.lokatorzy.pl/>).

Podíl občanů na rozhodování o věcech veřejných obecně má za téma web Občanská participace (<http://www.partycypacja.org.pl/>).

Jídlo není zboží

„Chceme, aby město provádělo politiku vyhovující potřebám všech lidí. Stavíme se na odpor proti řízení města na způsob firmy. Je čas, aby vedení města začalo brát vážně potřeby méně majetných a méně vlivných obyvatel,“ objevilo se v polovině prosince 2011 v úvodním prohlášení facebookové skupiny Obnovme Bar Prasowy (facebook / Przywróćmy-Bar-Prasowy-Stop-gentryfikacji). Příběh v článku „Mladí nevydrželi, převzali zavřený mléčný bar“ popsala redaktora varšavské Gazety Wyborczej Magdalena Dubrowská.

Mléčný bar „Prasowy“ (Tiskový) získal své jméno podle tiskárny deníku Życie Warszawy, která sídlila přes ulici. Hostům sloužil šedesát let a byl jedním z posledních mléčných barů ve Varšavě. V listopadu 2011, napsala ve svém článku Dubrowská, se prostory vyčistily, ve výloze se objevil nápis „Likvidace“ a k rozpakům stálých hostů zůstal bar zavřený více než měsíc.

Aby protestovali proti uzavření mléčného baru a zároveň vyjádřili obavu o jeho budoucnost, otevřeli místní obyvatelé mléčný bar znovu. V prohlášení „Město pro všechny“ k tomu na facebooku doplnili: „Bar navštívilo přes 400 lidí, vydali jsme kolem 250 jídel. To jasně dokazuje, že mléčný bar je na tomto místě třeba. Úspěch akce je důkazem, že obyvatelé a obyvatelky Varšavy mají dost ignorance městské správy a žádají větší vliv na urbanistická rozhodnutí.“

Na stolku u dveří obyvatelé podle novin položili leták s výzvou: „Bar Prasowy plnil v místní společnosti důležitou úlohu. Je také částí historického dědictví Varšavy. Nový, majetnější nájemce (...) bude brzy vybrán ve výběrovém řízení. Zavření baru je signálem, že vedení města si nepřeje přítomnost nezámožných lidí v centru Varšavy.“

„Za chvíli tu bude exkluzivní restaurace anebo banka,“ doplnil v Gazetě Wyborczej text letáku Jacek Fenderson, zřejmějeden z organizátorů akce. „To je hlavní tendence, v centru se zavírají malé provozovny, obchůdky, zelinářství, protože se nevyplácejí. Ale město přeci není firma.“

Jeho obavu přitom potvrdil i mluvčí Správy nemovitostí čtvrti Varšava – Střed v rozhovoru pro TVN Varšava: „Pokud tam někdo bude chtít provozovat mléčný bar, je to jeho věc. Ale jestli tam někdo bude chtít provozovat obchod s obuví, nebudeme mu v tom moci zabránit. Konkurs vyhraje ta osoba nebo firma, která nabídne nejvyšší nájemné.“

Tiskař a grafik Wojciech Mejor pak ukázal na sociální rozměr příběhu: „Mléčný bar je jedno z posledních míst, kde se mohou setkat představitelé všech společenských tříd. Podle mě musí existovat předpis, že na tisíc obyvatel připadá jeden levný jídelní automat. Jídlo přeci není zboží, nelze ho vrhnout do chřtánu neviditelné ruky trhu.“

„Prostory byly a jsou majetkem města, tedy Nás-jeho obyvatel,“ psalo se dále ve facebookovém prohlášení skupiny. „Dokázali jsme, že jsme schopni se zorganizovat, abychom vyjádřili náš společný nesouhlas s likvidací míst společenského významu. Uzavření baru (Prasowy) je ztrátou pro všechny Varšavany. Ve způsobu řízení města musí být brán v úvahu společenský význam jednotlivých míst. Právě ten musí rozhodovat o výši nájmu.“

Podle Gazety Wyborczej trvalo obsazení mléčného baru Prasowy dvě hodiny. Pak přišli zástupci správce městských nemovitostí a posléze policie, která přítomné legitimovala a prostor vyklidila. Akce ale získala nebývalý veřejný ohlas. Zprávy o akci a související komentáře se v dalších dnech pravidelně objevovaly v různých polských médiích. O čtrnáct dní později pak Gazeta Wyborcza, největší polský deník, obsazení Mléčného baru Prasowy označila za „nejzajímavější protest roku“. Mléčný bar získal nejvíce nominací v anketě „Město hlavní-město společně“ vyhlašované portálem varšavských nevládních organizací Warszawa.ngo.pl.

Protestovat pět dní před Vánoci, když výběrové řízení na nového provozovatele má proběhnout v lednu, může vypadat beznadějně. Je málo času, mezi svátky nekypí aktivitou ani úřady, ani aktivisté. Navíc obsazení baru volené orgány odsoudily. Souhrnná zpráva (viz Joanna Erbel, *Bar Prasowy i prawo do miasta*, Krytyka Polityczna, 19. ledna 2012), kterou o případu publikovala na webu polské Krytyky Polityczné Joanna Erbel, ale ukazuje, že se místním lidem podařilo leccos.

Na intervenci levicového radního Varšavy-Střed Grzegorz Walkiewicz se totiž k případu baru Prasowy sešla v polovině ledna loňského roku zvláštní komise. Ta nejenže odsouhlasila, že soutěž na pronájem prostor bude připravena tak, aby z ní vzešel nový provozovatel mléčného baru. Ve spolupráci s místními obyvateli ale byly dohodnuty i podmínky soutěže, např. že levná jídla ve smyslu zákonné definice mléčného baru budou muset tvořit nejméně 50 % nabídky a že minimální výše nájmu za jeden metr čtvereční bude 12,5 zlotého (75 Kč).

Radní městské části pak přijali návrh na svolání výběrové komise, kterou budou tvořit jak zástupci samosprávy, tak i formalizovaných a neformalizovaných skupin obyvatel. Jde o podobný postup, jaký je využíván při výběru nájemců prostor určených pro kulturní aktivity.

„Ze zdola jdoucí mobilizace spojená s kolektivním otevřením baru Prasowy,“ napsala Joanna Erbel, „ukazuje nejenom, že zdánlivě málo znamenající happening může mít skutečně vliv na změnu politiky města, ale také, že rostle potřeba obyvatel a obyvatel Varšavy mít skutečný vliv na svoje nejbližší okolí. Čím dál silnější je pocit, že to je ‚naše město‘, tedy že máme plné právo o něm rozhodovat. Sílí rovněž tlak na radní a úředníky, aby – jestliže zastávají veřejnou funkci – pracovali v zájmu obyvatel a obyvatel města, protože jsou to právě oni coby daňoví poplatníci, kdo platí jejich mzdy. Jsme čím dál silněji přesvědčeni, že máme na město právo, a nebudeme se ostýchat vymáhat toto právo různými způsoby.“

Špatnou zprávou z celého příběhu ale je, že ještě na konci roku 2012 na oficiální znovuotevření mléčného baru čekali místní obyvatelé marně.

Naši mrtví aneb Bydlení není zboží

Polské aktivistické hnutí má za sebou nejen řadu úspěšných akcí, ale i své padlé. Nejznámější obětí z řad polských aktivistů je aktivistka Varšavského sdružení nájemníků Jolanta Brzeská. Žena po šedesátce, vdova, řadová zaměstnankyně varšavské polytechniky se k aktivismu dostala z donucení. Dům, ve kterém žila několik desítek let, dostali v roce 2006 potomci předválečných majitelů. A začali problémy, které dobře známe i z České republiky: vypovídání smluv, zvyšování nájmu, šikana nájemníků, nařízení soudního vystěhování pro neplacení nájmu, který přesahoval její důchod. Společně s dalšími rodinami v podobné situaci založila Varšavské sdružení nájemníků, účastnila se jednání městských orgánů, soudila se.

Ohrožené tělo Jolanty Brzeské našli lidé v lese na jihu Varšavy 1. března 2011. Její smrt byla vyšetřována jako sebevražda. Řada lidí ovšem namítala, že kdyby chtěla demonstrativně upozornit na problémy nájemníků, vybrala by si nějaké frekventované místo v centru města. Zatímco její tělo bylo nalezeno v přírodní rezervaci deset kilometrů od jejího bytu. Navíc po sobě nenechala žádný dopis na rozloučenou a v ten den se ještě s dcerou domlouvala na setkání.

Pohřeb se konal až devět měsíců po smrti a Jolanta Brzeská se mezitím stala symbolem hnutí odporu proti šikaně nájemníků ze strany soukromých majitelů domů i veřejných institucí, které si vystěhováním nájemníků ze svých nemovitostí usnadňují práci. Na pohřbu se objevily transparenty: „Kdo bude další?“, „Zemřela ve válce o právo na bydlení. Válka pokračuje!“ nebo „Arogance, pohrdání, smrt“. Různě ve veřejném prostoru se začala objevovat tvář Jolanty Brzeské doplněná heslem „Všechny nás nespálíte“.

To jistě odkazuje na smrt jedné z aktivistek hnutí nájemníků. Za své ho ale mohli vzít i nájemníci z varšavské čtvrti Praga, kde v roce 2011 někdo úmyslně založil několik požárů v obytných domech. A nájemníci to považovali za součást nátlaku na své vystěhování. Tito lidé se pak podíleli na činnosti Výboru na obranu nájemníků (*Komitet Obrony Lokatorów*, <http://lokatorzy.info.pl/>). Přímá akce, pokud jde o obranu nájemníků, má část podobu fyzické blokády nařízeného vystěhování člověka z bytu. Začíná brzy ráno, aby aktivisté byli na místě dříve než policie a exekutor. Úspěšná je ta blokáda, která oddálí výkon rozhodnutí o několik týdnů až měsíců, protože se tak otevírá prostor pro další jednání, resp. pro to, aby příslušný úřad – pod tlakem – přidělil daným lidem sociální byt.

Chleba místo her

Nejslavnější varšavská palma stojí uprostřed kruhového objezdu na náměstí Charlese de Gaulla. Palma stojí v centru Varšavy asi deset let. Za tu dobu si na ni všichni zvykli. Stala se součástí veřejného prostoru a lidé ji začali považovat za součást veřejného vlastnictví. U palmy si můžete dát sraz. Kousek vedle palmy je restaurace s výbornými pirohy. U palmy začíná ulice Nový svět, která vás dovede k prezidentskému paláci i královskému zámku.

Překvapení přišlo před prázdninami 2012. Když se totiž během příprav na mistrovství Evropy v kopané vedle palmy objevil veliký balón s logy nadnárodní oděvní firmy, tak z palmy zmizely listy a na jejím kmenu se objevil transparent „Chleba místo her“. Transparent nechalo město rychle odstranit. Listy ale chyběly až do září.

Sluší se přiznat, že varšavská palma je umělecké dílo. Má betonové základy, kovovou kosturu, speciální úpravu proti dešti, sněhu i slunci. A má i svou autorku a majitelku Joannu Rajkowskou.

Právě ta na začátku prázdnin souhlasila s umístěním transparentu protestujícího proti konání fotbalového mistrovství. A právě ta nechala varšavské aktivisty sundat z palmy sedmdesát listů a uložit je přes prázdniny ve skladu.

První překvapení pro řadu Varšavanů tak bylo, že palma není veřejným majetkem. Město se totiž s autorkou nikdy nedohodlo, že bude financovat údržbu palmy a že ji převezme do vlastnictví. Joanna Rajkowská v novinách řekla, že se s městem pokoušela neúspěšně dohodnout tři roky. Vyjádření města jsem v publikovaných správách k tématu nenašel. Druhým překvapením pak byly autorkou představené důvody jejího protestu – otrhání palmy. Což je, jako kdyby v Praze někdo otočil sochu sv. Václava o sto osmdesát stupňů a položil ji na zem vedle podstavce.

„V době, kdy se na organizaci fotbalového turnaje vydávají miliardy zlotých,“ řekla Rajkowská varšavské Gazetě Wyborcze, „osekávají se v celém Polsku výdaje na základní společenské služby. Zavírají se školky, školy i domy kultury, rostou poplatky za jesle, veřejnou dopravu i bydlení. (...) Samosprávy prodávají více obecního majetku, než budují.“ Palma je podle Rajkowské odedávna levicovou tribunou – vykřičníkem společenských zájmů. V případě protestu proti mistrovství Evropy v kopané tedy nešlo o zneužití palmy. Kdežto umístit vedle uměleckého díla reklamu na prodejce sportovního oblečení zneužitím palmy bylo.

Do jednání o budoucnosti varšavské palmy se pak zapojilo Muzeum moderního umění. Ná-městek ředitele muzea v jednom z rozhovorů na podzim 2012 říkal, že by měla být skutečně veřejným vlastnictvím a že na její správě by se mělo podílet muzeum, autorka i město.

10. RASISMUS A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

„Když se majorita Romů nezastane, skončí jako oni“

Rozhovor vedl Lukáš Matoška a byl pořízen během Antikapitalistického kempu 2013. Na TV Solidarita vyšel záznam debaty „Rasismus a Romové“ z letošních Dnů antikapitalismu, které se Miker účastnil. Rozhovor vyšel poprvé v časopisu Solidarita.

Romskému aktivistovi a vajdovi nesmím vykat. Jozef Miker jako horník tělem i duší vykání považuje za urážlivé. A tak jsme v přátelském duchu rozmlouvali o tom, proč je českým Romům od kupónové privatizace den ode dne hůře, co vede bílé k rasistickým projevům, naposledy v Duchcově a Českých Budějovicích, a zda je politické angažmá Romů na pořadu dne.

Vyučil jsem se mechanikem opravářem pro důlní stroje a velkostroje. Na šachtě jsem dělal jednatřicet let. Začínal jsem prakticky od píky, až posledních deset let, dokud jsem neonemocněl, jsem dělal vedoucího velkostroje, pak jsem šel do důchodu. K aktivismu jsem se dostal už roku 1992, kdy začaly probíhat první pochody neonacistů, skinů a pankáčů, kteří byli tenkrát spojení. Útočili na Romy, zkoušeli pochodovat městy. V Teplicích jich tehdy pochodovalo asi pět set celými Trnovany. Táhli na romskou ulici Dubská. Stáli jsme tam a snažili se o blokaci, aby se skiní k Romům nedostali. Tehdy za mnou přišel vlasatý vousatý chlap, tak kolem pětatřiceti, a řekl: „Já jsem Kuba Polák a jsem anarchista“. A právě k té obraně romských obydlí mě Kuba Polák jakžtakž navedl. Když pochody skončily, tak jsem se ničemu kromě práce moc nevěnoval. Ačkoli mě lákali do různých politických stran a sdružení, nikam jsem nevstoupil, věnoval jsem se jenom práci a rodině. Byl chvíli klid i proto, že Sládkovi republikáni se rozpadli, nikdo z politiků se rasisticky zvlášť neprojevoval. Začalo to znovu v roce 2008 Janovem (tehdy na podzim se zde a v Litvínově konaly mítinky Dělnické strany – pozn. redakce). Můj aktivismus se obnovil společně se založením Dělnické strany. Tam, kde jsou „dělníci“, jsem i já, pokud mohu, na druhé straně.

Vzpomněl jsi situaci starou dvacet let. Pokud by ses měl pokusit vyjádřit, co se od té doby změnilo, myslím na rasismu, sociálním vyloučení a postoji majority, o čem bys mluvil?

Na počátku devadesátých let Romové ještě nebydli po ubytovnách, bydlel každý ve svém bytě, k nimž lidé přišli dejme tomu za komunistů. Nebyly ubytovny a nebyla taková nenávisť mezi lidmi. Sem tam si sice nadávali sousedi, ale nedocházelo k nějakým rasistickým útokům a podobně. Lidé spolu vycházeli. Ale pak začaly krachovat továrny, snižovaly se stavy, no a první, koho vyhazovali, byli Romové. Čím dál víc Romů bylo na úřadech práce. Bezmála

jediné, co tito lidé mohli dělat, bylo kopání kabelů pro Telmont, metr za padesát korun. To nebyly skoro žádné výdělky. Aby si vydělali, dělali pořád, od nevidím do nevidím, celé měsíce bez odpočinku. Začalo se to zhoršovat, do těchto podmínek rostly další generace. Zároveň segregace škol byla najednou vážnější než kdy předtím. Dostali jsme se až k tomu, že pětáctýřicet až padesát procent romských dětí chodí do speciálních, zvláštních nebo praktických škol (k tomu jsme v minulosti vydali článek *České vzdělávání dostupné*, který je k dispozici na webu – pozn. red.). Není pro ně žádná budoucnost. Takže změnilo se toho hodně. Exekutoři za tu dobu zabavili spousty Romům byty, domy a další. Rozjely se půjčky typu Provident, které je zničily. A tak se od roku 1992 žije den co den hůře a hůře.

Celá společnost chřadne. Jak si vysvětluješ, že se v takových časech konají protiromské mítinky? Máš na mysli nedávné události v Duchcově a Českých Budějovicích. Byl jsi na obou místech. Ta shromáždění by skončila pogromem, nebyť zásahů policie.

Hádky byly vždycky, ale že se pohádám se sousedem ještě neznamená, že na něj zavolám Národní odpor a Dělnickou stranu, aby tam pochodovaly a vyhrožovaly. Lidí jsou v dnešní době, kdy je asi 600 tisíc bez práce, vyložené úplně zblblí. Nemají z čeho žít, a tak hledají viníka. A kdo je nesnadnější terč? Rom. Z Romů jsou 37 procent dospělí zaměstnaní chlapi, 20 procent jsou zaměstnané ženy, 12 nebo 13 procent jsou mladí od 18 do 25 let, kteří také nepobírají dávky a jsou zaměstnaní. Jenomže tohle se nikomu nevysvětlí, nikdo to nechce slyšet. Lidí věří, že kdo je Rom, ten bere sociální dávky, a jsou přesvědčeni, že Rom bere vyšší sociální dávky, a tím to všechno začíná. Tyto nesmysly podněcují nenávist. Lidí dneska nemůžou vidět, když má Rom lepší třeba auto. Tvrdí, že zneužívá dávky, proto má auto, dokonce si v něm prý jezdí pro dávky. Budiž, jsou případy černých i bílých, kteří mají starší auto a dopravují se s ním na úřad, mohou totiž být tělesně postižení. Nikde ve světě se přece lidé nemusejí vzdávat všech svých majetků jenom proto, že na nějaký čas přišli o práci.

Takže platí, že v případě Budějovic a Duchcova šlo o celkem obyčejné šarvátky, které se zveličily, poněvadž se jich účastnili Romové?

Samozřejmě, jak říkáš, byly to obyčejné bitky občanů. Odsuzuju ty mladé v Duchcově, že se do nich pustili. Byl napaden chlap, budiž, dali si pár facek, ale to, že byla napadena žena, odsuzuju. Když jsem viděl video, byl jsem vzteky bez sebe. Co se týče Českých Budějovic, to se stává na pískovišti dnes a denně, možná dokonce na celém světě, že si děti nasypou písek do vlasů. A že se pak rodiče pohádají, není divu. Romové ve vyloučených oblastech a sídlištích mají nový bezpečnostní systém, všude kamery, a to i v domech, ale chybí lavičky, pískoviště nebo hřiště, které je zrovna na Máji jediné široko daleko. Nicméně každý si musí uvědomit, že je trestné uhodit člověka. Pokud to někdo udělá, musí být potrestán, ale tak, jak určí soud, ne Dělnická strana. Organizátoři těch mítinků jsou často delikventi, kteří si léčí své mindráky na Romech.

Mluvil jsi o výmyslech v souvislosti s údajným zneužíváním sociálních dávek. Protože jsi aktivní, musíš věřit tomu, že tyto mýty můžeme vyvracet...

Všechno jde. Kdybych tomu nevěřil, nic bych nedělal, sbalil bych si kufry a někam odjel. Věřím lidem a tomu, že situace se jednou změní k lepšímu. Máme spoustu mladých z majority na naší straně. Žijí s Romy, brání Romy. Nenechají se zblbnout nějakými kecaly, kteří se pokouší do politiky dostat po romských zádech. Věřím, že přijde čas, kdy vedle sebe budeme žít ve slušnosti a vzájemné toleranci. Pokud majorita Romy bránit nebude, ale naopak bude pod-

porovat činitele proti Romům, do pěti deseti let skončí tam, kde jsou dnes Romové, a to se jí potom nebude líbit. Říkám pořád, že na Romech se zkouší to, čím má později projít majorita.

Poslední dobou se více mluví o tom, že aby se něco změnilo, sami Romové musí začít vstupovat do politiky. Když se podíváš na nové romské aktivisty, myslíš si, že se přibližujeme dni, kdy Romové zasednou ve sněmovně?

Ten den se zčásti přiblížil. Věřím tomu, že Ivanka Čonková bude poslankyně a že z Imricha Horváta bude bojovník za lidská práva a možná zasedne v parlamentu. Ale teď především by se měla reorganizovat naše Strana rovných příležitostí. Není to vyloženě romská strana, sdružuje všechny menšiny v České republice. Ostatní Romové by to měli pochopit a vyslovit této straně důvěru. Pak budeme mít větší naději na reprezentaci.

Upřednostňuješ, aby se Romové ocitli na kandidátkách levicových stran, které se potýkají či by se měly potýkat se sociálním vyloučením, nebo aby do toho Romové šli sami za sebe, s vlastní partají?

Když Romové půjdou sami za sebe, nikam se nedostanou. Tím pádem musíme být ve spojení, a to především s levicovými stranami. Také Strana rovných příležitostí se ve volbách musí spojit s nějakou levicovou stranou nebo stranou nalevo od středu. V současnosti mají i vytipované strany, s nimiž jednají. Mně by se líbilo, kdybychom se spojili s KSČM. Já sám, pokud bych neslibil už před časem, že půjdu na kandidátku Pirátů, bych byl na kandidátce komunistů. Ke spolupráci s Piráty mě přivedl nejdříve můj kamarád Míra Brož, který byl kapitánem ústecké pobočky a zároveň je jedním z nejlepších aktivistů za práva Romů. Piráti mě podpořili v blokadě neonacistů. Společně jsme demonstrovali proti krupské vyhlášce, podle které nemůžete sedět na schodech, ale jen na lavičkách, i když na sídlišti v Krupce žádné lavičky nejsou. Spolupracujeme na všem, co pomůže lidem bez rozdílu barvy pleti.

A jak vnímáš vztah stávající politické garnitury k Romům?

Kolují tady vymyšlenosti z dílny pana Vandase nebo pana Pípala, starosty města Dubí, který od ODS odešel k Severočešům. Severočeši.cz, to je rasistický odpad politický stran. Chodí to tak, že „ano, moje kamarádka pracovala na poště a ta Romce vyplácela 90 tisíc, já nemám důvod jí nevěřit“. A pak se to s podporou politiků šíří mezi lidmi. Je to těžké, protože v poslední době se asi žádný činný politik až na Jiřího Dolejšeho Romů nezastal, zato jsou tady politici typu senátora Doubravy.

Co by mělo nastat a potěšilo Tě v poslední době vůbec něco?

Jde především o to přesvědčit majoritní společnost, že sociální dávky jsou pro všechny stejné. Měl by vystoupit politik a uvést na pravou míru, že Romové neberou vyšší dávky než občané majority. Lidi si musí uvědomit, že když bůh tvořil svět, chtěl ho mít barevný, ne jednobarevný. Majorita nás nemusí milovat, ale můžeme žít ve společném státě. My už jsme tady více než 600 let. V poslední době mě potěšila spousta mladých studentů, s nimiž debatuju o anticiganismu. Na jedné diskuzi vstal student a řekl: „Já se stydím za svoje rodiče, že jsou rasisti.“ Je tu naděje, že nám tu roste nová generace inteligence, která s rasismem nebude souhlasit.

Děkuju Ti za rozhovor, určitě není poslední.

Zapomenutá evropská menšina

Daniela Manske

Ze Socialist Review přeložil Vít Bejček (poznámkami doplnil Lukáš Matoška). Poprvé vyšlo v časopise Solidarita.

Evropští Romové čelí vlně rasistických útoků. Ovšem jak tvrdí Daniela Manske, útlak největší evropské etnické menšiny není novým jevem. S rostoucí ekonomickou krizí v Evropě je pro socialisty stále zásadnějším úkolem čelit protiromskému rasismu.

Na jaře minulého roku se maďarskými vesnicemi toulaly ozbrojené skupiny se psy a biči, následovaly protiromské demonstrace za „obranu maďarského etnika“. Protesty organizovalo fašistické „Hnutí za lepší Maďarsko“, známější jako Jobbik. Hnutí Jobbik se umístilo jako třetí v posledních celostátních volbách. Protest v maďarské vesnici Gyöngyöspata přilákal 2000 podporovatelů strany Jobbik a v očekávání dalších ozbrojených útoků bylo během Velikonoc evakuováno na 300 Romů. (Více o situaci v Maďarsku zde: <http://www.socsol.cz/2012/za-hranicni/madarske-lekce> ; pozn.red.)

Protiromské demonstrace se také konaly koncem léta na severu Čech, organizované především fašistickou Dělnickou stranou sociální spravedlnosti a doprovázené skupinami německých neonacistů. V českém městě Varnsdorf se množila lživá tvrzení o mimořádném nárůstu kriminality od doby, kdy se romské rodiny přistěhovaly do zchátralých domů (resp. tyto rodiny byly nuceny se do Varnsdorfu vystěhovat, pozn. redakce). Tato tvrzení přesvědčila některé z místních, aby se připojili k protestům. Demonstranti skandovali: „Cikání do plynu!“ a neonacisté se snažili o útok na jeden z domů. Policejní statistika přitom ukazuje, že kriminalita za předešlých pět let stoupla pouze o 0,9 %.

Podobné protesty, které se konaly v bulharských městech, byly vyvolány smrtí etnického Bulhara, který byl zabit ve vesnici Katunitsa dodávkou, kterou řídil Rom.auta a domovy místních Romů byly zapáleny. Více než tisíc stoupenců hnutí Ataka, Strany národní unie, demonstrovalo v hlavním městě Sofia proti „romskému teroru a sociálnímu parazitismu“, mnoho z nich mělo trička s nápisem „Nechci žít v cikánském státě“.

Tento otevřený rasismus vůči Romům není spojen jen s nacistickými organizacemi, ale pronikl už i do mainstreamu. Bulharský premiér Boyko Borisov označil před volbami v roce 2009 Romy, Turky a duchodce žijící v Bulharsku za „špatný lidský materiál“. Až donedávna jeho strana GERB vděčila za svou většinu v parlamentu skupině Ataka, která je stejně tak zodpovědná za útoky na Romy jako za násilné útoky proti muslimům v mešitě Banya Bashi v Sofii. Česká televize veřejně přenášela rasistická volební vysílání, včetně vysílání spotu Národní strany, ve kterém jsou Romové označeni za parazity a požadováno je „konečné řešení romské otázky“.

Odkaz rasismu

Zatímco některé z nedávných rasistických útoků jsou novinkou, perzekuce Romů není ničím novým. Má se za to, že první příchod Romů do Evropy ze severní Indie se uskutečnil v 9. století. Byli to farmáři, kováři, hudebníci a věštcí. Byli všeobecně, ale mylně považováni za Egyptany, a tak získali tmaví Romové označení *gypsy*, což je zkratka pro Egyptana (český výraz *cikán* je ovšem jiného, pravděpodobně řeckého původu, pozn. red.). Zpočátku byli vítáni, ale stali se rychle terčem rostoucího nepřátelství ze stran států, které chtěly usazené občany, kteří by spolehlivě platili daně, zatímco církev považovala věšteství za kacířství a cechy považovaly nezávislého Roma za konkurenci.

Zákony, které vyhošťovaly Romy, byly zavedeny ve Svaté říši římské roku 1482; tuto legislativu brzy následovaly ostatní země a přidaly zákony, které zakazovaly Romům nosit jejich charakteristické oděvy, mluvit vlastní řečí nebo uzavírat smíšená manželství. V některých částech Evropy získali Romové status připomínající otroctví. Od těchto zákonů bylo pozvolna upouštěno, ačkoli v některých krajích iracionální svalování viny na Romy pokračovalo. Toto přesně byl případ Německa, než se nacisté dostali k moci v roce 1933. Hitlerův režim se k Romům otevřeně stavěl jako k podřadné rase. Byli posíláni do koncentračních táborů, podrobování lékařským experimentům a násilně kastrování. Nacisti a jejich kolaboranti zabili odhadem půl milionu Romů. (Genocida Romů během Protektorátu Čechy a Morava, kterou usnadnily rozsáhlé prvorepublikové soupisy romských občanů, je českými politiky dlouhodobě bagatelizována a veřejnost ji nereфлекtuje; pozn. red.)

Utrpení Romů v západní Evropě neskončilo s porážkou nacistů. V roce 2009 v Belfastu byla po několik dnů opakovaně napadána skupina 20 rumunských Romů v jejich domovech, mnozí následně utekli ze země. Současně v severním Irsku šířila fašistická skupina „Combat 18“ nenávistné protiromské vzkazy, používala k tomu textové zprávy a internet.

V roce 2008, v reakci na to, že romská žena byla obviněna z únosu italského dítěte v Naples, byly zapáleny romské příbytky a auta; Romové byli obtěžováni a fyzicky napadáni. Toto je jen načrtnutí situace v Evropě. Průzkum z roku 2009, zjišťující situaci Romů v sedmi evropských zemích, svědčí o tom, že jeden z pěti dotázaných Romů byl v předešlých 12 měsících obětí rasisticky motivovaného napadení.

Špatné zacházení s Romy není omezeno pouze na rasistické útoky v ulicích a domovech. S téměř 12milionovou populací jsou Romové největší evropskou menšinou, ale zároveň jsou menšinou nejvíce diskriminovanou a sociálně hendikepovanou. Ve většině zemí jsou Romové chudší, v horším zdravotním stavu, mají horší ubytování, nižší gramotnost a vyšší nezaměstnanost v porovnání s celou společností. Ve střední a východní Evropě je průměrná délka života Roma o deset let kratší, než je průměr zbytku populace.

Hnutí *Amnesty International* zdokumentovalo, jak miliony Romů žijí v chatrčích izolovaných slumů, kde není dostatek elektřiny, vody a přístup k odpadnímu systému. To vše zvyšuje riziko nákazy nemocemi, jako jsou tuberkulóza nebo obrna. Jen málo z nich si může dovolit zdravotní pojištění a odlehlé oblasti, ve kterých žijí, mají jen výjimečně zdravotní zařízení. Diskriminace ve zdravotnictví už došla tak daleko, že na některých místech existují segregované „cikánské místnosti“ na mateřském oddělení, ponižující léčba, vydírání, či dokonce přímé odmítnutí léčby, které nejednou končí smrtí.

Ve východní Evropě začíná vynucené oddělení Romů často již ve školce a pokračuje oddělením tříd ve školách; Romové tak získávají pouze podprůměrné vzdělání. Na Slovensku, kde

Romové tvoří méně než 10 % populace, je 85 % všech dětí, které navštěvují zvláštní třídy pro děti s „lehkým mentálním postižením“, romského původu, a to i přesto, že většina romských dětí touto vadou ani zdaleka netrpí. (Situace v České republice je podobná té slovenské: zastoupení romských dětí ve zvláštních školách je naprosto neobhajitelně vysoké. Množí se výpovědi Romů, kteří emigrovali do západních zemí, že jejich děti v cizině naopak navštěvují standardní školy a možnost vzdělání a potažmo uplatnění je vyšší. Pozn. red.)

Vyloučení

Počty zapsaných Romů ve školách jsou nízké, částečně kvůli rasismu a částečně proto, že bez možnosti dovolit si nájemné žije mnoho Romů v provizorních táborech na okrajích měst bez škol v dosahu. Mnoho Romů nemá přístup k sociální podpoře, neboť nemá trvalé bydliště nebo postrádá potřebné dokumenty, což je automaticky vylučuje z možnosti být sociálně ubytován. (Mnoho Romů se po rozdělení Československa ocitlo v této bezprizorní situaci, tj. bez dokladů; pozn. red.) Romské tábory jsou pravidelně čistěny úřady, často bez možnosti obyvatelů zachránit svůj majetek před příjezdem buldozerů. Izolace v odlehlých oblastech, nedostatek vzdělání a všudypřítomný rasismus znamená, že většina Romů není schopna najít stále zaměstnání. V některých krajích je nezaměstnanost Romů až 90 %.

V roce 2005 zažilo 62 % dotázaných Romů v pěti evropských zemích rasismus od zaměstnavatele. Polovině z nich bylo na rovinu řečeno, že je to z důvodu barvy pleti. Toto je realita skrývajících se za obvyklými tvrzeními, že „Romové nechtějí pracovat, oni se nechtějí učit“. Výbor Evropské unie vypracoval strategické dokumenty v boji proti marginalizaci menšin, jakou jsou např. Romové, a žádá více aktivity po vládách členských států. Ale často to jsou právě vlády a úřady členských států, které jsou zodpovědné za diskriminaci Romů. V Itálii, kde Romové představují 0,2 % populace, vyhlásila v roce 2008 Berlusconiho vláda „přistěhovalecký stav nouze“ – tím tehdejší italský premiér poskytl úřadům pravomoc reagovat na „ohrožení bezpečnosti“, které údajně představovali právě Romové. To znamená, že romské komunity bylo lze beztestně vystěhovat, a to bez možnosti odvolání. Výrazy *Rom* a *nomád* jsou v italských médiích a politice volně zaměňovány navzdory faktu, že v Itálii a stejně tak ve zbytku Evropy je většina Romů usedlá. Záměrné používání těchto výrazů má Roma odcizit a zachytit jako vetřelce italské společnosti.

Úřady v Miláně nedávno obdržely 13 milionů euro ze státních dotací na „zásahy“ v romských táborech kvůli přípravám města na hostování výstavy Expo 2015. Finanční prostředky byly použity na vystěhování romských táborů a k vytvoření prostoru pro stavební projekty spojené s Expem. Berlusconi varoval během komunálních voleb roku 2011, že „Miláno se nesmí změnit v islámské město, *zingaropoli* [cikánské město], plné romských táborů“, výrok opakovaly volební plakáty po celém městě. Útok na Romy je součástí strategie, kterou využívají evropské politici, aby odvrátili pozornost od úsporných opatření. Francouzský prezident Nicolas Sarkozy a německá kancléřka Angela Merkelová se připojili k tvrzení Davida Camerona, prohlašujícího, že multikulturalismus selhal, a vinu kladou muslimům.

Ukázalo se, že se k napadání Romů se ale vytvořila opozice. V roce 2010 Sarkozy odůvodnil vyhoštění Romů na základě jejich zločinnosti. Jako odpověď přibližně 100 000 lidí, včetně Romů, odborářů, studentů, nízkopříjmových obyvatelů a imigrantských aktivistů, obsadilo ulice a protestovalo proti násilnému vyhoštění a Sarkozyho pokusu automaticky spojit

přistěhovalce s trestnou činností. Protesty se konaly před francouzskými ambasádami po celé Evropě. Mnoho lidí tvrdilo, že zásah proti Romům byl Sarkozyho pokus odvrátit stávky a protesty, tj. odvést pozornost lidí od plánované důchodové reformy.

Opozice

V březnu loňského roku se v Novém Bydžově spojila protirasistická skupina a místní Romové v protestu proti plánované fašistické demonstraci. Jezdecká policie však razila nacistům cestu. Později v noci napadla skupina 20 fašistů 3 Romy, z nichž jeden byl hospitalizován.

Evropa se čím dál tím patrněji polarizuje, přičemž odpor pracujících představuje jeden pól, rasistická odezva druhý. Masové stávky ve Francii opakovaně poukázaly na vývoj Národní fronty, jejíž hlasy ve volbách roku 2009 dramaticky poklesly. Potíže v Řecku, generální stávky v Itálii a Portugalsku a stávka 30. listopadu v Británii poukazují na možnost jiné Evropy. Také se objevují známky odboje ve střední a východní Evropě, i když v menším měřítku. V roce 2009 vyšlo 30 000 českých odborářů do ulic proti mzdovým škrtům. Následující rok došlo v Rumunsku k masové stávce veřejného sektoru kvůli mzdám a důchodům. Na jaře minulého roku otřáslo chorvatskou vládou hromadné demokratické hnutí, které žádalo její demisi.

Za těmito boji stojí potenciál schopný přesměrovat hněv z úsporných opatření na původce krize – a ne na jeho oběti. Vzдор vůči protiromskému rasismu je klíčový pro kohokoli, kdo chce vidět úspěšný politický odpor.

Romská integrace bez sociálního státu není možná

Béla Janky, Zoltán Pogátsa
Z V4 Revue přeložil Lukáš Matoška.

Země Střední Evropy nijak nepokročily, pokud jde o emancipaci Romů, ačkoli často slyšíme opak. Středoevropské vlády se sice zapojovaly do řady „romských integračních“ programů, ale tyto programy zřídka kdy přinesly nějaké výsledky, ba častokrát ve svém důsledku naopak pomáhaly živit odpor vůči Romům mezi neromskou populací. Nezpochybňujeme důležitost antirasistických opatření, ovšem tvrdíme, že to, co na tomto místě skutečně potřebujeme, je sociální stát, který se nebude řídit barvou kůže, ale zajistí sociální mobilitu pro všechny chudé občany. Jiná cesta z pasti chudoby a diskriminace neexistuje.

Středoevropská média jsou plná zpráv o násilné diskriminaci Romů. V případě České a Slovenské republiky slyšíme o tom, že romské komunity jsou od okolního světa separovány zdmi. A v Maďarsku došlo dokonce hned k několika rasově motivovaným vraždám.

Ve východoevropských zemích máme co dělat s velmi silným napětím mezi romskou a neromskou populací. Co se týče toho, jakým způsobem se o tomto napětí běžně mluví, veřejná diskuze byla během posledních dvaceti let svým způsobem zablokována. Existují v zásadě dva základní názorové tábory. Ti první přímo charakterizují samotné Romy, mluví o jejich údajné „neschopnosti“ a „neochotě“ se přizpůsobit, což považují za jádro celého problému. Jejich argumentace ignoruje ty Romy, kteří dokonale zapadli do společnosti, a co je ještě důležitější, mezi jejich argumenty nenalezneme ani slovo o jakékoli odpovědnosti širší společnosti za prekérní životní situaci Romů. Ti druzí naopak svalují veškerou vinu na většinovou společnost – a na většinou společností působí jejich postoj jako zjevně předsudečný. Ti, co se přiklání k tomuto druhému názorovému táboru, prezentují Romy jako pasivní oběti promyšlené diskriminace a ignorují mnohostrannou realitu konfliktů mezi dílčími sociálními podskupinami. Pohlíží na věc prizmatem lidských práv a přitom přehlíží jakékoli socioekonomické příčiny romské situace. Evropská unie, jež má v této oblasti, jak známo, minimální kompetence, patří právě k tomuto táboru. Tertium non datur – třetí názorový tábor fakticky neexistuje.

Ať už zdůvodňujeme zmíněné napětí tím, že se zaměřujeme buď na otázku přizpůsobení, nebo na otázku lidských práv, jak se na ně zaměřují výše zmíněné názorové strany, v obou případech postrádáme historické, sociologické a ekonomické pojetí problému. Romové byli sociálně vyloučenou menšinou po staletí – odtud jejich východoevropské jméno „cikáni“, které v řečtině označuje vyvržence. Romové zpravidla nevlastnili žádný majetek a často žili jako kočovníci. Státně socialistické systémy se ve 20. století pokusily zlepšit jejich sociální situaci vzděláváním, a dosáhly v tom směru značných úspěchů, nebo zapojováním romských mužů do pracovního procesu (jednalo se o nekvalifikované práce), což se také velmi úspěšně dařilo. Tento proces neprobíhal vždy hladce, státní policie často sahala k násilnému vystěhovávání Romů a byla zpřetrhována rodinná pouta, ale podíváme-li se na opatření během celé éry,

k něčemu směřovala. Postindustriální a postsocialistické ekonomické transformace nicméně přinesly úplný obrat. Romští muži byli mezi prvními, kteří byli z práce vyhazováni, a sociální situace celých romských komunit se tak rapidně zhoršovala. Takový vývoj je tragický, poněvadž – jak vyplývá z příkladu bývalých kolonií – strukturální diskriminace nemůže být překonána v jednogeneračním či dvougeneračním období. Strukturální diskriminace bývá překonávána stovky let, a to bez ohledu na to, že jsou nakrásně činěna opatření s těmi nejlepšími úmysly.

Visegrádský Třetí svět

V současnosti se sociální situace Romů velmi výrazně liší od sociální situace zbytku populace. Východoevropské země jsou samy o sobě chudé, nicméně obecně vzato jsou na úrovni rozvíjejících se zemí. Řekneme-li, že značná část Romů žije v podmínkách tzv. Třetího světa, nadřazujeme jen mírně. Je skutečností, že termín „Romové“ se stal synonymem pro „podtřídu“. Nehledě na četné podobnosti mezi Afroameričany ve Spojených státech a Romy ve Střední Evropě, Afroameričané „zůstávají“ černými i potom, co se stali úspěšnými basketbalisty, herci, prezidenty, právníky či doktory. Naopak východoevropští Romové, kteří kariérně uspěli, se spíše rozplývají v rámci střední třídy.

Bylo by chybou představovat si Romy jako etnicky nepropustnou menšinu. Velké množství Východoevropanů má romské předky, jen si toho nejsou vědomi nebo si to nepřipouští, a to právě proto, že veřejnost má sklony pohlížet na úspěšné Romy jako na ty integrované, jako na „bílé“, zkrátka jako na jedny z nich. Na druhé straně etnicky vzato neromské, ale prekari-zované rodiny jsou – jestliže nejsou schopny dostát daným společenským očekáváním – stále čteněji veřejně označovány jako rodiny „cikánské“. Množiny Romů a chudých se tedy vzájemně překrývají, přičemž označení „cikán“ začalo být a je stále častěji krycím jménem pro „podtřídu“, a to s rasově zabarveným podtextem. (Podobné zabarvení se týká i druhé strany sociálního spektra, jedná se o Židy a elitu: v mainstreamovém pojetí bychom sotva hledali chudého Žida.) Ve skutečnosti nikdy nebudeme vědět, kolik etnických Romů žije v zemích tzv. Visegrádské čtyřky. V případě desetimilionového Maďarska se předpokládá, že zde žije mezi 300 až 800 tisíci Romů. V případě Slovenska s necelými pěti a půl miliony obyvatel je rozpětí relativně vzato ještě větší, neboť počet Romů v zemi se odhaduje až na 400 tisíc. A opravdu nikdo neví, kolik žije Romů v České republice.

Nikdo nebude schopen přesně určit počet Romů žijících v těchto zemích právě z toho důvodu, že kategorie „Rom“ je velmi proměnlivá – ovlivněná vnějšími a vnitřními faktory, sociálním statusem apod. – takže se nejedná, přísně vzato, o objektivní určení etnicity. Samotné nejasnosti kolem počtu Romů demaskují nepoctivost takových mezinárodních iniciativ jako je Dekáda romské inkluze 2005–2015.³⁷ Jak vlastně vůbec lze monitorovat a vyhodnocovat míru úspěšnosti romské inkluze, jestliže ani není známa velikost romské populace, které se měla a mají inkluzivní opatření týkat? Politici se po skutečných číslech samozřejmě shánět nebudou, protože pokud by je poznali, museli by z nich vyvodit, že proromská politika by ve skutečnosti musela spočívat v poskytování vzdělání, práce, sociálních a zdravotních služeb přístupných chudým. Krátce řečeno, museli by uznat to, na co nejsou připraveni, že totiž potřebujeme sociální stát.

³⁷ Jedná se o politický závazek dvanácti států; na aktivity v rámci dekády nejsou nadnárodně poskytovány žádné finanční prostředky; k projektu přistoupila i Česká republika – pozn. překladatele

„Cikánská podtřída“ žije ve velmi špatných podmínkách, co se týče bydlení, které je na mnoha místech segregované, a často žije v provizorních chatrčích – to je zejména slovenský případ. Podle průzkumů okolo 80 procent Romů žije na úrovni nejnižší postavené pětiny maďarské společnosti (což ovšem pochopitelně neznamená, že by Romové v rámci této pětiny představovali většinu). V drtivé většině případů nachází Rom jako sobě rovného pouze druhého, stejně postaveného Roma – tato skutečnost vážně omezuje sociální kapitál, potlačuje sociální mobilitu i možnost distancovat se od tzv. kultury chudoby. Těžko bychom hledali Roma s vysokoškolským titulem, a nepoměrně málo Romů nalezneme i na úrovni středních škol. Připočteme k tomu, že školní úspěchy maďarských žáků jsou ze 72 procent závislé na tom, na jaké škole studují. Pro srovnání: v případě Finska je stejný faktor rozhodující pouze v 9 procentech případů. Proto kvalitní vzdělávání by bylo tím nejúčinnějším prostředkem k nastartování sociální mobility, která se dnes Romů celkem vzato netýká. Přitom nejen sociální, ale i fyzická mobilita je nerovnoměrná: pokud jde o Východní Evropu, dopravit se z určité periferní oblasti do města někdy trvá celé hodiny. V těchto periferních oblastech, kde je trvalé zaměstnání vzácné, se vysoká nezaměstnanost přímo týká i neromských občanů, a není proto žádným překvapením, že „cikánská třída“ je z trhu práce v podstatě vyloučena, takže Romové jsou zde v zásadě bez oficiálního uplatnění. Pobouřený mainstream vidí buď Romy, kteří žijí jen díky sociálním dávkám, nebo Romy, kteří jsou nuceni k aktivitám na hraně zákona – a taková optika jenom posiluje stereotyp. Maďarský účetní dvůr publikoval zprávu o politických opatřeních týkajících se Romů, která byla uplatňována po rozpadu východního bloku, a shledal je nesoudržnými a neefektivními.

Je pochopitelné, že kriminalita je v rámci „podtřídy“ rozšířenější. Je velmi důležité uvědomovat lidi o tom, že neexistuje nic jako výlučná „cikánská kriminalita“, čili jinými slovy, že Romové nejsou od přírody zločinci. Takovým konstatování ovšem nijak nechceme popírat fakt, že určité formy kriminality jsou mezi členy „podtřídy“ rozšířené. Chceme-li odvracet svalování veškeré viny na Romy, kriminalistické statistiky nám zde nemohou pomoci. Pokud nevíme, kdo Romové jsou, a to z povahy současného stavu nikdy nebudeme přesně vědět, nemohou se statistiky stát účinným prostředkem k vyvracení předsudků kolujících o Romech. Tolik rozšířený klamný obraz chudoby, která souvisí se zločinem a zločin s „cikánskou podtřídou“, bude existovat tak dlouho, jak dlouho budou existovat extrémní sociální rozdíly. V této souvislosti je na místě poukazovat na dopady neoliberálních opatření, jejichž záměrem bylo šetřit na lokálních bezpečnostních složkách; v důsledku toho se místní policie na mnoha místech potýká s podfinancováním, které se projevuje jak úbytkem personálu, tak nedostačnou vybaveností. Oslabování policie pak vede místní obyvatele k úvahám, že by měli vzít „spravedlnost“ do vlastních rukou.³⁸

Jak se zbavit předsudků

Často slyšíme argument, že Romové jen berou, ale nikdy nechtějí přispět. Takový argument ignoruje i fakt, že existuje skupina Romů, a to zejména ve větších městech, kteří mají stálá pracovní místa, nebudí dojem sociálně vyloučených a jsou relativně dobře integrováni do

38 Autoři zde narážejí na polovojenskou Maďarskou gardu, za jejímž vznikem stála krajně pravicová strana Jobbik; působení Gardy bývá komentátory spojováno s některými rasově motivovanými vraždami – pozn. překladatele

většinové společnosti. Nicméně i oni – jako všichni Romové – čelí kvůli své etnicitě předsudkům, které jsou na ně přenášeny podle vodítka vlastností přisuzovaných „cikánské podtřídě“ jako takové. Je krajně nesnadné se těchto předsudků zbavovat: ti Romové, kteří kariérně uspěli, často mění svá jména a od svého původu se raději distancují. Přitom názor, že společnost poskytuje veškerou pomoc potřebným, kterou Romové prý jen využívají, se nezakládá na faktech, neboť opak je pravdou!

Žádná zásadní politika, která by mohla podmínky Romů zlepšit, nebyla ve Střední ani Východní Evropě po roce 1989 nikdy realizována. Například Maďarsko za tuto dobu nikdy neiniciovalo ani finančně nepodpořilo nějaké opatření, jež by celé této etnicky nahlížené „podtřídě“ umožnilo vystoupit z bludného kruhu zaostalosti, který se utvářel po staletí. Zde je důležité uvědomit si dvě věci: Zprvce, na politice pomáhání chudým a znevýhodněným Romům není opravdu nic romsky specifického. Zadruhé, úspěšnost takové politiky nemůžeme posuzovat bez solidní znalosti sociální identity právě té skupiny, které se má taková politika týkat. Bez toho se neobejdeme. To, co potřebujeme, je funkční, na barvu kůže nehlížící – tedy „barvoslepy“ – systém, jenž zajistí vzdělávání, zaměstnanost, sociální politiku, veřejnou dopravu a dostupné zdravotnictví – systém, který spíše než o zcela neadekvátní a prakticky neuskutečňovanou rovnost příležitostí usiluje o rovnost výsledků.

Peníze nestačí

Díky tomu, jak se Východní Evropa snaží na globálním trhu soutěžit se zeměmi s ještě levnější pracovní silou, nejsou příjmy většinové společnosti o moc vyšší než průměrné sociální dávky – z toho důvodu se nelibost většinové společnosti obrací právě proti menšinám. Vzhledem k tomu, že nepočtené střední třídy nemají žádné větší úspory, důvodně se obávají toho, že upadnou na úroveň „cikánské podtřídy“, a proto se od ní snaží distancovat alespoň psychicky. Zde by pomohly vyšší nástupní mzdy, které by mohly být přivoleny zvýšením minimálních mezd financovaných za předpokladu progresivní daňové soustavy – toto zvýšení mezd by zvětšilo rozdíl mezi dávkou a výplatou, a oslabilo tak žárlivost a strach, či dokonce přivedlo více lidí do pracovního poměru.

V současnosti mají lidé neustále před očima etnicky pojímanou „podtřídu“. Na ní a na její údajný „parazitický způsob života“ je svalována vina za nízkou životní úroveň mas, třebaže celkové sociální výdaje na nejnižše postavenou desetinu společnosti, jak romskou, tak pochoptitelně neromskou, nepředstavují více než 1,6 procenta HDP. (To jsou data týkající se Maďarska, v případě Slovenska jsou sociální výdaje ještě nižší.) Kolik prostředků ve srovnání s tím uniká ze státního rozpočtu díky korupci a klientelismu nebo je vyplýváno na neefektivní ekonomickou politiku státu? Korupce, klientelismus a stávající zacházení s veřejnými penězi je samo sebou mnohem méně vidět – občané, kteří uvažují o tom, co s tím dělat, pocítují bezmoc. A v tom spočívá hlavní nebezpečí dneška: člověk nemůže ventilovat své rozhořčení na dosud abstraktní, neznámé a vzdálené úrovni, to už si dříve psychicky ulevil na těch, kteří jsou mu dobře známí a kteří mají své vlastní problémy.

Lidská práva jsou bezpochyby důležitá. Antirasistické kampaně jsou velmi podstatné. Nicméně uvažujeme-li nad rámcem problémů diskriminace, je třeba říct, že romské téma je socioekonomickým problémem i výzvou. Uvažovat o dlouhodobém pozvedání východoevropských romských populací lapených chudobou znamená uvažovat o tom, že potřebujeme aktivní sociální stát.

Ekumenická akademie Praha

Občanské sdružení Ekumenická akademie Praha (EAP) je nevládní nezisková organizace, která je aktivní od roku 1995 a zaměřuje se na otázky sociální spravedlnosti, udržitelného rozvoje, vztahů církve a společnosti, a ve významné míře otázkami vztahů Severu a Jihu. Záměrem akademie je vytvářet fórum pro otevřenou diskusi o těchto otázkách a to v široké spolupráci s partnerskými institucemi doma i v zahraničí. EAP se věnuje vzdělávání dospělých a mládeže formou přednášek, studijních pobytů, seminářů, konferencí, kampaní a publikační činnosti. Od roku 2004 EAP provozuje velkoobchod se spravedlivě obchodovaným zbožím (fair trade), má vlastní obchod a prodává fairtradové zboží prostřednictvím internetu. Výnosy z obchodních aktivit slouží k financování vzdělávacích programů. V roce 2005 EAP realizovala rozvojový projekt v Zambii, který zajistil z obnovitelných zdrojů elektrifikaci školy a zdravotního střediska.

EAP iniciovala českou koalici Milostivé léto (Jubilee Czech), zaměřenou na oddlužení chudých zemí; je členem Ekumenické asociace akademií a laických center v Evropě (Oikosnet), evropské sítě EURODAD (European Network on Debt and Development), organizace World Fair Trade Organisation, zakládajícím členem Českého fóra pro rozvojovou spolupráci (FoRS), Asociace pro Fair Trade, kampaně Česko proti chudobě, národní koalice Social Watch a podílí se na práci několika dalších evropských sítí nevládních organizací a spolupracuje s desítkami organizací doma i v zahraničí.

Pro zahraniční partnery organizuje studijní cesty a pobyty v Praze a České republice. Pro domácí veřejnost a organizace všeho druhu nabízíme semináře, školení, přednášky a prezentace. Blížší informace o aktuálních tématech naší práce naleznete na našich webových stránkách.

Kontakt:

Ekumenická akademie Praha

Sokolovská 50

186 00 Praha 8

Tel.: 272 737 077 (fax a záznamník), 272 733 044

Email: ekumakad@ekumakad.cz

Web: www.ekumakad.cz

**Ekumenická
akademie**

Fair & Bio

obchod s fair trade zbožím

Provozujeme maloobchod s produkty fair trade (kávou, čajem, čokoládou, kořením aj.), fair trade rukodělnými výrobky a dalším zbožím.

Fair&Bio obchod, Sokolovská 29, Praha 8 – Karlín (u metra Florenc)

Otvírací hodiny: pondělí – pátek 11.00 – 19.00

Tel.: 222 222 561

Alternativa Zdola

Globální ekonomická krize prvního desetiletí 21. století signalizuje hluboké problémy systému, který čerpá omezené přírodní zdroje bez valného ohledu k regeneračním schopnostem naší planety, vyrábí stále více zboží pro uměle vyvolávané potřeby a přitom systematicky zadlužuje konečné spotřebitele, nebývale rozšiřuje příjmovou a majetkovou nerovnost mezi lidmi a odsouvá stále více lidí na okraj společnosti. Domníváme se, že tyto dlouhodobé problémy systému nebudou odstraněny obnovou hospodářského růstu, ale jejich řešení bude vyžadovat zásadní úpravy modelů ekonomických a společenských aktivit. Z těchto důvodů je nutné, aby se občané stali spolutvůrci potřebných změn, nespolehali se pasivně na politiky, ale aktivně navrhovali, zkoušeli a zaváděli přijatelné alternativní postupy.

V České republice existuje velké množství organizací a hnutí, které se zabývají teoretickým i praktickým rozvojem alternativního systému zdola. Úsilí o změnu je však často dílčí a roztržité, a proto se domníváme, že je na čase tyto různé aktivity propojovat, spojovat síly a spolupracovat na solidární a všestranně prospěšné bázi. Jedním z našich cílů je proto vytvoření propojené sítě organizací různého typu. Mohou to být družstva, ekologická, genderová či duchovní hnutí a další iniciativy a místní organizace politických stran, jedno však budou mít společné - hledají alternativy k současnému neudržitelnému systému a spoléhají přitom na aktivity zdola. Tato pestrá síť zahrnuje i spolupráci se zahraničím (s prvními kontakty na Slovensku, v Německu a Rakousku).

Stavíme na hodnotách, jimiž jsou především:

- svoboda vyjádřená v možnosti skutečného výběru životních cest, včetně nekonzumního způsobu života,
- rovnost, kterou ale neztotožňujeme s rovnostářstvím,
- přímá demokracie, neboť se domníváme, že lidé jsou dostatečně způsobilí na to, aby o společných záležitostech mohli rozhodovat sami,
- spolupráce a solidarita jako nezbytné podmínky pro rozvoj místní samosprávy a komunitního života,
- spravedlnost, která je podmínkou fungující spolupráce,
- udržitelnost veškerých, nejen ekonomických aktivit a
- tvorba a ochrana životního prostředí, tvořící základní rámec našeho uvažování.

Institucionální základ pro společnost, která by mohla naplňovat takové cíle, vidíme v samosprávné síti občanských komunit, spolupracujících nejen na úrovni ekonomické, ale i politické a kulturní. Neznamená to však, že chceme předkládat nějaký jediný správný vzor k následování - naopak v různorodosti a pestrosti vidíme sílu naší sítě.

Jde nám především o to, aby stávající organizace či hnutí vystupovaly z izolace a navazovaly spolupráci mezi sebou, tak především s obcemi a nabízely jim odborné a organizační zázemí pro potřebné změny. Pokud takováto spolupráce odstraní duplicitu, shromáždí potřebnou odbornou kapacitu, propojí ty, kdo umí, i ty, kdo potřebují pomoc, dosáhne synergického efektu a může významně urychlit rozvoj „zdola“ a vrátit občanům zájem o věci obce a větší podíl na politickém rozhodování.

Kontakt:

Email: info@alternativazdola.cz

Web: www.alternativazdola.cz

Eurosolar – národní sekce evropského sdružení pro obnovitelné zdroje

Základním úkolem a cílem této organizace je úplná náhrada současně používané fosilní a jaderné energie obnovitelnými zdroji energie.

Evropská organizace má v současnosti 14 národních sekcí. Byla založena v roce 1988 iniciativou politika SPD Hermanna Scheera, který byl prezidentem této organizace až do své smrti 14. října 2010. V dubnu 2011 byl jmenován posmrtně čestným prezidentem Eurosolaru. Evropská platforma vydává čtvrtletník Solarzeitalter, který má náklad 4000 kusů.

V roce 2001 inicioval Eurosolar založení Světové rady pro obnovitelné zdroje (WCRE) a s touto organizací stál u zrodu světové mezivládní organizace IRENA (International Renewable Energy Agency), která sdružuje vlády cca 140 zemí.

Evropská platforma Eurosolaru uděluje každoročně již více jak 15 let několik Evropských slunečních cen v oblastech projektů obnovitelné energie, měst a obcí iniciativních v zavádění obnovitelné energie, jednotlivcům, firmám i společnostem za jejich úsilí ve věci zavádění, výzkumu a podpory obnovitelných zdrojů.

Vedle těchto aktivit se Eurosolar podílí na mnohých konferencích - například:

- Evropská konference „Sluneční energie v architektuře a urbanistice“
- Mezinárodní konference o skladování obnovitelné energie - IRES
- Konference o biomase: „Zemědělec jako energetický a surovinový hospodář“
- Konference „Městské podniky s obnovitelnými zdroji“.

Česká sekce byla založena v roce 2000, podepsala evropský statut, který ukládá národním sekcím mít ve svém programovém prohlášení cíl úplné náhrady soudobého energetického systému obnovitelným, a od té doby stále vyvíjí činnost v tomto smyslu. Česká sekce se zabývá především propagací obnovitelné energie na školách. Za poslední čtyři roky bylo uspořádáno přes sto přednášek v různých městech České republiky, převážně na gymnáziích, fakultách i na setkáních různých spolků a sdružení či na různých kulturních událostech.

Česká národní sekce má živé a navštěvované stránky, na nichž jsou uveřejňovány překladové články z časopisu Solarzeitalter, původní články a krátké zprávy ze světa a z domova týkající se ochrany klimatu, obnovitelných zdrojů, přírodních materiálů a další témata vždy s odkazy na původní zdroje.

Eurosolar vydává memoranda na základě aktuálního dění v politice obnovitelných zdrojů, zveřejňuje je na svých stránkách a zasílá je politikům do Parlamentu ČR.

Posledních jedenáct let uděluje české sluneční ceny vždy ve dvou kategoriích – v kategorii slunečního činu (projekty, výzkum, inovace...) a v oblasti slunečního slova (politická a mediální podpora) obnovitelných zdrojů energie.

Organizace pracuje na dobrovolné bázi nízkorozpočtovým způsobem a zásadně nepřijímá žádné granty od velkých energetických firem ani od ministerstva průmyslu a obchodu. Předsedou rady sdružení je Milan Smrž, který je rovněž viceprezidentem evropské asociace.

Kontakt:

Eurosolar

Truhlářská 11

110 00 Praha 1

Tel.: +420 222 314 564

Email: info@eurosolar.cz

Web: www.eurosolar.cz

www.eurosolar.org

Masarykova demokratická akademie

Masarykova demokratická akademie, o. s. je sociálnědemokratickým think-tankem, institucí popularizující hodnoty sociální demokracie, pořádající debaty, semináře a školení.

Funkci ředitele MDA vykonává od podzimu 2011 bývalý předseda české vlády a ČSSD Vladimír Špidla. Předsedou Představenstva MDA byl v únoru 2011 na tříleté funkční období zvolen místopředseda ČSSD Lubomír Zaorálek.

MDA vznikla v roce 1896 za účasti tehdejšího vůdce sociální demokracie Josefa Steinera a pozdějšího prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka. V letech vlády KSČ byla její činnost přerušena. Až do roku 2009, kdy byla přejmenována, existovala jako Masarykova dělnická akademie.

MDA spolupracuje mimo jiné s německou politickou nadací Friedrich-Ebert-Stiftung, Evropským hnutím v ČR nebo Ekumenickou akademií. Ve spolupráci s FES pořádá mimo jiné školení pro začínající sociálně demokratické politiky a političky Akademie sociální demokracie.

Kontakty:

Masarykova demokratická akademie, o. s.

Hyberská 7, 110 00 Praha, CZ

+420 224 223 757

www.masarykovaakademie.cz

www.akademiesocdem.cz

Iniciativa ProAlt

Iniciativa pro kritiku reforem a na podporu alternativ ProAlt sdružuje lidi všech profesí, generací i názorů. Odmítá necitlivé plošné škrtky a reformy v oblasti důchodů, zdravotnictví, sociální a rodinné politiky, pracovního práva, školství, vědy a kultury, tak jak jsou připravovány současnou vládní koalicí. Chce těmto škrtům aktivně čelit.

Krátkodobým cílem ProAlt je zastavit nebo aspoň zmírnit reformy v těchto oblastech. Naším dlouhodobým cílem je vytvářet sebevědomou, aktivní, solidární a všestranně udržitelnou společnost.

Činnost jsme zahájili v srpnu 2010 zveřejněním prohlášení „Společnost se škrtnout nedá“. V národním i mezinárodním měřítku hájíme sociální spravedlnost, souměřitelnost ekonomického postavení společenských vrstev a skupin, ekologickou udržitelnost, solidaritu života na planetě a demokracii jako praktickou možnost každého občana ovlivňovat svůj život i věci veřejné. Odmítáme nárůst sociálních a ekonomických nerovností, ekologickou bezohlednost, privatizaci veřejného prostoru, statků a služeb a odsouvání občanů do role těch, kdo bezmocně přihlížejí rozhodování uzavřených elit.

Organizujeme se v pracovních skupinách, které sledují a řeší problematiku jednotlivých reforem a důležitých oblastí veřejné politiky. Debaty v tematických oblastech a jejich výsledky se snažíme propojovat. Kromě dlouhodobější práce na reformních tématech reagujeme i na aktuální politické události (například jmenování Romana Jocha poradcem premiéra).

Působíme odborně i aktivisticky. Pracujeme na analýzách vládních návrhů, dáváme je do kontextu evropského a světového vývoje a usilujeme o formulaci alternativ. Publikujeme v médiích a veřejně vystupujeme. Rozdáváme letáky a organizujeme petice. Pořádáme konference, demonstrace, happeningy a přímé akce. Víťame ve svých řadách každého, kdo se chce postavit reformám připravovaným současnou vládou. Způsobů, jak to činit, je mnoho, a každý může v ProAltu najít své místo a roli.

Věříme, že společnost se škrtnout nedá.

Kontakt:

Martin Škabraha (tel.: 732 126 617, martin.skabraha@proalt.cz)

Ondřej Lánský (tel.: 605 983 616, ondrej.lansky@proalt.cz)

Tereza Stöckelová (tel.: 777 591 994, tereza.stockelova@proalt.cz)

Web: www.proalt.cz

Socialistický kruh – SOK

Socialistický kruh - SOK - je občanské sdružení rozvíjející levicové myšlení a umění jako prostředek hledání alternativ k současnému ekonomickému, politickému a ideologickému systému. SOK se snaží propojovat filosofii, sociologii, politologii, ekonomii, umění a usiluje o všestranné vzdělávání. Pokouší se oživit myšlenku socialismu jako svobodné a spravedlivé společnosti navzdory její diskreditaci minulým režimem. SOK pořádá přednášky, konference, workshopy a vyvíjí publikační činnost.

SOK se v první řadě orientuje na otázky obecného teoretického významu, jako je např. vztah mezi ekonomikou a demokracií, charakteristika kapitalismu 20. století a globalizace, povaha současných světových krizových tendencí. Naše teoretické úsilí je též zaměřeno na hledání demokratických alternativ k současnému neoliberalně kapitalistickému světovému řádu s jeho krizovými tendencemi. Vycházíme ze západních levicových teorií a společensko-vědních analýz s cílem vyvodit z nich závěry, vztahující se k palčivým otázkám dnešní doby. Věnujeme se západním levicovým autorům, jako je Harvey, Sweezy, Wallerstein, Baran, Arrighi, Mandel, Dumenil, Lévy, Cockshott, Cottrell. Jsou to vesměs autoři, jejichž dílo je u nás stále takřka neznámé. Překlady textů ze západní levicové teorie a další materiály zveřejňujeme na naší internetové stránce (<http://sok.bz>).

Pokoušíme se rovněž západní levicové myšlení zpřístupnit širší veřejnosti. Za tím účelem byla založena edice SOK, v níž dosud vyšlo na deset titulů.

Uvědomujeme si, že levice dnes nemá jasné a přesvědčivé odpovědi na naléhavé problémy současného světa. SOK se nechce omezovat jen a pouze na rovinu čistě teoretickou, nýbrž si též klade otázky týkající se současné světové i české politiky, postavení levice v dnešním světě a v naší zemi a dlouhodobého levicového programu.

Kontakt:

Email: sok@sok.bz

Web: <http://sok.bz>

Socialistická Solidarita (SocSol)

SocSol je organizací aktivistů, kteří jsou přesvědčeni, že kapitalismus nefunguje a musí být nahrazen jiným systémem. Jako alternativu nabízí systém, který nazývá socialismem zdola. Jedná se o systém samosprávných rad, jež rozhodují o politických i ekonomických otázkách. Demokracie zde není omezena na hlasování jednou za čtyři roky, ale proniká dennodenně všemi oblastmi života společnosti. To umožňuje začít vytvářet společnost bez nezaměstnanosti, bez chudoby, bez útlaku.

SocSol naprosto odmítá režimy bývalého východního bloku v ČSSR, SSSR, ale také v Číně, na Kubě atd. Považujeme je za tzv. státněkapitalistické režimy. Hlásí se k tradici levicové opozice vůči těmto režimům.

SocSol se také zapojuje do nejružnějších hnutí, která se snaží bojovat proti nejružnějším nespravedlnostem. Od svého počátku byla iniciátorem nebo spoluiniciátorem Iniciativy proti rasismu, Iniciativy proti válce, Iniciativy Ne základnám, ProAltu a řady dalších. Organizovala výpravy na Evropská sociální fóra a účastnila se všech protestů proti úsporným opatřením a škrtům.

Vydává měsíčník Solidaritu a zaznamenává zajímavé debaty a akce na TV Solidarita.

Kontakt:

www.socsol.cz

www.solidarita.tv

info@socsol.cz

Česká koalice Social Watch

Social Watch je mezinárodní síť občanských organizací usilujících o vymýcení chudoby a jejích příčin, o ukončení všech forem diskriminace a rasismu, o zajištění spravedlivé distribuce bohatství a naplňování lidských práv. Social Watch prosazuje mír, sociální, ekonomickou, environmentální a genderovou spravedlnost a zdůrazňuje právo každého člověka nežít v chudobě.

Síť Social Watch vznikla v roce 1995 s cílem nezávisle sledovat dodržování závazků, přijatých na konferenci Organizace spojených národů o sociálním rozvoji v Kodani v roce 1995 a na Konferenci o ženách v Pekingu v téže roce. Na těchto konferencích bylo poprvé definováno odstranění chudoby a rovnost pohlaví jako společný celosvětový cíl – jeden z hlavních vedle míru a lidských práv.

Social Watch vydává každoroční zprávy o pokroku a nedostacích v boji proti chudobě a za rovnost mužů a žen (většina lidí žijících v chudobě jsou ženy). Výroční zprávy se staly první stálou monitorovací iniciativou v oblasti sociálního rozvoje a rovnosti pohlaví na národní úrovni a poprvé spojily tato dvě témata v nadnárodním měřítku.

Social Watch vyzývá vlády, OSN a mezinárodní organizace k odpovědnosti za naplnění národních, regionálních a mezinárodních závazků k vymýcení chudoby.

Česká koalice Social Watch vznikla v roce 2008 a hlavními tématy, na která se zaměřuje, jsou:

Chudoba a sociální práva
Rozvojová spolupráce
Genderová spravedlnost
Životní prostředí
Migranti a menšiny

Členy české koalice Social Watch jsou: Ekumenická akademie Praha, Gender Studies, Fórum 50 %, Trast pro ekonomiku a společnost, NESEHNUTÍ, Masarykova demokratická akademie, Eurosolar.

Další informace a publikace ke stažení naleznete na
www.socialwatch.cz
www.ekumakad.cz/cz/projekty/social-watch
www.socialwatch.org

V současné době koordinuje českou koalici Social Watch Ekumenická akademie Praha.

Kontakt:
Ekumenická akademie Praha
Sokolovská 50,
186 00 Praha 8
Tel./fax: 272 737 077
Email: karolina@ekumakad.cz
Web: www.ekumakad.cz

Levá perspektiva

Jsme občanským sdružením zaměřeným na:

Aktivitu na obranu sociálně vyloučených, upozaděných a diskriminovaných lidí včetně prevence sociální exkluze. Provozujeme internetovou právní poradnu pomáhající zaměstnancům, nájemníkům a obětem exekucí a za pomoci dobrovolníků bychom dále chtěli zlepšit a rozšířit její služby. Aktivně vystupujeme proti fašismu, rasismu, homofobii a všem formám diskriminace. Chceme rovněž spolupracovat na provozu sociálního centra, pomáhat lidem bez domova, podílet se na emancipačních aktivitách obyvatel ghett apod.

Provoz levicového, informačně-publicistického webu otevřeného autorům mimo kolektiv stávajících členů a sympatizantů Levé perspektivy. Důraz chceme klást jednak na výše zmíněnou tematiku, tak rovněž na sociální a hospodářské zájmy zaměstnanců, nezaměstnaných, seniorů apod. Chceme se vymezovat jak proti liberalismu, který ignoruje sociálně-ekonomické, třídní kořeny a aspekty rasismu a fašismu, tak proti konspiračním teoriím a demagogii typu Holešovská výzva, které mnohdy přímo otevírají prostor krajní pravici.

Pořádání letních kempů a zimních setkání se vzdělávacně-odpočinkovým charakterem a cílem prohlubování diskuse a spolupráce v rámci české i mezinárodní levice.

Ve svých aktivitách navazujeme na činnost Nové antikapitalistické levice (2009-13), která se v minulých letech angažovala v protivládním hnutí. Byli jsme vidět na velké demonstraci STOP vládě v dubnu 2012 na Václavském náměstí a na dalších demonstracích konaných v Praze, Brně a Ústí nad Labem. Na zmíněné demonstraci jsme mobilizovali veřejnost mimo jiné cestou petičních stánků.

Dále jsme se zapojili do řady antifašistických a antirasistických aktivit jako byly blokády pochodů a mítinků neonacistů v Brně, Liberci, Novém Bydžově, Kralupích a Drážďanech, ale také pietní akce v Lidicích, Letech, severočeském pohraničí a jinde.

Nadace Rosy Luxemburgové

Nadace Rosy Luxemburgové – Rosa Luxemburg Stiftung (RLS)

Varšavská kancelář RLS – regionální kancelář pro střední a východní Evropu

Nadace Rosy Luxemburgové se obecně zabývá politickým vzděláváním. Ideově je blízká německé politické straně DIE LINKE, která má vlastní frakci ve Spolkovém sněmu. Sídlo nadace se nachází v Berlíně, kde působí od roku 1990.

Nadace spolupracuje s mnoha partnery po celém světě. Od roku 2003 existuje regionální kancelář ve Varšavě, která má na starost následující země: Polsko, Českou republiku, Estonsko, Litvu, Lotyšsko, Slovensko a Maďarsko. Regionální kancelář pro střední a východní Evropu podporuje projekty, které se věnují otázkám integrace v rámci Evropské unie, sociální spravedlnosti a rovného postavení.

Další odkazy:

Varšavská kancelář RLS: www.rls.pl

Centrála nadace RLS v Berlíně: www.rosalux.de/stiftung.html

Sborník Pražské školy alternativ číslo 06 vyšel pod názvem CHUDOBA, NAZAMĚSTNANOST a další témata Pražské školy alternativ

ÚVOD

- **Všichni jsme ohroženi pádem do chudoby**
Markéta Vinkelhoferová (Ekumenická akademie Praha)

CHUDOBA

- **Chudoba v České republice**
Jan Kelbich
- **Bezdomovectví a chudoba**
PhDr. Pavel Pěnkava (ÚŘAD MĚSTSKÉ ČÁSTI Praha 1, Oddělení sociální prevence)
- **CHUDOBA VE SVĚTĚ**
Eduarda Heczková

NEZAMĚSTNANOST

- **Budoucnost práce a její smysl**
Ilona Švihlíková
- **Nezaměstnanost jako součást trhu práce**
Adam Novák

ALTERNATIVY

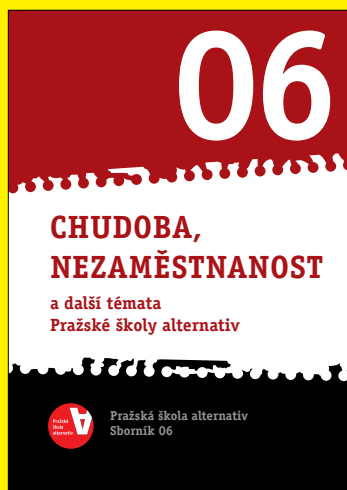
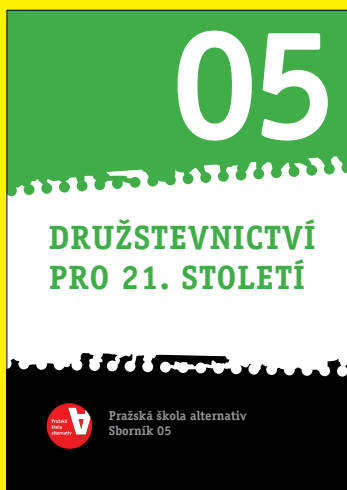
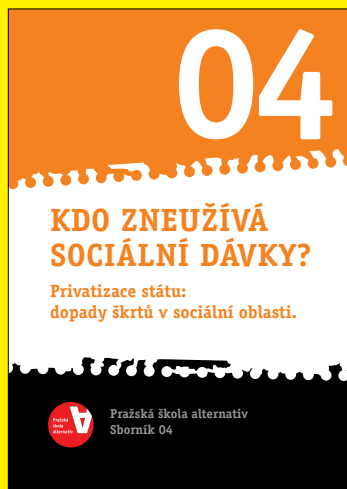
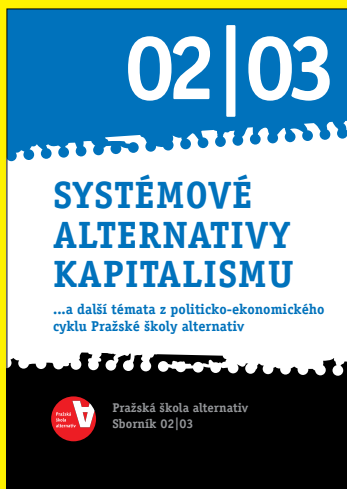
- **Alternativa – možnost, nutnost, naléhavost?**
Miloslav Formánek
- **Rozvojová cesta překonání krize**
Václav Exner (Alternativa Zdola)

FEMINISTICKÝ CYKLUS PRAŽSKÉ ŠKOLY ALTERNATIV

- **Transnacionální mateřství**
Petra Ezzeddine
- **Transnacionální praktiky péče a deformovaná emancipace žen**
Zuzana Uhde
- **Adam Smith a emancipace ženy**
Alena Wagnerová

Sborník si můžete objednat na emailové adrese: alternativy@ekumakad.cz. Publikaci si můžete také vyzvednout osobně v obchodě Ekumenická akademie Praha Fair & Bio, Sokolovská 29, Praha 8 - Karlín. Jen 100 metrů od stanice metra Florenc. Otevřeno každý pracovní den od 11.00 do 19.00.

Pražská škola alternativ, podporovaná finančně Nadací Rosy Luxemburgové, nabízí v pravidelných intervalech přednášky, semináře a workshopy k aktuálním politickým, kulturním, ekologickým a ekonomickým tématům.

Další sborníky jsou k dostání na akcích Pražské školy alternativ
nebo v obchodě Fair & Bio (Sokolovská 29, Praha 8).
Sborníky si také můžete objednat na adrese alternativy@ekumakad.cz
nebo stáhnout v PDF na www.ekumakad.cz.